

বিভিন্ন অনুভূতির

হিষঘায়ী দেৱী

১০০

ମୁଦ୍ରଣ କରିଥାଇଲା ପାତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ
ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦାଳ୍ପରୀକ୍ଷା ଏବଂ ପରିଚାରକ ପାତ୍ର

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

(ପ୍ରରକ୍ଷ ସଂକଳନ)

ମୁଦ୍ରଣ କରିଥାଇଲା ପାତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭବ

ହିବଘୟୀ ଦେବୀ

BIBHINNA ANUBHAV : A collection of articles written and
Published by Hiranmoyee Devi, Silpukhuri, Guwahati-781003

বিভিন্ন অনুভব

(প্রকাশিত করণ)

প্রথম প্রকাশ : ডিচেম্বর ১৯৯৯ চন

প্রকাশিকা— : হিবগুয়ী দেবী

লেখিকাৰ দ্বাৰা সর্বস্বত্ত্ব সংৰক্ষিত

বেটুপাত : আমনোজ কুমাৰ ভট্টাচার্য

মুদ্রণ : ফণিয়াৰ ইণ্ডাস্ট্ৰি

যোগেন বৰুৱা লেন, শিল্পপুথৰী, গুৱাহাটী—৩

মূল্য : ত্রিশ টকা

চিমু দিমু

ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ତକ
ମହିମାର ଗଞ୍ଜାନୀଦେବ ପରିଷ ସୂଚିତ
ପୁର୍ବଥାନ ଅଂଗତ ଛ'ଟ ।

বিষয় সূচী

পৃষ্ঠা

হৃষুপি চকুলোঃ মণি গঙ্গালৌলৈ—	১
বিদ্যালয়ত নৈতিক শিক্ষা—	২
আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত গীতাৰ প্ৰাসংগিকতা—	২৫
নাৰীঃ নান্দনিক দৃষ্টিবে—	৩৬
বৈদিক মুগৰ নাৰীঃ মৈত্ৰেয়ী—	৪৭
কুমাৰ সন্তুতঃ এটি সাধাৰণ আলোচনা—	৪৮
কোণার্কৰ সূর্যমন্দিৰ—	৫৭
ফদিখো তাজ নহ'ল সজা—	৬৩
নৌলিমা দত্তৰ কবিতা—	৭১
দিব্যপ্ৰভা ভৰানীঃ কবি আৰু কাব্যকৃতি—	৮০
উপনিষদৰ কথা—	৮১
শুহাপুৰী অজন্তা ইলোৰাত এভুঘুকি—	৯৮
এহ অ' এছ শিশুগ্ৰামলৈ গৈছিলো—	১০৭

ହଟୁପି ଚକୁଲୋ ଓ ମଣି ଗାନ୍ଧୁଲୀଲେ

ଗୁରାହାଟୀ ବିଶ୍වବିଦ୍ୟାଳୟତ ଇଂରାଜୀ ବିଷୟର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶ୍ରେଣୀ ଥୋଲାରେ ପରା ଘୋରା ୧୯୩ ଚନ୍ଦିକେ ଯିସିକଳ ଏହି ବିଷୟର ଅଧ୍ୟୟନର ବାବେ ଆହିଛେ ସେଇସିକଳ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀର ସନ୍ତୁରୁତଃ ଅଧିକାଂଶର ବାବେଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟତ ସବାତୋକେ ଆନନ୍ଦର, ସବାତୋକେ ତୃପ୍ତିର ସମୟକଣ ଆଛିଲ ଅଧ୍ୟାପକ ମଣିକୁମାର ଗାନ୍ଧୁଲୀର କ୍ଳାଚଟୋ । ସନ୍ତାର ପିଛତ ସନ୍ତା ଧରି ବିରତିହୀନ କ୍ଳାଚବୋରର କ୍ଳାସ୍ଟିର ମାଜତୋ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀରେ ପରମ ଆଶାରେ ସେଇଥିନି ସମୟଲୈକେ ବାଟ ଚାଇ ଥାକେ । କ୍ଳାଚର ବୃଦ୍ଧ ଦ୍ୱରଜା-ଖନ ନିଃଶବ୍ଦେ ଖୁଲି କାଡ଼ ଏପାଟ ଅହାଦି ସୁଦର୍ଶନ ପୁରୁଷଙ୍କଣ ସୋମାଇ ଆହି ପ୍ଲେଟଫର୍ମତ ଉଠେହି; ପକା ବାତିର ରଙ୍ଗର ଏଟି ନାତିଦୀଘି' ଝଜୁ ଦେହ, ଗାତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଜବୋରେ ଏଯୋର ମିହି ଧୂତି-ପାଞ୍ଚାରୀ; ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ମୁଖଥନିତ ସମୟର ବେଥାବୋରେ ଆଉଗୋପନ କରିବ ନୋରାରେ ଯଦିଓ ଦେହ-ମନତ ଏଟି ପଚିଶ ବର୍ଷୀୟ ଡେକାଷ ଅକ୍ରୂବନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ଆରୁ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଚୁର୍ୟ । ସେଇଜନ ମଣିକୁମାର ଗାନ୍ଧୁଲୀ—ଗୁରାହାଟୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗର ତେତିଆର ମୂରକ୍ଷୀ ଅଧ୍ୟାପକ । ଘୋରା ୧୯ ଜୁଲାଇ ତାରିଖେ ହନ୍ଦ-ସନ୍ତର କ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ହେ ପର୍ଯ୍ୟାଣି ବହର ବୟସତେ ଜଳପାଇ-ଶୁରିତ ତେଓର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଛେ । ଛାତ୍ର ହିଚାପେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମେଧାବୀ ଗାନ୍ଧୁଲୀ-ଦେରେ ୧୯୨୨ ଚନ୍ଦିକାଳିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପରା ଇଂରାଜୀ ବିଷୟର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଅର୍ଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଏମ. ଏ. ପାଇଁ କରେ । ବରିଶାଳ

আৰু খুল্লনাৰ কলেজত অধ্যাপনা কৰাৰ অন্তত বদ্ধ-বিভাজনৰ
সময়ত তেওঁ অসমলৈ গুটি আহে আৰু পিছত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যা-
লয়ত যোগ দিয়ে। বিভাগীয় মূৰকী হিচাপে কেৰাবছৰো সুচাকুলপে
কাম চলাই । '৬৩ চনত তেওঁ অৱসৰ লৈছিল। নতুনকৈ খোজা
বিভাগটোৱ উন্নতিৰ বাবে তেওঁ ঘথেষ্ট থাটিছিল। তেওঁৰ বহুমূলীয়া
অনুমোদন অনুসৰি বিশ্ববিদ্যালয় লাইভ্ৰেৰীলৈ উক্ত বিষয়ৰ ভালেমান
আপুৰগীয়া পুথি আহিল। কেইজনমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে আৰম্ভ কৰা
শ্ৰেণীটোত শিক্ষার্থীৰ সমাগম এতিয়া চকুত পৰা বিধৰ।

শিক্ষাদান কাৰ্যাক কেৱল জীৱিকাৰ উপায় বুলি নলৈ জীৱনৰ
সাধনাকুপেও যিসকলে গ্ৰহণ কৰে গান্ধুলীদেৱ নিঃসন্দেহে সেইসকলৰ
আগশাৰীৰ এজন আছিল। তেওঁ প্ৰায়েই কৈছিল, উঠি অহা ডেকা
গান্ধুলীকৰ উজ্জ্বল মুখবোৰেই হেনো তেওঁৰ জীৱনৰ আনন্দ ;
মেয়ে ল'বা-ছোৱালীৰ সান্নিধ্য তেওঁৰ অতি প্ৰিয় আছিল। প্ৰতি-
জন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগতে তেওঁ বিশেষভাৱে পৰিচিত হৈ তেওঁলোকৰ
ব্যক্তিগত সমস্যাবোৰ বুজি লৈছিল আৰু সেইমতে, সহায়-পৰামৰ্শ
আগবঢ়াইছিল। তেওঁখেতৰ চিবহাস্যময় মুখখন, আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্ব,
সুৰুচিপূৰ্ণ বেশ-ভূলা দেখিলে অনুমান হয় জীৱন-সুধা আকঠ পান
কৰিবলৈ সেই বয়সতো যেন তেওঁ সচা-সচেষ্ট। উঠি অহা চামৰ
চিন্তাধাৰাৰ স'তে ফেৰ মাৰি চলিবলৈ সাধাৰণতে অসমৰ্থ হয় বাবেই
বুঢ়াসকলক ল'বাহিতে প্ৰায়ে পুতোৰ চকুবে চাবলৈ বিচাৰে। কিন্তু
তেনে অনুকম্পাৰ উদ্বেক কৰিব পৰা কোনো দুৰ্বলতা দেখ-
ৰাবলৈ মানুহজন প্ৰস্তুত নাছিল। সেইবাবেই তেওঁ বুঢ়াৰ লগত
বুঢ়া যদিও ল'বাচামৰ মাজত সিহিতৰে এজন হৈ দেখুৱাৰ জানিছিল।
পৰীক্ষার্থী ছাত্ৰসকলৰ কাৰণে তেওঁ এজন অত্যন্ত হিচাবী শিক্ষক

আছিল। ইংরাজী সাহিত্যের সীমাহীন সাগরখনলৈ গাতি আনি পাৰৰ সকান দিয়াৰ সলনি ‘ভূমানন্দ’ৰ আস্থাদ দিবলৈ চেষ্টা কৰি ছাত্ৰৰ ৰং চোৰাৰ প্ৰবন্ধ তেওঁৰ নাছিল। যি কৈইখন কিতাপ তেওঁ পঢ়ুৱাইছিল এটি সীমিত পৰিসৰৰ মাজত সেই পুথিৰ পুংখালুপুঁজি আলোচনাৰ দ্বাৰা তেওঁ বিষয়বস্তু সহজ আৰু বোধগম্য কৰি তুলিছিল। নিয়মিত টিউটোৰিয়েল ক্লাচৰ উপৰিও পাঠাক্রমৰ অন্তৰ্গত কোনো বিষয় লৈ আলোচনা চক্ৰ আদি পাতিবলৈ ছাত্ৰক তেওঁ সততে উৎসাহিত কৰিছিল।

এজন সফল শিক্ষক হ'বলৈ হ'লে শিক্ষণীয় বিষয়-বিশেষত অগাধ জ্ঞান থাকিলেই নহয়; নিজৰ প্রাণৰ বৰঙেৰে বোলাই সেই অমৃতক জ্ঞান ছাত্ৰৰ বাবে আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিব নোৱাৰিলে মুষ্টিমেয় অত্যন্ত নিৰ্ণ্যাতন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীত বাদে বাকীসকলৰ মমোয়োগ আকৰ্ষণ কৰাৰ চেষ্টা নিৰ্বৰ্থক। ফলত ক্লাচৰ পিছৰ বেঞ্চিবাৰত গান-বাজনা, কথা-বতৰা, ছবিঙ্কা, ঠাট্টা-মন্দিৰা আদি বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্য লুকাই-চুৰকৈ হ'লেও চলি থাকে। সেইপিনৰ পৰা শিক্ষক হিচাপে গাঙুলী-দেৱৰ কৃতিত্ব শলাগিবলগীয়া আছিল। অকল জ্ঞানৰ গভীৰতাই নহয়, তেখেতৰ সৰল ইংৰাজী, বক্তৃতাৰ সাৱলীলতা, প্রাণস্পন্দনী প্ৰকাশভংগীয়ে সকলো পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে তন্ময় কৰি বাখিব পাৰিছিল। যিজন সাহিত্যিকৰ বিষয়েই তেওঁ নপঢুৱাওক, আলোচিত ব্যক্তিত্বৰ স'তে তেওঁ এটি নিবিড় আভৌয়তাৰ ভাৱ গঢ়ি তুলিব পাৰি-ছিল। অংগী-ভংগী আৰু অনুৰূপ ভাৱ প্ৰকাশৰ দ্বাৰা এটি নাটকীয় পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি মানুহজনে বিষয়বস্তুক এনেভাৱে প্ৰাণবন্ত কৰি তোলে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনত সি মচিব নোৱাৰাকৈ দাগ কাটি যায়। সেইদৰে নিৰহ-নিপানীকৈ আলোচনা কৰা বাবেই হৱতো বাস্তিনৰ

‘পলিটিকেল ইকনো’র ধ্যাবি বা হেজ্জেট, ডি কুইলৰ দুর্বহ বচন।
 বিলাকতো ছাত্রই সোৱাদ বিচাৰি পাইছিল। সচৰাচৰ তেখেতে
 তেতিয়াৰ সপ্তম প্ৰশ্ন কাকতৰ ‘চচাৰ’ আৰু প্ৰথম প্ৰশ্নকাকতৰ
 ছেক্ষ্মীয়েৰৰ ট্ৰেজেডীকিথন পঢ়ুৱাইছিল। চতুর্দশ শতিকাৰ সেই
 ৰঙিয়াল কবিজনৰ কবিতাবোৰ যেতিয়া তেওঁ অন্তৰ ঢালি আবৃত্তি
 কৰে তেতিয়া প্ৰতিজন ছাত্র-ছাত্ৰীৰে হয়তো তেওঁকেই ‘চচাৰ’ বুলি
 এবং কলনা কৰি চোৱাৰ প্ৰবণতা জন্মে। বাস্তবিকতে ধূতি-পঞ্জা-
 বীৰ সলনি পশ্চিমীয়া সার্জয়োৰ গাত থকা হ'লে তেওঁক ইউৰোপীয়
 অধ্যাপক বুলিয়েই নতুন ছাত্রই খন্তেকলৈ হ'লেও ভুল কৰিলেইঁতেন।
 গাঞ্জুলী ‘চচাৰ’ নাছিল সঁচা; কিন্তু দুখ-বেদনা, নীচতা-দীনতাৰ
 এই পৃথিৰীখনক তেৱঁো যেন চচাৰস্বলভ উদাৰ আনন্দ আৰু সহা-
 মুভূতিৰেই গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। কিং লিয়েৰৰ শেষ বয়সৰ নিঃ-
 সঙ্গতা আৰু অসহায় মনোভাৱ সেই বুঢ়া মানুহজনৰ কলনাৰ মাধ্যমেৰে
 যেতিয়া ছাত্ৰৰ চকুত মূর্তিমান হৈ উঠে তেতিয়া চকুবোৰ সাধাৰণতে
 শুকান হৈ নাথাকে। আনতাতে ছেক্ষ্মীয়েৰৰ ‘ফল-ষ্টাফ’ৰ বোহে-
 মিয়ান জীৱন-দৰ্শনৰ তৰাং পানী-ডৰাতো তেওঁ এনে স্বাচ্ছন্দেৰে
 নাহৰি সাতুৰি ফুৰিব পাৰিছিল যে মুহূৰ্তলৈ তেওঁকেই ‘ফল-ষ্টাফ’
 বুলি ভবাৰ (ক্ষমা-প্ৰাৰ্থনাৰে) লোভ কম ছাত্র-ছাত্ৰীয়েই সম্বৰণ
 কৰিব পাৰে। অভিনয়-কুশল অধ্যাপকজনে মাজে-সময়ে কিংলীয়েৰ,
 অথেলো আদি নাটকৰ দুই চাৰিটা দৃশ্য ছাত্র-ছাত্ৰীৰ হতুৱাই মঞ্চ
 কৰাইছিল।

শ্ৰেণী-কোঠাৰ আলোচনাৰ বিষয়বস্তু যিমানেই গভীৰ নহওক,
 ছাত্র-ছাত্ৰীৰ সৈতে হাঁহিবলৈ তেওঁ সততে স্বৰূপ বিচাৰি ফুৰিছিল।
 ‘নাইট-চ্টেল’ বোলা পুথিখনৰ এঠাইত চচাৰে ডেকা প্ৰেমিকৰ

সাধাৰণ লক্ষণ এইদৰে বৰ্ণিছে— “প্ৰেমিকৰ মনবোৰ কুঁৱাৰ পানী
তোলা। বাল্টিটোৰ দৰে—এই ওপৰ, এই তল ; এই শৰতৰ ফৰকাল
আকাশ, এই বাৰিষাৰ ওনোলোৱা বতৰ।” “দেখিছা চচাৰে কি
কৈছে”— বুলি হয়তো তেৱেই পোনতে হাঁহি মাৰিলে। জাক
ল'ৰাই লগে লগে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি দিলে। গহীন বিধৰ ল'ৰা
কেইটাই বয়সস্থ প্ৰফেচৰ আৰু ছোৱালীহিতৰ আগত অপৰ্যন্ত বোধ
কৰি সেমেনা-সেমেনি কৰে ; আৰু তিনিকুবিৰ ডেওনা চোাই যোৱা
মালুহজনে প্লেটফৰ্মৰ ওপৰৰ পৰা সেই আমোদজনক পৰিস্থিতিটো
আণ খুলি উপভোগ কৰে। এদিনাথন তেওঁ ক্লাচত স্কটলেণ্ডৰ কবি
ৰ্বাট বাৰ্ণচৰ কবিতা পঢ়ি শুনাইছিল। কবিতাৰ এঠাইত ঘোৱন-
চপলা গাভৰ এজনীয়ে মনে বিচৰা ডেকাজনক কৈছে— “চার্টলৈ
যাওতে মোলৈ চাই নেথাকিবা, আই-বোপাইৰ চকুত পৰিব ; সেই-
বুলি দহোকুৰি শপত, কেৰাহিকৈ চাই চকুৰ টিপ্ এটি নমৰাকৈ
হ'লে নেথাকিবা。” কথাৰ লগে লগেই ‘একটিং’ ৰে চলিব সেই
কথাযাৰ ভাৰি ছোৱালীহিতৰ তালুয়ে-জিভাই কামোৰ খালে। কিন্তু
সুখৰ কথা, কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত দেখা গ'ল— সেই কটাক্ষপাতৰ চিকাৰ হ'ল
তেওঁৰ সোহাতে বহা প্ৰথম বেঞ্চৰ ল'ৰাইতহে, বাওহাতৰ ছোৱালী-
কেইজনী নহয়। হাঁহিত প্ৰকাণ ক্লাচকুমটো বজন্জনাই গ'ল।
মালুহজনৰ সান্নিধ্য-লাভৰ সুযোগ যাৰ ভাগ্যত ঘটিছে তেওঁ ইংৰাজ
কৰি ক'লৰীজৰ সেই কবিতাফাকি বিশ্বাস কৰিবলৈ বাধ্য—

“Life is but thought, So think I will
That youth and I are housemates still”.

সেইজন মালুহৰ চিৰহাস্যময় মুখখনতো এদিন গভীৰ বিষাদে
বয়সৰ ৰেখাবোৰ হঠাতে প্ৰকট কৰি তোলা দেখা গৈছিল। সেইটো

আছিল ১৯৬৩ চনৰ শেবৰ কালৰ দিন এটা। গান্ধুলী চাৰৰ অৱসৰ
 গ্ৰহণ উপলক্ষে সেইদিন। তেওঁক বিদ্যায়-সন্তুষ্টি জনাবলৈ ছাত্র-ছাত্রী
 আৰু সহকৰ্মসূকল গোটা থাইছিল। বাহিৰ পৰা অহা অধাপক
 কেইজনে সেইদিনা কৈছিল, কিদৰে ‘হেড অৱ দ্য ডিপাট’মেণ্ট’ৰ
 সহায়-সহযোগ আৰু মহম-সনা ব্যৱহাৰে এটি আচৰণ পৰিবেশত,
 এখন অচিনাকী শিক্ষানুষ্ঠানত তেওঁলোকৰ সকলো সমস্যা সমাধান
 কৰিছিল। ছাত্র আৰু সহকৰ্মসূকলৰ অভিনন্দন জ্ঞাপনত মাজে
 মাজে বাধা দি বিচলিত কষ্টে মানুহজনে কৈ উঠিছিল— “No, no, I
 am not worthy of such praise” কোনো কোনো ছাত্র-ছাত্রীয়ে
 তেওঁৰ ভৱিতু চুই প্ৰণাম কৰিব খোজাত তেওঁ অভিভূতকষ্টে কৈছিল,
 “তোমালোকে মোক একেবাৰে বিদ্যায় দিব খুঁজিছানে কি? মই
 আয়েই ইয়ালৈ আহি থাকিম; তোমালোকে বিচাবিলে মোক
 সততে পাই থাকিব। তোমালোকক এবি, ইংলিচ-ডিপাট’মেণ্টক,
 শুব্রাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ক বাদ দি মই কেনেকৈ জীয়াই থাকিম?”
 বুকুখন চেপি খুন্দি শুবি কৰিব খোজা কান্দোনবোৰ লুকুৰাৰ লৈকে
 বোধকৰো তেওঁৰ প্ৰিয় গান্ধিকা-ছাত্রীএগৰাকীক ওচৰলৈ মাতি কৈছিল,
 “নাইটিংগেল, এইবাৰ তুমি এটি গান শুনোৱা।”

অনবৰত কিতাপ-পত্ৰ লৈয়ে ব্যস্ত থকা ছাত্রতকৈ সমাজ সেৱা
 আৰি বাহিৰা বামত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ খ্যাতি থকা ল'বা কেই-
 জনক তেওঁ অকাশ্যভাৱেই অধিকত্ব স্নেহ আৰু সহানুভূতিৰ চকুৰে
 চাইছিল। ছাত্র-ছাত্রীক প্ৰায়েই তেওঁ কৈছিল, “Do atleast
 something for the country that makes life worth
 living”. এবা, কেৱল জীয়াই থাকিবৰ বাবেই পৃথিবীৰ শ্ৰেষ্ঠতম
 জীৱকপে জীয়াই থকাৰ কোনো অৰ্থ নাই। সুন্দৰকৈ জীয়াই

খকাত, আন মহজানৰ হকে জীয়াই থকাতহে জীৱনৰ প্ৰকৃত স্বন্দন
আছে। এইজন মাঝহে স্বন্দনকৈ জীয়াই থাকিব জানিছিল। সেয়ে
জীৱনৰ বিয়লি পৰতো তেওঁ তকণ হৈয়ে “আচিল। আৰু বৃঢ়া
মদি সটাকৈযো তেওঁ হৈছিল সেই বৃন্দন কঠত যেন বৰাট” বাউনিগুৰ
কবিতাৰ বৰি বেন এজমাৰ আধ্যাসবাণী—“Grow old along
with me; the best is yet to be.....”

পৃথিবীত যিসকলাৰ প্ৰয়োজনীয়তা বেছি সেই সকলক আমি সদা-
য়েই কাষত বিচাৰো। কিন্তু তেওঁসোকো যায়গৈ—সৃষ্টিব এই নিষ্ঠুৰ
সত্যৰ সমুখত শূণ্য দোৱাৰলৈ মাঝুহ বাধ্য। কিন্তু শুখৰ কথা,
তেওঁলোকৰ প্ৰতিভাৰ, তেওঁলোকৰ কৰ্মন, তেওঁলোকৰ চিন্তাদাবাৰ
মৃত্যা কাহানিও নাই। সেই সম্পদৰাজিক অয়ান জ্যোতিবে জীয়াই
বৰ্থাৰ দায়িত্বভাৰ তেওঁলোকৰ গুণ-শুঞ্চ উত্তৰ-পুকুৰৰ গাত। গতানুগতিক
এখনি শোকসভা, দুঃখায়াৰ শ্ৰদ্ধাঙ্গলি, সেয়েই তাৰবাৰে যথেষ্ট নহয়।
বিঠাকুৰৰ ভাষাত ক'বলৈ গ'লৈ, “মাঝুয়েৱ শূন্য ভৱাৰ জন্য,
তাৰ মনেৰ মাঝুযকে নানা ভাৱে নানা রসে জাগিয়ে রাখ্ৰাৰ জন্য
আছে তাৰ শিল্প, তাৰ সাধনা, তাৰ সাহিত্য।”

যি চকুপানীত স্বৰ্গগতজনৰ মহত্বৰ স্বীকৃতি থাকে, যি শ্ৰদ্ধাঙ্গ-
লিত তেওঁৰ অসমাপ্ত কৰ্তব্য সমাপনৰ প্ৰতিশ্ৰূতি থাকে, মৃতকৰ
উদ্দেশ্য সেয়েহে সাৰ্থক চকুলো, সেয়েহে প্ৰকৃত শ্ৰদ্ধাঙ্গলি। ●

(এই বৰেণ্য শিক্ষক গৰাকীৰ ১৯৬৫ চনৰ ১৯ জুলাই তাৰিখে
দেহাৰসান ঘটে)

বিদ্যালয়ত বৈতিক শিক্ষা

শিক্ষাই অজ্ঞানতাৰ কাৰাগাৰত বন্দী মাছুহক মুক্তিৰ আস্থাদ,
স্বৰ্গীয় আলোক আৰু আনন্দৰ সন্ধান দিব পাৰে, জন্মগত নানা
সজ-অসজ প্ৰবৃত্তিৰ দাস মাটিৰ মাছুহক ভাবীকালৰ মার্গদৰ্শী পোহৰৰ
শিখাৰকপে চিবদিনলৈ উজলাই ৰাখিব পাৰে। গতিকে মানৱ-জীৱনত
শিক্ষাৰ ভূমিকা যে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ, ইয়াৰ প্ৰভাৱ যে সুন্দৰ প্ৰসাৰী
তাক কোৱা বাহুল্য মাথোন। শিক্ষা এক জীৱন-ব্যাপ্তি প্ৰসঙ্গ।
মাতৃ-গৰ্ভৰ অন্ধকাৰৰ পৰা পৃথিবীৰ পোহৰলৈ অহা দিনৰে পৰা
শিশুয়ে অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। পিঁত-মাতৃৰ
বুকুৰ মাজত, ভাই-ভনী, আত্মীয়-স্বজনৰ স্নেহময় সান্নিধ্যত শিশুৰ
শিক্ষা আৰম্ভ হয়। তাৰ পিছতেই মেলখায় আৰুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ
পাতনি। চাৰি-পাঁচবছৰ বয়সৰে পৰা ল'বা-ছোৱালীক কোনো
শিক্ষারুষ্ঠানত পৰ্যায়ক্রমে নানা বিষয়ৰ শিক্ষা দিয়া হয় যাতে সেই
শিশুয়ে প্ৰাপ্তবয়স্ক হৈ এজন সম্পূৰ্ণ আৰু প্ৰকৃত নাগৰিক কৰিব
নিজৰ ভৱিত থিয় দি জীৱনৰ সকলো প্ৰত্যহান সাহসৰে গ্ৰহণ
কৰিব পাৰে। শিশু অৱস্থাত মাছুহৰ মন কুমলীয়া বাঁহৰ নিচিনা,
তাক যিপিনেই মন যায় সেইপিনেই পোনাৰ পাৰি। সৰুতে
মাছুহে যিবোৰ কথা শিকে সেইবোৰ বুঢ়া বয়সলৈকে সুন্দৰকৈ মনত
থাকে। ততুপৰি শিশুয়ে তাৰ কল্পনাপ্ৰৱণ সতেজ মনটোৰে নৱলদ্ধ

জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা আগ্ৰহ আৰু ত্ৰিকাণ্ডিকতাৰে প্ৰহণ কৰে।
গতিকে শিশুক এনেবয়স্ত কি শিক্ষা কেনে পদ্ধতিৰে দিয়া হয় সেই
বিষয়ে যথেষ্ট সাৱধানতা অৱলম্বন কৰা আৰশ্যক।

বিভিন্ন যুগৰ শিক্ষাপিদ্ব, শিক্ষা-গবেষক আৰু চিন্তাশীল ব্যক্তি-
সকলে নিজ জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰে শিক্ষা-সপৰ্কে ভিন ভিন তত্ত্ব
আগবঢ়াই গৈছে। মধ্যযুগীয় শিক্ষা-ব্যৱস্থা ঘাইকৈ পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ
হাতত আছিল। বাস্তৱ জীৱনৰ সেতে সঙ্গতি নথক। কিছুমান জটিল
দার্শনিক বিষয়ৰ ওপৰত তর্ক বা তেনে বিষয়ৰ স্মৃতি, সংজ্ঞা আদি
আয়ত্ত কৰাতেই সেইকালত শিক্ষা সীমাবদ্ধ আছিল। প্ৰাচ্য পাশ্চাত্য
উভয় দিশতে এনে বাস্তৱ-বৰ্জিত বিষয়ত পাণ্ডিত্য প্ৰদৰ্শনকে শিক্ষা
হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল। ইউৰোপত বেঁনেচা অৰ্থাৎ নৱজাগৰণৰ যুগ
আৰম্ভ হোৱাত বেকন, মণ্টেন, জন লক প্ৰমুখে মনীষী সকলে জ্ঞান-
বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰত এনে অবাস্তৱ শিক্ষাদানৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদৰ ধৰনি
তুলিছিল। পশ্চিমত ফ্ৰাচী দার্শনিক কুছোয়ে পোন প্ৰথমবাৰৰ
বাবে শৈশৱৰ প্ৰকৃত মূল্যায়ন কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল আৰু ল'ৰ-
ছোৱালীৰ কুচি-অভিজ্ঞচিলে লক্ষ্য ৰাখি সিহঁতক হাতে-কামে শিক্ষা
দিয়াৰ কথা চিন্তা কৰিছিল। শিশুৰ কুমলীয়া মগজু পুথিগত বিদ্যাৰে
ভৰাই তোলাৰ তেওঁ ঘোৰ বিৰোধী আছিল। তেওঁ কৈছিল, "If
instead of making a child stick to his book, I
employ him in a workshop his hands work for
the development of his mind. While he fancies himself a workman he is becoming a philosopher." কুছোৰ
স্মৃযোগ্য অমুগামী পেষ্টালজিৰ মতে শিক্ষা হৈছে "The harmonious
development of all the powers of the individual".

শিশুর শারীরিক, মানসিক, নৈতিক আৰু বৈদ্যুক বিকাশৰ
বাবে তেওঁ শিশুৰ শিক্ষাত কুচি অমুযায়ী কায়িক শ্ৰম আৰু পুথিগত
বিদ্যা উভয়কে স্থান দিয়াৰ পোষকতা কৰিছিল। এইসকলৰ উত্তৰ-
সূৰী হাৰ্বাট, ফ্ৰেল, জন দিৱে প্ৰত্যি মনীষীসকলেও শিশু মনস্তৰূপৈলে
সাৰধানে লক্ষ্য ৰাখি হাতে কামে শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে সিঁহতৰ সুসম
ব্যক্তিত্ব-গঠনৰ সন্তাননীয়তা সম্পর্কে বলিষ্ঠ মত দাঙি ধৰিছিল।

বৈদিক যুগত ভাৰতবৰ্ষত গুৰুকুল শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা আছিল। বাজ-
পুত্ৰকে আদিকৰি সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ ছাত্ৰই গুৰু-গৃহত থাকি গৃহস্থা-
লীৰ যাবতীয় কাম নিজহাতে কৰি গুৰুৰ কাষত বিভিন্ন শাস্ত্ৰাদিৰ শিক্ষা
লৈছিল। কিন্তু শাস্ত্ৰজ্ঞানতকৈ ছাত্ৰৰ চৰিত্ৰ-গঠন, ব্যক্তিত্ব বিকাশ
আদিভুতে সেইকালত অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল যেন অনুমান হয়।
উপমহ্য, আৰুণি আদি ছাত্ৰসকলৰ কাহিনীয়ে আমাৰ সেই ধাৰণা
বন্ধনূল কৰে। সেইকালত ছাত্ৰসকলে ভিক্ষা-বৃত্তিৰে জীৱন-নিৰ্বাহ
কৰিব লাগিছিল। বিদ্যাৰ্থীসকলক বাইজৰ ওচৰত মূৰ দোৰাৰবলৈ
শিকোৱা, ব্যক্তি আৰু সমাজৰ পাৰস্পৰিক নিৰ্ভৰতা সম্পর্কে সজাগ
কৰোৱাই সন্তুষ্টতা ভিক্ষা-বৃত্তি প্ৰৱৰ্তনৰ উদ্দেশ্য আছিল। গুৰুক
সেইকালত সাক্ষাৎ ঈশ্বৰ জ্ঞান কৰা হৈছিল আৰু গুৰুয়েও সামাজিক
স্বার্থৰ সমুখ্যত ব্যক্তিস্বার্থ হেলাৰতে বিসৰ্জন দিছিল। সেইকালত
চাৰিত্ৰিক উৎকৰ্ষৰ মূল্তিমান স্বৰূপ হিচাপে শিক্ষকসকল সমাজৰ শীঘ্-
স্থানত বিৰাজ কৰিছিল। নৈতিক মূল্যবোধ আৰু ধৰ্মালুভূতিয়ে সিন্তু
কৰি বথা সেইকালৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল এক পৰম
ঐশ্বৰিক শক্তিৰ উপলক্ষ্যৰ মাধ্যমেৰে আঞ্চলিক আৰু তাৰে আলো-
কত জীৱন গঢ়াৰ প্ৰচেষ্টা।

ভাৰতত ইংৰাজ শিক্ষাৰ কালছোৱাত গুণগত ভাৱে ভাৰতীয়

শিক্ষার মানদণ্ড যথেষ্ট অবনমিত হ'ল। ভারতীয় শিশুর সর্বতোমুখী উন্নতি বা বিকাশ ইংরাজ শাসকসকলৰ লক্ষ্য নাছিল। ভাৰতৰ মাটিত খাপ নোখোৱা পশ্চিমীয়া শিক্ষা ব্যৱস্থা এইদেশত প্ৰৱৰ্তনৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে এনে এচাম শিক্ষিত লোক গঠি উলিওৱাৰ কথা চিন্তা কৰিছিল যিসকল কেইখনমান পাঠ্যপুঁথি আয়ত্ত কৰি দুই এটা ডিপ্রী লৈ বৃটিশ শাসকৰ অনুগত ভৃত্যৰূপে জীৱন যাপন কৰাত বাদে অন্য উচ্চ চিন্তাৰ বাবে উপযুক্ত নহৰ। তেনে শিক্ষাবে শিক্ষিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শ্ৰমৰ মৰ্যাদা পাহিলে; পুথিগত বিদ্যাকণ্ঠৰে কেৰণী-মহৰীৰ ষোগ্যতাহে লাভ কৰিলে। শ্ৰমবিমুখ ভাৰতীয় ছাত্ৰই খাটি-খোৱা পৈত্ৰিক বৃত্তি এবি পেলালে। পশ্চিমীয়া শিক্ষাব বা লাগি ভুৱা মূল্যবোধৰ জন্ম হ'ল। শুৰু-শিষ্যৰ পূৰ্বৰ পৰিত্র সম্পর্কৰ বাঙ্কোন ক্ৰমে শিথিল হৈ আহিল।

সৌভাগ্যক্ৰমে এনে সময়তে ভার্যদয় হ'ল মহামানৰ মহাআশা প্ৰাণীৰ, যি বাজনীতি সমাজনীতি সকলো ক্ষেত্ৰতে জাতীয় চেতনা জগাই তুলিবলৈ প্ৰচেষ্টা আৰস্ত কৰিলে। শিক্ষা প্ৰসঙ্গত গান্ধীজীয়ে কৈছিল, “By education I mean an all round drawing out of the best in child and man—body mind and spirit” যি শিক্ষাই শিশুৰ শৰীৰ, মন আৰু আত্মাৰ সৰ্বাঙ্গীন বিকাশ সাধনত সহায় কৰে দেয়েহে প্ৰকৃত শিক্ষা। ডঃ সৰ্বপল্লী বাধাৰুষন, কবি-গুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথ, ডঃ জাকিৰ হছেইন, আবুল কালাম আজাদ প্ৰমুখে আগশাৰীৰ শিক্ষাবিদ-সকলে স্বাধীন ভাৰতত ভাৰতীয় ক্ৰিতিহ্যৰ ভেটিত অতিষ্ঠিত এক জাতীয় শিক্ষা-ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তনৰ হকে আহ্বান জনাইছিল। এই সকলৰ মতে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থা প্ৰযোজনীয় শিক্ষাৰ নাম-মাত্ৰ অংশহে। ডঃ ৰাধাৰুষনৰ ভাৰত “Education is not

“... what a man knows but what man is. Education is a social process,... education is growth. Education is not preparation for life but it is life itself.” লৰাছোৱালীক এনে শিক্ষা দিব লাগিব, যি শিক্ষাই বিভিন্ন বিষয়ৰ জ্ঞান দিয়াৰ উপৰিও সিঁহতৰ অন্তর্নিহিত সুপু প্ৰতিভা, সুপু চেতনা জগাই তুলিব, সত্যবাদিতা, সাহস, কৰ্তব্যপৰায়ণতা, নিয়মানুবৰ্ত্তিতা, সৌন্দৰ্যবোধ, দয়া-প্ৰেম কৰণা আদি মানৱীয় গুণসমূহৰ বিকাশ সাধন কৰিব, সমাজ আৰু নাগৰিক চেতনাৰ উন্মেষ ঘটাব, লগতে স্বাস্থ্য আৰু শারীৰিক সামৰ্থ্যৰো উন্নতি সাধন কৰিব। কেবল বিষয় বিশেষৰ শিক্ষনীয় ক্ষেত্ৰ আৰু তথ্যবোৰ আয়ত্ব কৰাকে শিক্ষালাভ বুলিব নোৱাৰিব, তেনে হোৱা হলে এজন জ্ঞানী পুৰুষ আৰু এটা কম্পিউটাৰ মেচিনৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য মেখাকিলহেতেন।

আজিৰ শিশু কাইলৈ নাগৰিক হব। এই ভবিষ্যৎ নাগৰিক-সকলৈই এদিন গুৰি ধৰি দেশখনক উন্নতি পথেৰে আগুৱাই নিব লাগিব। গতিকে এইসকলক এনেভাৱে শিকাই বৃজাই তুলিব লাগিব যাতে তেওঁলোকে নিজকে প্ৰকৃত মানুহ, প্ৰকৃত নাগৰিকৰপে গঢ়ি তুলি দেশৰ ভবিষ্যতৰ দায়িত্ব কান্দ পাতি লবলৈ সক্ষম হয়। কোঠাৰী শিক্ষা আয়োগৰ প্ৰতিবেদনত যথাৰ্থভাৱেই কোৱা হৈছে, “The destiny of India is now being shaped in her class-room.”

গতিকে ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক জীৱনৰ উন্নতিকল্পে বিশ্বৰ কল্যাণ-কামী এখন স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰৰ ভবিষ্যৎ নাগৰিক ৰপে আমাৰ উষ্টি অহা লৰাছোৱালীহাঁতৰ সুস্থ-সৱল দেহ, সজ-চৰিত্ৰ গঠনৰ লগতে দেশৰ আইন-কানুনৰ প্ৰতি আগুগত্যা, নিয়মানুবৰ্ত্তিতা, শৃঙ্খলাবোধ, সহযোগিতা আৰু আত্মনিয়োজনৰ দৰে সামাজিক গুণবোৰৰো অভ্যাস আৰু

অমুশীলন হব লাগিব।

পিছে অতি পরিত্যাপৰ কথা যে স্বাধীন ভাৰতত যুৰশক্তিৰ অমু-শাসনহীনতাৰ সমস্যাই চৰমসীমা পালেগৈ। শিক্ষামুষ্টানত শান্তি-শৃংজলা বক্ষা কৰাৰ বাবে সময়ে সময়ে পুলিচ-মিলিটাৰী নিয়োগ কৰি-বলগীয়া হয়। পৰীক্ষা-গৃহত অসং উপায় অৱলম্বন কৰাটো অতি সহজ আৰু সাধাৰণ কথা হৈ পৰিছে। সেই বিদ্যাত হাত পকাৰ পৰা সকলে নিজৰ সাফলাৰ বাবে গৌৰৱবোধহে কৰা দেখা যায়। অভিভাৰকসকলেও আজিকালি সেইটো অপৰাধ বুলি গণ্য নকৰা হৈছে। শেহতীয়াকৈ ছাত্ৰীসকলকো এই বিদ্যাত পাকৈত হৈ উঠা দেখা গৈছে। আন এক ভয়াবহ সমস্যা হৈছে উঠি অহা চামৰ নিচাযুক্ত দ্রব্যৰ প্ৰতি আসক্তি। এই বদ্ব অভ্যাসে তৰুণ চামৰ চৰিত্র আৰু ভবিষ্যৎ ধৰ্মস কৰাৰ উপৰি সমাজ জীৱনলৈকো বিপৰ্যয় মাতি আনে। শিক্ষক আৰু শুক্রজনৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা সম্প্ৰতি অতি নগণ্য। পৰীক্ষাঘৰত অসদাচৰণত বাধা দিয়া নিৰীক্ষকসকল ছাত্ৰৰ হাতত অপমানিত, প্ৰহৃত হৈছে; তেওঁলোক জীৱন নাশৰ ভাবুকিৰো সন্মুখীন হৰলগীয়া হয়। বাটে ঘাটে ছোৱালী জোকোৱা কথাটো আজিৰ স্কুল-ৱলেজীয়া ছাত্ৰৰ বাবে এক আমোদকৰ বিহীন আমোদ। তেওঁলোকৰ দ্বাৰা সংঘটিত বলাংকাৰ ধৰ্মৰ ঘটনাও বিৰল নহৰ। অনাত্মাৰ, দূৰদৰ্শন, কথাছবিৰ মাধ্যমেৰে নানা উত্তেজনাপূৰ্ণ, অপৰাধমূলক ঘটনা দেখি-শুনি কেচা বয়সৰ লৰা-ছোৱালীহাঁতে সেইবোৰ ব্যক্তিগত বা সমাজ জীৱনত প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা নিজৰ কৰ্তৃহল আৰু উত্তেজনা চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ বিচাৰে।

আজি কিছুবছৰৰ পৰা এটা কথা চকুত পৰিছে যে বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কোনো ঐতিহাসিক প্ৰোজেক্টেই হওক বা

বন্ধিত বাঙ্গলান্তিক সামাজিক সচেতনতাৰ বাবেই হওক, তেওঁলোকৰ চিবাচবিত বৃত্তি অধ্যয়নলৈ পিঠি দি বাঙ্গলান্তিক গঞ্জত আৱতীৰ্ণ হৈছে। আমাৰ অসমৰ ছাত্রসকলেও সুনৌৰ ছবছৰ জোৰা এক আন্দোলন পৰিচালনাৰ দ্বাৰা বিশ্ব চকুত চমক লগাইছিল যদিও তাৰেই গইনা লৈ এচাম ছাত্রই শুক্ৰ-গোসাই নমনা হৈ ওভট্ৰোবে নাচিবলৈ ল'লে। “শ্ৰদ্ধাবান্ম লভতে জ্ঞানম্।” শ্ৰদ্ধা আৰু বিনয়গুণ নেথাকিলে ছাত্ৰৰ অধ্যয়ন কপ তপস্যা কেতিয়াও সফল নহয়। দেশ আৰু জাতিক অৱক্ষয়ৰ গধাহৰ পৰা বক্ষা কৰিবলৈ হ'লে আমাৰ যুৱ মানসিকতাৰ সংশোধন হৰই লাগিব।

চৰিত্ৰ-গঠন প্ৰক্ৰিয়া সৰকালতে আবস্থা হয়। শিশুৰ মানসিক বিকাশত শিক্ষামুষ্টান্তৰকৈ ঘৰখন আৰু চাৰিওপিনৰ সমাজখনৰ বৰঙণি অধিক। পৰিয়াল তথা সমাজৰ অসুস্থ পৰিবেশে শিশুৰ মন স্থিব-তাৰীন, অপৰাধপ্ৰণালী কৰি তোলে, সিঁহতৰ বিকাশ বাধাগ্ৰস্ত হয়, ইচ্ছাক্ষেত্ৰক দুৰ্বল কৰে; ফলত সেই শিশু আবাটে যায়। গতিকে আৰক্ষ-বিদ্যালয় কালছোৱাতো পিতৃ-শাস্ত্ৰ, ঘৰখনে শিশুক নৈতিক আদৰ্শৰ শিক্ষণ দিবলৈ ঘন্ট কৰা উচিত। শিছা কথা কোৱা, চুৰ কৰা, ডাঙেক অমান্য কৰা, লগ-সমনীয়াৰ সৈতে কাজিয়া কৰা, এলাহ পৰনির্ভৰশীলতা আদি কথাবোৰ যে বেয়া সেই শিক্ষা সিঁহতক দৈন-নিন কাৰ্য্য-কলাপৰ মাজেদিয়ে দিয়া উচিত। সেশ্বৰ-বিশ্বাসে শিশুৰ নৈতিক ভেটি দৃঢ় কৰে। আগব দিনত ককাক-আইত্যাকৰ মুখৰ পৰা শুনা। নানা ধৰ্মগূলক আখ্যান শ্ৰীৰ, প্ৰহলাদ, একলব্য, উপমহ্য আদিৰ কাহিনীয়ে শিশুসকলৰ মনত গভীৰভাৱে বেথাপাত কৰিছিল। এনেবোৰ দৃষ্টান্তই শিশুৰ চৰিত্ৰ গঠনত বিশেষভাৱে সহায় কৰে। আজিক-লিব সৰু পৰিয়ালৰ সদা-ব্যস্ত পিতৃ-শাস্ত্ৰে তেনে সুবিধা আগবঢ়াৰ

নোৱাৰিলেও মনোৰঞ্জক কথা চৰিত্-গঠনৰ সহায়ক আকৰ্ষণীয় পুথিৰ
যোগান ধৰিব লাগে। এনেবোৰ সজ দৃষ্টান্ত বোলছিবি, অনাত্মাৰ,
দূৰদৰ্শনৰ মাধোমেৰেও শিশুক প্ৰত্যক্ষ কৰাৰ পাৰি।

শিশুৰ কায়িক, মানসিক, নৈতিক, বৌদ্ধিক আটাইবোৰ দিশৰে
উন্নতি ষদি শিক্ষাৰ লক্ষ্য হয় তেনেহলে পঢ়াশলীয়া শিক্ষাৰ কাল-
ছোৱাত নৈতিক শিক্ষাদানত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিবই লাগিব। শিশুক
সৰু কালতে সৎ-অসৎ, নীতি-অনীতিৰ জ্ঞান দিব নোৱাৰিলে
নৈতিক বলেৰে বলীয়ান ছাত্ৰসমাজ এখন আশা কৰিব নোৱাৰি
আৰু সত্য-প্ৰেম অহিংসাৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত ভাৰতীয় আদৰ্শ পৰ-
ম্পৰাৰ বক্ষা কৰিব পৰা নেয়াব। গতিকে আমাৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা-
পদ্ধতিত নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন কোনোপধ্যেই
মুই কৰিব নোৱাৰি।

আমাৰ প্ৰাচীন ধৰ্মপুথি বিলাকেই সকলো নৈতিক আদৰ্শৰ
ভৰাল। গীতা-কোৰ্বাণ বাইবেল আদি ধৰ্মপুথিত পোৱা সজ উপ-
দেশ সমূহেই সংসাৰ ধূমুহাত দিশহাৰা মানুহক শাস্তি, সিদ্ধি আৰু
মুক্তিৰ পথ দেখুৱায়। গতিকে নৈতিক শিক্ষাৰ কথা ভাৰিলেই
ধৰ্মীয় শিক্ষাৰ কথা আপোনা-আপুনি আহি পৰে। ভাৰতৰ দৰে
বিভিন্ন ধৰ্মীয় মতবাদৰ দেশত বিদ্যালয়ত ধৰ্মশিক্ষা দিয়াত বিশেষ
অসুবিধা আছে। ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আমাৰ আদৰ্শ হলেও এটা কথা
কৰই লাগিব যে বস্তুবাদী প্ৰগতিয়েই ভাৰতৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য নহয়।
ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মৰ্মবন্ধ হৈছে এক গভীৰ ধৰ্মীয় অনুভূতি, ঐশ্বৰিক
শক্তিৰ অটল বিশ্বাস। বস্তুবাদী প্ৰগতিৰ উচ্চ শিখিৰ আৰোহন
কৰা পশ্চিমীয়া দেশ সমূহেও শাস্তি বিচাৰি আধ্যাত্মিকতাৰ দেশ
ভাৰতবৰ্ধলৈকে চায়। গতিকে মহান ভাৰতীয় ঐতিহ্য পৰৱৰ্ত্তী

প্রজন্মলৈলে বহন কৰিব পৰাকৈ আমাৰ উঠি অহা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক
 এক উদাৰ ধৰ্মনীতিৰ শিক্ষা দিবহী লাগিব। তহপৰি ধম্ম'মানে কেবল
 কিছুমান জটিল তত্ত্ব অনুধাৰন বা আনুষ্ঠানিক ৰীতিৰ অনুশীলন
 নহয়; যি ধৰি থাকে (ধ+মন) বা অৱলম্বন দিয়ে তাকে ধম্ম'
 বোলে। গতিকে মানৱ জীৱনৰ অৱলম্বন-স্বৰূপ ধৰ্মীয় আদৰ্শৰ
 সুচিস্তিত শিক্ষাদানে কোনো সাম্প্ৰদায়িক বিদ্যেৰ হষ্টি কৰাৰ সন্তু-
 বনা নাই। বিভিন্ন ধৰ্মৰ উপদেশ-সমূহ মূলতঃ একে। সজকম্ম',
 সজ চিষ্টা, দৰিদ্ৰ বা বিপদগ্ৰস্তৰ প্ৰতি কৰণা, অহিংসা, ভগবৎ
 বিশ্বাস—এইবোৰ আদৰ্শ সকলো ধম্ম'ৰে মূল কথা। এনেবোৰ
 আদৰ্শৰ ধৰ্মজাবাহী বিভিন্ন ধম্মীয় চৰিত্ৰই নৈতিক মূল্যবোধক হেজাৰ
 হেজাৰ বছৰ ধৰি সমাজত জীয়াই ৰাখিছে। গতিকে সৰ্বধম্ম'
 সমগ্ৰৱ আদৰ্শ আগত বাথি উদাৰ নীতিৰে স্ফুলত ধম্মীয় শিক্ষা
 প্ৰাৰ্থন কৰা উচিত। কাৰণ ধম্মীয় আৰু নৈতিক শিক্ষাৰ মাজত
 এৰাব নোৱাৰা সম্পৰ্ক। সকলো ধৰ্মতে মানৱাত্মাৰ উৎকৰ্ষসাধনৰ
 বাবে একেধৰণৰ নিয়মামূৰ্তিতাৰ বিধান আছে। গতিকে সতা
 প্ৰেম-ন্যায়স্বৰূপ ভগবানৰ আদৰ্শৰ প্ৰতি যদি লৰা-ছোৱালীৰ মন
 আকৰ্ষিত কৰা নহয় তেন্তে সেই লৰা-ছোৱালী প্ৰকৃত মানুহ হিচাপে
 গঢ় লৈ উঠিব নোৱাবে। আনহাতে নৈতিকতাক বাদ দিলে ধম্মীয়
 আচৰণৰো কোনো মূল্য নেধাকে। সেয়ে ধম্ম'ৰ যিবোৰ কথা যুক্তিৰ
 ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত নহয়, বা নৈতিকতাৰ সৈতে যাৰ বিৰোধ আছে
 সেইবোৰ কথা শিশুসকলৰ পৰা সাৱধানে আতৰাই ৰাখিব লাগিব।

শিশুৰ মনত সৰ্বধম্মৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাৰ মনোভাৱ জগাই তুলিব
 পৰাকৈ সকলো ধম্ম'ৰে মূল কথাবোৰ পাঠ্যপুথিৰ অন্তর্গত কৰা উচিত।
 সাহিত্য, সমাজ-অধ্যয়ন আদি বিষয় সমূহৰ মাধ্যমেৰে এই উদ্দেশ্য

সহজে সাবিত হয়। তেওঁলোকৰ পাঠ্যবস্তুত সত্য-প্ৰেম-নায়ৰ আদৰ্শ, সামৃহিক প্ৰচেষ্টাৰ সুফল, জাতীয় ক্ৰিক্য, সমতা, ভাৰতবোধ আদি গুণবোৰৰ ওপৰত বিশেষভাৱে আলোকপাত হ'ব লাগে।

বাস্তবিকতে নৈতিক শিক্ষাদানৰ এক অতি সফল আহিলা হ'ল শিক্ষকৰ নিজৰ জীৱন দৃষ্টিষ্ঠ। শিক্ষক হ'ল সমাজৰ উচ্চতম স্তৰৰ মানুহ। তেওঁলোকৰ উদ্যোগ হ'ল মানুহ গঢ় দিয়াৰ, যি মানুহৰ দ্বাৰা এদিন সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালিত হব। গতিকে শিক্ষককে ৰাষ্ট্ৰৰ ভাগ্য-নিষ্ঠা আখ্যা দিয়া হয়। এজন সফল শিক্ষক হ'লৈ হ'লে শিক্ষাদানত দক্ষতা, প্ৰশিক্ষণ আৰু শিক্ষণীয় বিষয়ৰ গভীৰ জ্ঞান হলেই নহব; তেওঁৰ সামাজিক সচেতনতা, স্বার্থহীন গনোভাৱ, দেশ-প্ৰেম, আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্ব, উদাৰ আদৰ্শবাদ আৰু নৈতিক চৰিত্ৰও থাকিব লাগিব, যেন তেওঁ নিজেই এক জীৱন্ত শিক্ষানুষ্ঠান। ভাৰতীয় পৰম্পৰাত শিক্ষকৰ স্থান দেৱতাৰ শাৰীত। পিতৃ-মাতৃয়ে সন্তান জন্ম দিয়ে, কিন্তু শিক্ষকে অনু মানৱ-শিশুৰ দৃষ্টি মূকলি কৰে জ্ঞানৰ অঞ্জন-শলাকাবে। শিক্ষকেই জাতিৰ বৌদ্ধিক, মানসিক, আধ্যাত্মিক ঐশ্বৰ্য এক প্ৰজন্মৰ পৰা আন এক প্ৰজন্মলৈ কঢ়িয়াই নিয়ে। সেই মহান দায়িত্ব সুচাৰুপে পালন কৰাৰ যোগ্যতা আজন কৰিবলৈ প্ৰতিজন শিক্ষকে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা চলাব লাগে। এই প্ৰসঙ্গত ডাঃ ৰাধা-কৃষ্ণনে কৈছে, “চৰিত্ৰ জীৱনৰ প্ৰকৃত লক্ষ্য। চৰিত্ৰৰ ওপৰতে এটা জাতিৰ ভাগ্য গঢ় লৈ উঠে। আমি মহান জাতি এটা গঢ়ি তুলিবলৈ হলে অধিকসংখ্যক চৰিত্ৰবান ডেকা-গাভৰক প্ৰশিক্ষণ দি লব লাগিব।”

মুঠকথাত, শিক্ষকৰ এক মৰ্য্যাদাপূৰ্ণ সামাজিক জীৱন থকা দৰ-কাৰ। সৰু হলেও লৰা-ছোৱালীয়ে তেওঁলোকৰ শিক্ষক-শিক্ষিক্ষিত্বী-

সকলক গভীরভাবে পর্যবেক্ষণ করে। শিক্ষকে নিজে যিটো নকরে বা কবিব নোরাবে সেইটো কবিবলৈ ছাত্র-ছাত্রীক উপদেশ দিলে তেওঁ নিজৰ বিশ্বাসযোগাত্ম হেৰুৱায়, ছাত্র-ছাত্রীৰ চকুত হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰহে হয়। গতিকে শিক্ষা ফলপ্ৰসূ হবলৈ হলে শিক্ষকে ছাত্রক কেবল ঘৌথিকভাৱে নহয়, নিজৰ জীৱনাদৰ্শেৰে শিক্ষা দিব লাগিব। ছাত্র-ছাত্রীৰ সৈতে আন্তৰিক সংযোগ স্থাপন কবিবলৈ শিক্ষকে অহৰহ চেষ্টা চলাব লাগে। সিঁহতৰ মগজু ভৰাই তোলাতকৈ হৃদয়-বৃক্ষি গঢ় দিয়াহে তেওঁৰ মুখ্য কাম।

আমাৰ দেশে উপযুক্ত শিক্ষকক নায় সন্মান দিয়াত কাপ'ণ্য কৰা নাই। দেশৰ সৰ্বোচ্চ সন্মান বাঞ্ছিপত্ৰিৰ পদবীত অধিষ্ঠিত ডাঃ বাধাকৃষ্ণন, ডাঃ জাকিৰ হুছেইন তাৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। অৱশ্যে সন্মান খাই জীয়াই থাকিব নোৱাৰিব। গতিকে সন্মানৰ লগতে শিক্ষকৰ সামাজিক সুৰক্ষা, আৰ্থিক নিৰাপত্তা আদি সমস্যাৰ প্ৰতিও সমাজ আৰু চৰকাৰৰ নজৰ থাকিব লাগিব। আনহাতে শিক্ষকেও আঅসমালোচনাৰ বাবে সদায় প্ৰস্তুত থাকিব লাগিব। পৰিতাপৰ কথা, শিক্ষক সমাজৰ পূৰ্বৰ 'স্বে মহিন্নি' বৰপ আজি নাই। কেবল ডিগ্ৰীয়েই শিক্ষক নিৰ্বাচনৰ মাপকাঠি হোৱা বাবে বহু অযোগ্য লোকো শিক্ষা বিভাগত সোমাই পৰিছে। শিক্ষকে নিজে পৰীক্ষাত অসৎ উপায় অৱলম্বন কৰা, পৰীক্ষাগৃহত ছাত্রক তেনে বেয়ো কামত সহায় কৰা, সুৰাপান, গুৰু-শিষ্যাৰ মাজত কেলেক্ষাৰী আদি নামা লজ্জাকৰ ঘটনাৰ খলনায়কৰপে শিক্ষকে সমাজত নিজৰ সন্মান, মৰ্যাদা হেৰুৱাইছে। এচামে আকো নিবন্ধুৱা সমস্যাৰ পৰা বক্ষা পাৰলৈ অগতিৰ গতি মাষ্টিৰ চাকৰিত সোমাই শিক্ষা-দানক লৰা-ধৰ্মালিঙ্কপে লোৱা দেখা যায়। শিক্ষকৰ নৈতিকতাহীনতাৰ এক শেহতীয়া দৃষ্টান্ত

হৈছে গৃহ শিক্ষকতাত অধিক মনোযোগ আৰু সময় খৰচ। ডাক্তাৰ সকলৰ ঘৰ চিকিৎসাৰ লেখিয়াকৈ ইও সম্পত্তি এক সামাজিক ব্যাধিত পৰিণত হৈছে। শিক্ষকে পিছ পৰা বা উচ্চাকাঞ্চী, অধিক আগবঢ়া ছাত্র-ছাত্রীক প্ৰয়োজনৰ দাবীত ঘৰৱাভাৱৰ চাই-চিতি দিয়া এক কথা, আৰু অধিক উপাৰ্জনৰ দ্বাৰা অধিকতৰ ঐহিক সুখৰ লালসাত শ্ৰেণীত শিক্ষাদানত ফ'কি দি ছাত্র-ছাত্রীক 'প্ৰাইভেট টিউচন' লবলৈ প্ৰকাৰতৰে বাধা কৰি সমাজৰ মধ্য-বিত্ত, শ্ৰেণীৰ মূৰত টাঙ্গোন মৰাটো সম্পূৰ্ণ বেলেগ কথা। শিক্ষকসকলে নিজৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্যৰ গ্ৰুৰুত্ব অমুধাৰন কৰি সততা, নিষ্ঠা আৰু আত্মবিশ্বাসেৰে শিক্ষাদানৰূপী মহৎ কাৰ্য্যত প্ৰয়োজন হলেহে শিক্ষাদানৰ উদ্দেশ্য সফল হব আৰু শিক্ষকসকলেও হেৰোৱা সন্মান বহুথিনি ঘূৰাই পাৰ বুলি আশা কৰিব পাৰি।

নৈতিক শিক্ষা স্বাধীন ভাৰতৰ জাতীয় শিক্ষা-আঁচনিৰ বিশেষ অঙ্গৰূপে গ্ৰহণ কৰাৰ সপকে গোটেই কেইটি শিক্ষা-আয়োগৰ প্ৰতি-বেদনতে সবল যুক্তি দাতি ধৰণ হৈছে। সেই শিক্ষাবিদ সকলৰ মতে চৰকাৰী, বে-চৰকাৰী সকলো শিক্ষার্থুষ্টানতে সামাজিক নৈতিক, আধ্যা-ত্বিক মূল্যবোধৰ বিকাশমুখী পাঠ্যক্ৰম প্ৰবৰ্তন কৰিব লাগে। স্কুল আৰু কলেজ-সমূহতো প্ৰথম ডিগ্ৰী শ্ৰেণীলৈকে সকলো ধৰ্মৰ সুনি-বাচিত তত্ত্বসমূহৰ সৈতে ছাত্র-ছাত্রীক পৰিচিত কৰোৱা দৰকাৰ।

অকল সেৱেই নহয়, স্কুলীয়া পাঠ্যক্ৰমত তেনে বিষয়ৰ বাবে কেইটা-মান ঘণ্টা আচুতীয়াকৈ বাধি সেই শ্ৰেণীত শিক্ষাদানৰ যোগ্যতা থকা বিভিন্ন ধৰ্ম্মাৱলম্বী শিক্ষকক পঢ়ুৱাৰ্বলৈ দিয়া উচিত।

মুঠতে, আমাৰ জাতীয় শিক্ষা আঁচনিত যুগৰ দাবী পূৰণ কৰিব পৰাকৈ, পৃথিবীৰ অন্যান্য উন্নত দেশৰ সৈতে খোজ মিলাব পৰাকৈ

জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ চচ্চাৰ্য আৰু গবেষণা হ'ব লাগিব আৰু তাৰ লগতে
জ্ঞাতীয় চৰিত্ৰ গঠনৰ উপাদান হিচাপে নৈতিক আৰু ধৰ্মীয় শিক্ষাৰে।
সমস্যা সাধন কৰিব লাগিব। এই প্ৰসংগত পণ্ডিত নেহকৰ এষাৰ
উক্তি প্ৰনিধান যোগ্য, “Can't we combine the progress
of science and technology with the progress of the
mind and the spirit ?” কৰিণ্ডুক ব্ৰহ্মজ্ঞানাথেও উপলব্ধি
কৰিছিল যে “মানুহক সত্ত্বৰ জ্ঞান দিয়াই শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য। শিক্ষাই
অতিটো শিশুক যুগৰ উদ্দেশ্য বুজি পাৰলৈ আৰু যুগৰ দাবী পূৰণ
কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তুলিব পাৰিব লাগিব।” তেনে উপলব্ধিবেই
কৰিণ্ডুকয়ে শান্তি নিকেতনত প্ৰাচীন গুকুল শিক্ষা-পদ্ধতিৰ অনুক-
ন্বন্ত আজিৰ যুগৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ ‘বিশ্ব-ভাৰতী’ গঢ়ি তুলি-
ছিল, য'ত এক অন্তৰমুখী, ইশ্বৰমুখী প্ৰাকৃতিক বাতাবৰণত উচ্চতম
পৰ্যায়লৈকে জ্ঞান-বিজ্ঞান আৰু বিভিন্ন কলাৰ শিক্ষা দিয়া হয়।

বাস্তুবিকল্পতে নৈতিকতাৰ শিক্ষা দিবৰ বাবে ‘কলা’ এক অতি
সুচল মাধ্যম। যি কথা পোনপত্তীয়াকৈ শিকালে লৰা-ছোৱালীয়ে
একেো আনন্দ নেপায় তেনে বিয়য়ো কলাৰ মাধ্যমেৰে জীৱন্ত, সৰস
আৰু উপভোগ্য কৰি তুলিব পাৰি। উদাহৰণ স্বৰূপে “একতাৰ
পৰম বল” কথায়াৰ মৌখিকভাৱে শিকোৱাৰ অপচেষ্টা কৰাতকৈ
বুঢ়া আৰু তেওঁৰ খৰিয়াল কৰা পুতেকইতৰ সাধুটোৰ সহায়েৰে বা
তাৰ নাট্যৰূপ দি সাৰ্থকভাৱে শিকাৰ পাৰি। তেনে উপলব্ধিবেই
প্ৰাচীন কালত শিশুক আনন্দ-দানৰ ছলেৰে শিক্ষা দিয়াৰ উদ্দেশ্য
জীৱ-জন্মক চৰিত্ৰ হিচাপে লৈ পঞ্চতন্ত্ৰ, হিতোপদেশ, গ্ৰীষ্মৰ সাধু
আদি শিশু-শিক্ষাৰ পুথি বচিত হৈছিল। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱেৰে সমাজ
সংস্কাৰৰ বাবে কলাকেই উপযুক্ত মাধ্যম হিচাপে গ্ৰহণ কৰি অশিক্ষিত

সহজ সবল গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ মনত ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাৰ ভাৱ
জগাই তুলিবলৈ সাহিত্য, মৃত্যু-গীত, ভাষণাৰ সহায় লৈছিল।
স্বভাৱতে কল্পনাপ্ৰণ, কৌতুহলী শিশুহিংতৰ ক্ষেত্ৰত এনে পদ্ধতি অধিক
কাৰ্যাকৰী হ'ব।

বৰ্তমান আমাৰ হাইস্কুলীয়া পাঠ্যক্ৰম মতে তলৰ শ্ৰেণী কেই-
তাত 'নৌতি-শিক্ষা' দিবয়টো প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছে। কিন্তু দুৰ্বল বিষয়,
অধিকাংশ লৰা-ছোৱালৌয়ে কেবল পৰীক্ষাত নথৰ গোটাৰৰ বাবেহে
উক্ত বিষয়ৰ পাঠসমূহ আয়ত্ত কৰে। গতিকে এইদৰে পোনপত্তীৱাকে
নৌতি-শিক্ষা দিয়াতকৈ সাহিত্য-বিজ্ঞান, সমাজ-বিদ্যা, বুৰঞ্জী আদি
বিষয়ৰ ঘোণে দিলেহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী অধিক উপকৃত হৰ যেন অলুমান হৰ।
এজন বিজ্ঞানীয়ে সত্যৰ অন্বেষণত কটোৱা সংঘাটনয় জীৱনৰ কাহিনী
পঢ়িলেও লৰা-ছোৱালৌয়ে অজানিতে নৌতি-শিক্ষাৰ পাঠ শিকিব।

আমাৰ বোধেৰে নৈতিক শিক্ষা ফলপ্ৰসূ কৰিবলৈ হলৈ বিদ্যালয়ৰ
বাহিৰে ভিতৰে এক নৈতিক পৰিবেশ সৃষ্টিৰ চেষ্টা অব্যাহত
থাকিব লাগিব। স্কুলত এটি আনন্দ আৰু সৌন্দৰ্যৰ পৰিবেশ থকা-
টোও অতি আৱশ্যকীয় কথা। বিদ্যালয়ৰ সকলো স্বৰতে অসা-
ম্প্ৰদায়িক ধৰ্মীয় শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা থকা দৰকাৰ। মানবধৰ্মোপদৈশ-
মূলক স্তোত্ৰ, ভজন, বৰগীত, গুৰু-বন্দনা বাস্তীয় সঙ্গীত, জাতীয় সঙ্গীত,
শাস্ত্ৰৰ নিৰ্বাচিত অংশৰ পাঠ—এনেধৰণৰ ব্যৱস্থাই কোনো ধৰ্মাৰ-
মনীৰে অনুভৃতিত আঘাত কৰাৰ সম্ভাৱনা নাই। লৰা-ছোৱালৌক
শাৰীৰিকভাৱে সুস্থ সবল, মানসিকভাৱে সজাগ কৰি বাখিবলৈ বিভিন্ন
ধৰণৰ খেল-ধৰমালি, ব্যায়াম, সাংস্কৃতিক বিষয়ৰ প্ৰতিযোগিতা আদিৰ
ব্যৱস্থা বিদ্যালয়ত বাখিব লাগিব। শাৰীৰিক সুস্থতাৰ লগত
মানসিক সুস্থতাৰ এৰাৰ নোৱাৰা সম্পর্ক। “নাৱমাঞ্চা বলহীনেন

ଲଭ୍ୟ ।” ତତ୍ପରି ସମାଜ ଆକୁ ସାନ୍ତ୍ଵନତ ବିଶିଷ୍ଟ ସବୁଙ୍ଗି ଆଗ-
ବଡୋରୀ ବରେଣ୍ୟ ନାରୀ ପୁରୁଷ ସକଳର ଜୀବନର ସୈତେ ପରିଚିତ ହବ ପରାକ୍ରେ
ସେଇସକଳର ଛବି ବିଦ୍ୟାଲୟର ବିଭିନ୍ନ କୋଠାତ ଅନ୍ତତଃ ଏଥିନ୍କେ ବାଖିବ
ପାବି । କୁଳର ପୁଥିଭାଲତ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଲାଗ ବୁଲିଲେଇ ପୋରାକୈ ମହେ-
ଲୋକର ଜୀବନୀ, ଉପାଦେୟ ସାହିତ୍ୟ, ନାଟକ, ଗନ୍ଧ ଆକୁ ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନର
ଲାଗତିଆଳ ପୁଥି ମଜୁତ ବଥା ଦସକାବ ।

ମହାନ ଲୋକସକଳର ଜନ୍ମ ବା ମୃତ୍ୟୁ ତିଥି ଉଦ୍ୟାପନର ବ୍ୟାବସ୍ଥା କରି
ସେଇସକଳର ଜୀବନ ଓ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ବିସ୍ତରେ ତର୍କ, ଆଲୋଚନା, କୁଇଜ
ଆଦିର ବ୍ୟାବସ୍ଥା କରିବ ପାବିଲେ ଲବା-ଛୋରାଲୀ ସଜ-ଚିନ୍ତାତ ବ୍ୟକ୍ତ ହେ
ଥକାବ ଲଗତେ ଆନନ୍ଦ ଆକୁ ମାନସିକ ସଜୀବତାଓ ଲାଭ କରିବ, ଲଗେ
ଲଗେ ବୀର ପୂଜାବ ମାନସିକତାଓ ଗଢ଼ ଲବ । ନିହିତର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତି-
ଭାକ ଜାଗ୍ରତ କରି ସୁପଥେ ପରିଚାଲିତ କବାବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାବେ ଲଙ୍ଘିତନ୍ତ୍ର-
ବାଦ୍ୟ ଆକୁ କୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥିତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷାବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେ ଛାତ୍ର-
ଛାତ୍ରୀକ ଜୀବନ ଗଢ଼ାତ ପ୍ରଭୃତ ସହାୟ ଆଗବଢ଼ାବ ପାବେ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରେତ୍ରତ
ଦେଖା ଯାଯ, ଶୃଙ୍ଖଳାବୋଧ, ସହସ୍ରାଗିତା, ନିୟମାମ୍ବର୍ତ୍ତିତା ଆଦି ସଜ
ଶ୍ରଣ୍ଣର ଶିକ୍ଷାତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମତାକେ ବହି: ପାଠ୍ୟକ୍ରମବହେ ଭୂମିକା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ-
ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅରଶ୍ୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୋ ଅରହେମା କରିଲେ ନଚଲିବ । ଗତିକେ
ଦୁଷ୍ଟୋଟାବେ ସମୟରତ ଶିକ୍ଷାବ ବ୍ୟାବସ୍ଥା ହାତତ ଲବ ଲାଗେ । ଲବା-ଛୋରାଲୀ
ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ଆତ୍ୟନିର୍ବଶୀଳ ହବ ପରାକ୍ରେ ସ୍ଵାୟତ୍ତ-ଶାସନର ଶିକ୍ଷାଓ
ବିଦ୍ୟାଲୟର ହୋରା ଉଚିତ । ଜୀବନର ବାସ୍ତରତାବ ସୈତେ ଛାତ୍ରାରସ୍ଥାତେ ପରି-
ଚଯ କରିବିଲେ ଲବା-ଛୋରାଲୀକ ସମାଜ ଜୀବନର ସୈତେ ଜଡ଼ିତ କବାବ
ଲାଗିବ । ଗତିକେ ସମାଜ-ସେବା ଶିକ୍ଷାବ ଏକ ବିଶେଷ ଅନ୍ଦ ହିଚାପେ
ଲ'ବ ଲାଗେ । ଆକୃତିକ ଦୁର୍ଘୋଗର ଫଳତ ବା ଅନ୍ୟ କୋନୋ ସାମାଜିକ
ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାତ ତେଉଳୋକକୋ ଜଡ଼ିତ କରି ଶାରୀରିକ,

মানসিক, আর্থিকভাবে সাধামতে সহায় আগবঢ়াবলৈ লৰা-ছোৱালীক উদগনি যোগোৱা শিক্ষকসকলৰ কৰ্ত্তব্য। স্কাউট, গাইড, জাতীয় শিক্ষার্থী বাহিনীৰ সদস্যাঙ্গ হৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এনে সেৱা সুন্দৰভাৱে আগবঢ়াব পাৰে।

এইদৰে পাঠ্যক্ৰম আৰু বহিঃ পাঠ্যক্ৰম বিষয়ত লৰা-ছোৱালীক আৱৰ্ক বাখিব পাৰিলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল কু-প্ৰভাৱ, কু-চিষ্টা, কু-কৰ্মৰ পৰা বিৰত থাকিব, আপোনা আপুনি চৰিত্ৰগঠনৰ পাঠ শিকিব। কিন্তু বিশেষভাৱে মনত বাখিবলগীয়া কথা এয়ে যে নৈতিক শিক্ষাৰ সুফল পাৰলৈ হলে শিক্ষক-শিক্ষিয়ত্বীসকল আদৰ্শস্থানীয় হবই লাগিব, যাতে উপদেশৰ লগতে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিত্বয়ে লৰা-ছোৱালীক প্ৰভাৱ বাঞ্ছিত কৰে। বহু বিদ্যালয়ত দেখা যায় পৰীক্ষাৰ ফলাফল উন্নত কৰাৰ মানসেৰে স্কুল কৰ্তৃপক্ষই বহিঃ পাঠ্যক্ৰম বিষয়সমূহৰ সা-সুবিধা দিয়াত কৃপনালি কৰে। বছৰত এবাৰ বার্ধিক খেল-ধৰ্মালিৰ সময়ত পতা এখন তৰ্ক বা সন্দীত-প্ৰতিযোগিতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিশেষ উপকাৰ সাধন নকৰে। ওৰেটো শিক্ষা বছৰত উক্ত বিষয় সমূহৰ চৰ্চা আৰু অনুশীলনৰ বাবে মাহত অন্ততঃ এবাৰকৈ হলেও সময় উলিয়াই দিব লাগে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলেই দেশৰ ভবিষ্যৎ আশা-ভৱণাৰ স্থল। দেশৰ স্বাধীনতা অক্ষম বাখিবলৈ হ'লে দেশৰ সমৃদ্ধ ঐতিহ্য বজাই ৰাখি সভাতা সংস্কৃতিক প্ৰগতিৰ পথেৰে আগবঢ়াই নিবলৈ হ'লে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সন্তুষ্টিৰ সকলো সা-সুবিধা আমাৰ সন্তানসকলে পোৱা উচিত। গতিকে এইবোৰ ক্ষেত্ৰত অধিক মনোযোগ, অধিক চিষ্টা-চচ্চ'-গবেষণা, অধিক অৰ্থব্যৱৰ বাট মুকলি ৰাখিব লাগিব।

ধন্ম' আৰু নৈতিকতাৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতব্য'ত নৱজাগৰণ অনাৰ

ଆଜେଟୋତ ଜୀବନ ପାତ କରା ଦୀର୍ଘ ସମ୍ୟାସୀ ଶିଦେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଏହିନ ସଗନ୍ଧେର
ଯୋଗୀ କରିଛି “ମୋକ ଏମୁଣ୍ଡି ଆଶ୍ୟବାନ, ଚରିତବାନ ଡେବାଗାନ୍ଧକ ଦିମା,
ମହି ସମତ୍ର ପୃଥିବୀ ତୋଳପାର ଲଗାଇ ଦିମ ।” ନୈତିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ
ବଳେରେ ପୃଥିବୀ ତୋଳପାର ଲଗାଇ ଦିବ ପରା ଏକାଗ୍ର ଯୁଦ୍ଧକ-ଯୁଦ୍ଧତୀ ଗଢ଼ି
ଲଗାଇ ଆମାର ଶିଖା-ଉଦ୍ୟୋଗର ମୁଖ ଲାଗ୍ଯ ହୋବା ଉଚିତ । □

(ଶିକ୍ଷକ ଦିର୍ବସ ଉପଲକ୍ଷେ ପତା ସବଦିତାବତୀଯ ବଚନ ଅତିମୋଗିତାତ
ଆଖଳିକ ଭିନ୍ନିତ ପ୍ରଥମ ପୂରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ।)

আমাৰ দেন্দিন জীৱনত গীতাৰ প্ৰাসঞ্জিকতা

“সর্বেৰাপনিষদো গাবো। দোঁগা গোপালনন্দনঃ
পাৰ্থো বৎসঃ সুধীৰ্ভোক্তা হৃষ্ণঃ গীতামৃতঃ মহৎ”।

“আটাইকেইখন উপনিষদ গাইগক ; গোপালনন্দন কৃষ্ণ গাই
খীৰাওতা ; পাৰ্থ অৰ্থাৎ অৰ্জুন দামুৰি, গীতাজ্ঞান অযুক্ততুল্য গাখীৰ
আৰু সুধীসকল হ'ল সেই অমৃত পান কৰোতা ।” এই অনবদ্য শ্লোক
টিয়েই থুলমূলকৈ গীতাৰ সম্পূর্ণ পৰিচয় দাঙি ধৰে। সৰ্ব উপনি-
ষদৰ সাৰমৰ্ম্মস্বৰূপ যি গীতামৃত ভগৱান কৃষ্ণই তৃতীয় পাণৰ অৰ্জু-
নক পান কৰাইছিল যুগ যুগ ধৰি বিশ্বমানৰে সেই অমৃত পান কৰি
ধন্য হৈছে। প্ৰাচীন ভাৰতীয় ঋষি-মুনিসকলৰ জীৱন, জগৎ আৰু
ঈশ্বৰ সম্পর্কে যি ধাৰণা সেই গভীৰ জ্ঞান উপনিষদসমূহত থুপ খাই
আছে। সেই সকলোৰে উপনিষদৰে সাৰ অংশ লৈ শ্ৰীমদ্বৰ্ণ
গীতা বচিত হৈছে। পূৰ্বততে ই ব্যাসদেৱ বচিত মহাভাৰতৰ অংশ-
বিশেষ আছিল। কিন্তু সেই অংশৰ গভীৰ দৰ্শনিক মূল্যৰ বাবেই
পিছলৈ তাক নিলগাই আনি শ্ৰীমদ্বৰ্ণ গীতা নামেৰে এখন স্বতন্ত্ৰ
গ্ৰন্থৰ কপ দিয়া হৈছে। চলিত ব্ৰগত যোৰা তিনিহাজাৰ বছৰ ধৰি
এই গ্ৰন্থ অচাৰিত হৈ আহিছে। এই মহৎ গ্ৰন্থই বাৰখন উপনিষদৰ

পৰৱৰ্তী অ্ৰয়োদশ উপনিষদ কপে স্বীকৃতি লাভ কৰিছে। সেয়েহে পিছৰ কালৰ শংকৰাচাৰ্য, বামানুজাচাৰ্য, শ্রীধৰম্বামী, শাধবাচাৰ্য অমুখ্যে শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্মগুৰুসকলে গ্ৰন্থনি গভীৰ ভাৱে অধ্যয়ন কৰি নিজ নিজ দৃষ্টিতন্ত্ৰীৰে ইয়াৰ চীকাভাষ্য বচনা কৰি গৈছে। আধুনিক যুগত ইংৰাজী, জার্জানী আদি ভাষালৈ এই পুঁথি অনুবাদ হোৱাত পশ্চিমৰ দেশসমূহতো ইয়াৰ প্ৰচাৰ আৰু সমাদৰ বাঢ়িল।

গীতাক হিন্দুৰ এখন ধৰ্মশাস্ত্ৰ বুলি কোৱাৰ্তকৈ এখন বিশাল মানবধৰ্মগ্ৰন্থ বুলি কোৱাটোহে অধিক যুক্তিযুক্ত। সংসাৰ মৰুত পথ হেকৰাই বিভ্রান্ত হোৱা মানুহক গীতাৰ অমৰ বাণীয়ে হেজাৰ হেজাৰ বছৰ ধৰি পথ-নিৰ্দেশনা দি আহিছে। মহামানৰ মহাত্মা গান্ধীয়ে গীতা শাস্ত্ৰক জীৱনৰ সাৰথীকপে গ্ৰহণ কৰিছিল। জীৱনৰ সকলো সমস্যাৰে সমাধান তেওঁ গীতাৰ পাতত বিচাৰি পাইছিল। আচাৰ্য রিনোৰা ভাৱেই কৈছিল, “মোৰ শৰীৰ আইৰ গাথীৰেৰে যিমান বৰ্দ্ধিত হৈছে তাতকৈ গীতাৰ গাথীৰেৰে মোৰ হৃদয় আৰু মন অনেকগুণে বেছি পৰিপোষিত হৈছে। ...গীতা মোৰ প্ৰাণ-তত্ত্ব।” স্বাধীনতা সংগ্ৰামত যোগ দিয়াৰ অপৰাধত কাৰ্বৰুদ্ধ হৈ থাকোতে এবাৰ তেওঁ জেলৰ চোৰ-ডকাইত নিৰ্বিশেষে সকলো কয়দীৰ আগত প্ৰতি দেওবাৰে অতি সহজ-সৱল ভাষাত গীতা ব্যাখ্যা কৰিছিল। মেই ভাষণসমূহৰে সংকলন ‘গীতা প্ৰচন’ সম্পত্তি দেশৰ বাহিৰে ভিতৰে এক জনপ্ৰিয় গ্ৰন্থ। বামকুফ পৰমহংস, খণ্ডি অৰবিন্দ, বাল গঙ্গাধৰ তিলক প্ৰভৃতি মনীষীসকলে গীতা অধ্যয়নৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে অভাৱিত হৈ সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজে বুজিব পৰাকৈ বিভিন্ন আঞ্চলিক ভাষাত গীতাভাষ্য বচনা কৰি গৈছে।

এচাৰ মানুহৰ মনত এক ভ্ৰান্ত ধাৰণা আছে যে গীতা সাধু সন্যাসীৰ বস্ত্ৰ, গোসাইঘৰৰ থাপনাতহে তাৰ ঠাই। গীতা পঢ়লৈ

সংসারের প্রতি বৈরাগ্য জন্মে, গতিকে ল'বা বা ডেকাই গীতা পঢ়িব
নেলাগে ইত্যাদি। পিছে গীতাত বজাৰ পৰা সাধাৰণ অজালৈকে,
ঘোৰ সংসাৰীৰ পৰা গৃহত্যাগী সন্যাসীলৈকে আটাইবে জীৱন দৰ্শন
সন্নিবিষ্ট হৈছে। জ্ঞাতি নিধন কল্পনাত কাতৰ অজুনৰ যি দ্বিধা,
সংশয়, যি মানসিক অস্তুদ্বন্দ্ব সি মানুহ মাত্ৰে জীৱনত দেখা দিব
পাৰে। কাৰণ মানুহ ইতৰ আণীতকৈ শ্ৰেষ্ঠ, বিবেক সম্পন্ন জীৱ।
আদৰ্শৰ সংঘাত, স্বজনৰ প্রতি মায়ামোহ, ভৱ-সংশয় কাতৰতা আদি
মানৱ জীৱনৰ স্বাভাৱিক কথা। গতিকে ভগবান কৃষ্ণৰ সেই উপদেশ
অকল অজুনৰ বাবেই নহয়, সংসাৰ সমৃদ্ধত কক্বকাই ফুৰা ত্ৰিতাপ-
কিষ্ট প্ৰতিজন মানুহৰ বাবেই ই জীৱনৰ পৰম পাথেয়।

গীতাৰ শিক্ষা ল'বাৰ পৰা বৃঢ়ালৈকে সকলোৰে ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য।
জ্ঞান-কৰ্ম ভক্তিৰ মাধ্যমেৰে কিদৰে জীৱনত ঈস্তিত লক্ষ্যত উপনীত
হৰ পাৰি গীতাই সেই শিক্ষা আমাক দিয়ে। দুখবন্ধনাময় মানৱ
জীৱনত অবিচলিতভাৱে, প্ৰসন্নচিত্তে নিজ কৰ্তব্যপথত আগবাঢ়ি মানুছে
কিদৰে জীৱনত সাৰ্থকতা লাভ কৰাৰ লগতে পুনৰ্জন্মদুখৰ হাত সাৰি
ভগবানৰ সামৰ্থ্য লাভ কৰিব পাৰে সিঙ্গেই গীতাৰ শিক্ষনীয় দিবয়।
জ্ঞান, ক৷ষ্ণ, ভক্তি—এই তিনি আলিৰ মূৰতহে সফলতাই আমাক লগ
দিয়ে; এই সত্য কেৱল পৰমার্থিক দিশতেই নহয়, মানুহৰ ব্যৱহাৰিক
জীৱনতো ই নিৰ্ভুল অগাণিত হৈছে। উদাহৰণ স্বক্ষেপে কৰ পাৰি,
ছাৎ-ছাত্ৰীয়ে শিক্ষাজীৱনত সফলতা লাভ কৰিবলৈকো এই তিনিও
মাৰ্গৰ সাধন হৰ লাগিব। “কৰ্মতহে তোমাৰ অধিকাৰ আছে,
ফলাফল চিন্তা কৰাৰ অধিকাৰ নাই।” শিক্ষার্থীয়ে ফলাফলৰ চিন্তা
বাদ দি একাগ্ৰ চিত্তে জ্ঞানৰ সাধনা কৰিব লাগিব। গভীৰ অধ্যয়ন,
অহুশীলন আদি কৰ্মৰ মাজেদিহে সেই কাম সম্ভৱ হ'ব। সন্দীতৰ
সুৰ-তাল-মাত্ৰাৰ জ্ঞান হলেই নহব, নিজ কৰ্তৃৰ পৰা তাক কেনেকৈ

ব্যক্তি করিব জাগিব সেই কৌশলৰ চচ্ছ' নেথাকিলে অর্থাৎ ষেওরাজ
নহলে সঙ্গীতৰ সাধনা নিষ্ফল । অৱশ্যে জ্ঞানী কৰ্মৰ সৈতে ভক্তিৰে
সংযোগ হব জাগিব । এই ভক্তি হৈছে আদৰ্শপুৰুষ অর্থাৎ গুৰু
প্রতি ভক্তি । যিজনৰ পৰা শিক্ষা গ্ৰহণ কৰা ইয় সেই জনৰ প্ৰতি
অনুৰত শ্ৰদ্ধাৰ ভাৰ নেথাকিলে প্ৰকৃত জ্ঞানলাভ নহয় । গীতাৰ প্ৰথম
অধ্যায়ত মোহাবিষ্ট অজুনে নিজৰ দোষ দুৰ্বলতা আদি উদঙ্গাই দি
ভক্তিভাৱে জ্ঞান ভিক্ষা কৰিছিল বাবেই ভগৱান কৃষ্ণই তেওঁক গৌতাৰ
পৰম জ্ঞানৰ অধিকাৰী কৰিছিল । আত্ম-বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা নিজৰ দোষ-
ক্রটোৰ উপলক্ষি কৰিব পাৰিলেহে, যিজনৰ পৰা জ্ঞান আহৰণ কৰা
হয় সেইজনৰ কাষত নিজকে উনুবিষ্যাই দিব পাৰিলেহে অনুৰত
প্ৰকৃত জ্ঞানৰ উন্মেষ ঘটে । ক্ষমানুহৰ জীৱনত প্ৰথম গুৰু হ'ল পিতৃ-
মাতৃ । সেইসকলৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল হৈ তেওঁলোকৰ নিদেশক্ৰমে
জীৱনপথত আগবাঢ়িলে ভবিষ্যত জীৱনত সুখলাভৰ সন্তাননা অধিক
হয় ।

গীতাৰ ওঠৰটা অধ্যায়ৰ সাৰমৰ্ম্ম প্ৰকৃতপক্ষে সাংখ্যযোগ নামৰ
দ্বিতীয় অধ্যায়টোতে খুপাই থোৰা হৈছে, পৰৱৰ্তী অধ্যায়বোৰত সেই
তত্ত্বসমূহৰ পুনৰালোচনা মাথোন হৈছে । দ্বিতীয় অধ্যায়ত দেহৰ
ক্ষণস্থায়িত আৰু আত্মাৰ অমৰত্ব বিচাৰৰ লগতে স্বধৰ্ম' পালনৰ প্ৰয়ো-
জনীয়তাৰ কথা আলোচিত হৈছে । আমাৰ দেহ আৰু এই দেহসজাৰ
ভিতৰত বাস বৰা আত্মাৰ পাৰ্থক্য আমি সততে পাহৰি থাকো ।
আমাৰ ভাস্তু দৃষ্টিত এই দেহটোৱেই 'মই' । সেইবাবে দেহৰ সামান্য
কষ্টতে আমি অধীৰ হওঁ । আত্ম-অনুকম্পাই আমাৰ মন দুৰ্বল কৰি
তোলে । দেহৰ পৰিচয়াতে আমাৰ সকলো সময় ব্যয় কৰো, কিন্তু
আত্মাৰ বিকাশ বা অগ্ৰগতিৰ বাবে যে আমি একোকে কৰা নাই সেই
কথা আমাৰ মনলৈ নাহে । দেহটো সেৱাৰ উপকৰণহে, দেহৰ সেৱাই

জীৱনৰ চৰম লক্ষ্য হব মোৰাবে। দেহটোৱে আঞ্চাক কিছুদিনৰ
বাবে স্থিতি দিয়ে বাবেই আমি দেহৰ যতন লব লাগে। আমি
এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ যাতে নিৰাপদে, সুকলমে যাব পাৰো তাৰ
বাবেই উঠি ফুৰা গাড়ীখনক তেল-তুল দি কৰ্মসূক্ষম কৰি বাখিব লাগে।
ঠিক সেইদৰে আঞ্চাৰ বিকাশ আৰু উন্নতিৰ থাতিৰতে দেহটো যত্ন-
পূৰ্বক নিৰোগী আৰু কম্ব'ফ্র কৰি বাখিব লাগে। তাতোকৈ
বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা দেহৰ নাই - সেই কথা আমি সততে মনত
ৰখা উচিত। ততুপৰি আমি দেহটোক যিমানেই আলফুলকৈ নেৰাখে
সি এদিন নাশপ্রাপ্ত হই। গতিকে দেহটোৰ প্ৰতি অৰথা তনুকম্পা
নেৰাখি সময় থাকোতেই তাক যিমান পাৰা কামত লগোৱা। জন্ম-
যুত্তা জীৱনৰ এৰাব-নোৱাৰা কথা। কাপোৰ পুৰণি হলে তাক
দলিয়াই পেলাই নতুন এখন লোৱাদি আঞ্চায়ো জৰাজীৰ্ণ পুৰণি দেহ
এৰি নতুন দেহ গ্ৰহণ কৰে। সংসাৰ পৰিৱৰ্তণশীল। সময়ৰ গতি-
শীলতাক কোনেও বাধা দিব নোৱাৰে। ল'বাৰ পৰা মানুহ ডেকা
হয়, ডেকাৰ পৰা বৃঢ়া অৱস্থা পায়। সেইবোৰ পৰিৱৰ্তন যদি আমি
অকাতৰে মানি লব পাৰো, বান্ধ'কাৰ অৱশ্যজ্ঞাবী পৰিণতি যৃত্যাকে
একেধৰণে মানি লবলৈ আমি চেষ্টা নকৰো কিয় ? নথৰ দেহ আৰু
অবিনথৰ আঞ্চাৰ পাৰ্থক্যৰ কথা মনত বাখিবলৈ যত্ন কৰিলে মানুহৰ
যৃত্যাভয় কমি যাব, প্ৰিয় পৰিজনৰ সৈতে চিৰবিচ্ছেদো সহনীয় হব।
“এয়া পত্ৰী পুত্ৰ-কনা। মোৰ, কেবল মোৰ”—এনেবোৰ অন্ধ আসক্তি
দূৰ কৰিবলৈকো মানুহ সক্ষম হব।

গৌতাত স্ব-ধৰ্ম' পালনৰ আৱশ্যকতাত যথেষ্ট গুৰুত্ব আৰোপ
কৰা হৈছে। অন্যায় অবিচাৰৰ বিৰুদ্ধে অন্ধধাৰণ কৰাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ
ধৰ্ম', গতিকে অৰ্জুনে আঞ্চীয়-সুজনৰ মায়া ত্যাগ কৰি হলেও নিজ
ধৰ্ম পালন কৰিবহ লাগিব। যিজন কৰ্ত্তব্য পথৰ পৰা বিচুজ্যত হয়

তেওঁ নৰকগামী হয়, অন্য কথাত তেনে লোকে উপস্থিত লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ তৃষ্ণি, শাস্তি জীৱনত কেতিয়াও লাভ কৰিব নোৱাৰে। এইষাৰ কথা আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনতো বিশেষ ভাবে থাটে। পৃথিৱীৰ প্ৰতিজন মানুহৰে নিজা নিজা কৰ্তব্য থাকে। পিতৃ-মাতৃ গুৰুজনৰ প্ৰতি, ভাই-বন্ধু, ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ প্ৰতি, সন্তানৰ প্ৰতি আমাৰ ভিন ভিন কৰ্তব্য আছে। প্ৰতিজন লোকেই নিয়াৰিকৈ নিজ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ যত্নপৰ হ'লে পৃথিৱীৰ অধিকাংশ সমস্যাই আপোনা-আপুনি সমাধান হব। গীতাত আলোচিত ‘স্বধৰ্ম’ আমি সাধাৰণ অৰ্থত বুজা ধৰ্ম’ নহয়। মানুহে যিটো কাম কৰি ভাল পায়, যি কাম তেওঁৰ বাবে সহজসাধ্য, যি কামৰ মাজেৰে তেওঁৰ প্ৰতি ভাই বিকাশ লাভ কৰে, যি কামত তেওঁ মানসিক তৃষ্ণি আৰু আনন্দ লাভ কৰে সেয়েই তেওঁৰ স্বধৰ্ম। গীতাৰ উপদেশ, স্বধৰ্মৰ পৰা মানুহ কেতিয়াও আতৰি আহিব নেলাগে। মাছ পানীত থাকে, সেয়া সিহিতৰ স্বধৰ্ম, মাছবোৰক গাখীৰৰ নদীলৈ মাতিলে সিংহত নিশ্চয় নাহিব। কাৰণ সিহিতে জানে, পানীতকৈ গাখীৰ ভাল যদিও গাখীৰত সিহিত মৰি যাব। কোনোৰাটো শিশুৰ ছবি অঁকাৰ চখ; তাক সেইটো কামত লাগি থাকিবলৈ দিলে সি পিছলৈ তাৰ মাজেৰেই নিজ প্ৰতিভা বিকাশৰ সুযোগ পাব। কিন্তু তাক যদি ছবি অঁকাৰ সলনি জোৰকৈ নাচ-পানত লগাই দিয়া হয় তেন্তে সেই কামত সি কোনো বিশেষ অগ্ৰগতি লাভ কৰিব নোৱাৰিব। ততুপৰি কামৰ মাজেৰে লাভ কৰা আনন্দৰ পৰাণ সি বঞ্চিত হণ। গতিকে লৰা-ছোৱালীৰ কি প্ৰবৃত্তি বা সিহিতৰ মাজত কি প্ৰতিভা লুকাই আছে তাক সারধানে বিচাৰ কৰি চাই সেইমতে যদি সিহিতক ভিন ভিন কম্বত লগাই দিয়া হয় তেন্তে সিহিতৰ মানসিক তৃষ্ণিৰ লগতে প্ৰতিভা আৰু ব্যক্তিত্ব বিকাশৰ পথে মুকলি হব।

'গীতাত 'স্থিতপ্রজ্ঞ' অর্থাৎ স্থিবুদ্ধির শোকব বর্ণনা অসঙ্গত
 কোরা হৈছে যে যিজন দুখত কাতব নহয়, আনন্দতো উদ্বাউল নহয়
 যিজন ক্রোধ-ভয়-আসক্তিশূণ্য তেনে ব্যক্তিকেই স্থিতপ্রজ্ঞ বোলা হয়।
 সেইজনেই হ'ল আদর্শ পুরুষ। বাস্তৱিকতে এই মৃত্যুশীল পৃথিবীত
 কোনো কথাৰ বাবেই অতিশয় আনন্দ বা অতিশয় দুখ কৰাৰ যুক্তি
 নাই। সংসাৰত ধন-জন-যৌৱন আদি সকলো স্বুখেই অনিষ্ট।
 কাল ধুমুহাই মুহূৰ্ততে সকলো মোহাৰি সামৰি লৈ যাৰ পাৰে।
 সেইবাবে দুখ বেজাৰত ভাঙ্গি পৰাটোও অৰ্থহীন কথা। প্ৰিয় পৰি-
 জনৰ মৃত্যুত কিছুমান লোক অতিশয় কাতব হৈ পৰা দেখা যায়।
 কিন্তু শিলত মূৰ আচাৰিলৈও মৃতকক কেতিযাও ওভোতাই আনিব
 নোৱাৰি। তহপৰি সময় পাৰ হোৱাৰ লগে লগে শোক আপোনা
 আপুনি পাতলি আছে। এইবোৰ কথা চিন্তা কৰি দৈৰ্ঘ্য সহকাৰে
 শোক সহিবলৈ চেষ্টা কৰাটোহে জ্ঞানীৰ কাম। মানুহে কাৰেো প্ৰতি
 অত্যধিক আসক্তি বথা উচিত নহয়। বছ আশা কৰি বুকুৰ উমেৰে
 ডাঙৰ কৰা সন্তানৰ পৰা পিছত একো নেপালে মানুহ দুখ আৰু
 হতাশাত ভাগি পৰা দেখা যায়। কিন্তু সন্তানৰ প্ৰতি অত্যধিক
 আসক্তি নেৰাখি উদাসীন ভাৱে সিঁহতৰ প্ৰতি কেবল নিজ কৰ্তব্য
 কৰি গ'লে পিছলৈ তেনে দুখ পাৰ লগা নহয়। সেইদৰে ভয়-ক্রোধ
 আদি ধৰ্মকাৰী বিপুবোৰক দমন কৰিব পাৰিলে স্বুখ-শাস্তিৰে
 জীৱন কটাৰ পাৰি। গতিকে দেখা যায় যে স্থিতপ্রজ্ঞ কথামাৰৰ
 গভীৰ দার্শনিক অৰ্থ আছে যদিও আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ আচাৰ-
 আচৰণত ই সদায় প্ৰোজ্য। স্থিবুদ্ধিৰ লোক সংযমৰ প্ৰতিমুক্তি;
 তেওঁ সংসাৰতে থাকি সংসাৰিক বিষয় স্বুখ ভোগ কৰে, অথচ নিয়ম-
 সংযমৰ মাজেৰে চলি সাংসাৰিক কামৰ মাজেৰেই তপস্যাৰ ফল পায়।
 তেনে লোকে কেতিযাও চিন্তৰ প্ৰসন্নতা নেহেকৰায়।

গীতার তৃতীয় অধ্যায়ত কর্মযোগৰ বিস্তাৰিত ব্যাখ্যা আছে।
মানুহে কাম নকৰাকৈ এখন্তেকো থাকিব নোৱাৰে; উশাহ-নিশাহ
লোৱা, লৰচৰ কৰা, মল-মূত্ৰ ত্যাগ কৰা কামবোৰ আমি স্বাভাৱিক
ভাৱে কৰি থাকো। সেই নিয়মে আমাৰ দৈনন্দিন কৰ্তব্যবোৰো
সময়মতে কৰি যাব লাগে। কম্প'বিমুখ মানুহৰ দেহ-মন বোগৰ
বাহ হয়। “এলেছৱাৰ মগজু চৱতানৰ কাৰখানা।” কামত ব্যস্ত
থাকিলে নিয়মিত অঙ্গসঞ্চালনৰ ফলত শৰীৰ সুস্থ সৱল হয়, মন প্ৰফুল্ল
আৰু সৃষ্টিক্ষম হৈ উঠে, চিন্তা-শক্তিৰ বিকাশ ঘটে, লগতে তেনে-
জনৰ সংসাৰ-যাত্রাও সুচল হয়। সৎভাৱে, আন্তৰিকতা সহকাৰে কৰা
কৰ্মৰ দ্বাৰা সমাজ আৰু দেশবোৰ মহৎ উপকাৰ সাধিত হয়। কৰ্মৰ
লগত যেতিয়া আন্তৰিকতা থাকে সেই কম্প' অনন্ত শক্তিৰ উৎস
হৈ পৰে। কম্প' এখন আচৰ নিচিনা, ইয়াৰ মাজেৰে আমাৰ
দোষ-ক্রটি অক্ষমতাবোৰ ওলাই পৰে। তেতিয়া সংশোধন, অভ্যাস
আৰু অৱশীলনৰ দ্বাৰা কম্প' দোষমুক্ত আৰু নিৰ্মল হৈ পৰিব। ইয়াৰ
পৰা এটা কথা স্পষ্ট হয় যে বহুতে ভৱাৰ দৰে মানুহ কাম কৰি
কৰি নমৰে, কাম নকৰাৰ বাবেহে মৰে। কাম নকৰিলে শৰীৰত
মেদ বাঢ়ে, মেদবহুল শৰীৰ নানা বোগ-বেমাৰৰ ভড়াল। নিষ্কম্পা
মানুহক নানা ছশ্চিন্তা ছৰ্ভাৱনাই আগুৰি ধৰি মৃত্যু ওচৰ চপাই আনে।
“চিন্তা জৰো মনুষ্যানাং বন্ধনানাং আতপো জৰঃ”—মানুহৰ ব্যাধি চিন্তা
আৰু কাপোৰৰ ব্যাধি হ'ল ব'দ। গতিকে দেহটোৱে কষ্ট পাৰ
বুলি ভাৰি আমি নিষ্কম্প' হৈ বহি থাকিব নেলাগে। যিটো দেহ
ছুদিন পিছত জুইত জাহ যাৰ বা কৰৰত সোমাৰ সেইটো দেহে দুখ
পাৰ বুলি কৰ্মহীন জীৱন যাপন কৰাটো মূৰ্খামি মাথোন। মৃত্যু
যে অৱশ্যক্তাৰী সেই কথা আমি সততে পাহৰি থাকিবলৈ যত্ন কৰো।
কিন্ত অন্তৰত মৃত্যু-ভাৱনা জাগ্রত কৰি ৰাখিব পাৰিলে আমাৰ উশ্বৰ

বিশ্বাস দৃঢ় হব, মানুহে সজ কথাত আনন্দ অমুভূর করিবলৈ শিকিব,
কুণ্ঠস্তিবোৰ আতৰিব আৰু সৎ কশ্ম'ৰ বাবে অনুৰত হাৱিয়াস
জাগিব।

গীতাৰ পঠবটা অধ্যায়ত এইদৰে আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ
প্ৰযোজনীয় আৰু শিক্ষণীয় অজ্ঞ বিষয়ৰ আলোচনা কৰা হৈছে।
আমি এটা কথা মনত বথা উচিত যে কেইবা হেজাৰে বছৰ আগতে
বচিত এই শান্তসমূহৰ সকলো কথাই আজিৰ যুগত প্ৰযোজ্য বা গ্ৰহ-
ণীয় হব নোৱাৰে, তাৰ ভিতৰতে যিবোৰ বিশ্বজনীন সত্যৰ অৱতাৰণা
কৰা হৈছে সেইবোৰে কাল, স্থান নিৰ্বিশেষে মানৱ জাতিক পথ নিদে-
শনা দি আহিছে। এটা মন কৰিবলগীয়া কথা এয়ে যে আমাৰ
মুক্তিলাভৰ বাবে গীতাই মানুহক কেতিয়াও সংসাৰ ত্যাগ কৰিবলৈ
উপদেশ দিয়া নাই। সংসাৰতে থাকি ঈশ্বৰৰ চৰণত নিজকে সমৰ্পণ
কৰি সংযমৰ অনুশীলনৰ দ্বাৰা ছয় বিপুক বশত বাধি, ইত্ত্বিয়ৰ্গক
সজ কামত লগাই জীৱনত সাৰ্থকতা লাভ কৰাৰ লগতে পৰকালত
মোক্ষলাভৰ পথ কিদৰে সুগম কৰিব পাৰি তাৰ শিক্ষাহে গীতাই
আমাক দিয়ে। গীতাই মানুহৰ আগত কেবল জ্ঞান-ভক্তি-কশ্ম'ৰ
আদশ ই দাঙি ধৰা নাই সেই আদৰ্শসমূহ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত কেনেকৈ
পালন কৰিব লাগে তাৰ কৌশলো মানুহক শিকাইছে। গ্ৰন্থনিৰ
অধ্যায়সমূহক সংখ্যযোগ, কশ্ম'যোগ, ভক্তিযোগ আদি নামকৰণ
কৰা হৈছে, সেই 'যোগ' শব্দৰ অর্থ হৈছে কলা বা কৌশল। "যোগঃ
কশ্ম'স্তু কৌশলম্" অৰ্থাৎ যোগ হৈছে কশ্ম' কৰাৰ কৌশল। উদা-
হৰণ স্বৰূপে ষষ্ঠ অধ্যায়ত, মনটোক বিষয়ৰ পৰা টানি আনি সম্পূৰ্ণৰূপে
ভগৱৎমুখী কৰিবলৈ সাধকে কোন ঠাইত কেনে আসনত কেনেভাৱে
বহি ধ্যানাবিষ্ট হব লাগে তাৰ বিবৰণ আমি পাওঁ।

গীতাই মানৱ সমাজৰ বাবে আৰু এক মহৎ শিক্ষা আগবঢ়াইছে,

সি হ'ল ধৰ্ম্মায় উদাৰতাৰ শিক্ষা। গীতাৰ দৰ্শন বেদান্তৰ একেশ্বৰবাদী দৰ্শন। আত্মাৰ মুক্তিৰ বাবে বিশ্বৰ নিয়ন্তা, সৰ্ব শক্তিৰ আধাৰ এক পৰম পুৰুষৰ উপাসনাই একমাত্ৰ প্ৰশংস্ত পথ হিচাবে গীতাই আঙুলি-যাই দিছে। সেই পিনৰ পৰা চাৰলৈ গ'লৈ ইছলাম ধৰ্ম্ম, গ্ৰীষ্মান ধৰ্ম্ম আদিৰ সৈতে আমাৰ ধৰ্ম্মায় আদৰ্শৰ কোনো বিভিন্নতা নাই। আনহাতে চিত্তশুক্তিৰ পন্থা হিচাবে ঘৃত, দান, বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ পূজা অচ্ছনাকো গীতাই নাকচ কৰা নাই। নিৰাকাৰ ঈশ্বৰৰ পূজা কৰা সৰ্ব-সাধাৰণৰ পক্ষে সন্তুষ্ট নহয় বাবেই মানুহে ভগৱানৰ সাকাৰ কপ কল্পনা কৰি লয়। মৌখিক উপদেশ পালন কৰিবলৈ টান বাবেই তেনেবোৰ উপদেশ নিজ জীৱনত পালন কৰি সফলকাম হোৱা এজনক মানুহে শুভজ্ঞান কৰি অন্তৰৰ শ্ৰদ্ধা-ভক্তি নিবেদন কৰে। আমি ভগবানক পাহৰি থকাতকৈ কিছু কামনা লৈ তেওঁক স্বৰূপ কৰাও ভাল। ভক্তি সকাম হলেও ভগৱানে তাক দলিযাই নেপেলায়। পুনঃ পুনঃ অনুশীলনৰ দ্বাৰা এই সকাম ভক্তিয়েই এদিন নিষ্ঠামতা লাভ কৰিব। কৰ্ম্ম যদি শুন্দ ভাৱনাৰে পূৰ্ণ আৰু সেৱাৰসময় হয় তেন্তে সাধাৰণ কৰ্ম্মও ভগৱানৰ উপাসনা স্বৰূপ হয়। গীতাত ভগৱান কৃষ্ণই কৈছে, “যে যথ মাঃ প্ৰপদ্যত্বে তৎস্তৈৰ ভজাম্যহম্”—যেয়ে মোক যিভাৱে উপাসনা কৰে তেওঁ সেই ভাবেই মোক পাৱ। এই মহত্পূৰ্ণ কথাবাৰে স্পষ্ট কৰি দিয়ে যে সনাতন হিন্দুধৰ্ম্মত প্ৰকৃততে আন ধৰ্ম্মৰ প্ৰতি কোনো বিৰোধ নাই, ই সকলো ধৰ্ম্মায় মতবাদকে প্ৰেম আৰু উদাৰতাৰে স্বীকাৰ কৰি লয়।

গীতাৰ শিক্ষা কেবল মানুহৰ ব্যক্তিগত জীৱনতে নহয়, দেশৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক জীৱনতো প্ৰযোজ্য। অন্যায়-অনৌতি, দুনীতি ভঙ্গমিয়ে আজি আমাৰ সমাজ জীৱন ছাঁটি ধৰিছে। ধৰ্ম্মৰ নামত ভায়ে ভায়ে কটাকটি, মৰামৰি কৰি দেশ চাৰখাৰ কৰিছে।

শ্রদ্ধা-ভক্তি, সংযম, আন্তরিকতা, কর্তব্যনির্ণয়, কর্মপ্রেরণা আদি মূল্য-
বোধসমূহ আধুনিক জীবনৰ পৰা ক্রমে লোপ পাই আছিছে। অথচ
এনেবোৰ মানবীয় গুণৰ অনুশীলন অবিহনে স্ফুল, শাস্তিময় সমাজ
জীৱন সন্তুষ্টিৰ নহয়। বৰ্তমানৰ পৰিস্থিতিয়ে যে সমাজক হতাশা আৰু
ধৰ্মসৰ মুখে আগবঢ়াই নিছে তাত কোনো সন্দেহ নাই। এনে
অৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত গীতাৰ মহাবাণীয়ে আমাৰ পৰিভ্রান্ত পথ
দেখুৱাব পাৰে। এই পৃথিৰীতি কোনো মানুহেই জীৱনত সম্পূৰ্ণতা
লাভ কৰিব নোৱাৰে ! কিন্তু সম্পূৰ্ণতাৰ প্ৰতি হাবিয়াস, সম্পূৰ্ণ-
তাৰ মুখে এটি পদক্ষেপ—সেয়েই মানৱ জীৱনক মহত্ব প্ৰদান কৰে।
সমাজৰ প্ৰতিজন লোকে গীতাৰ বাণীসমূহ কিঞ্চিংমানে হৃদয়ঙ্গম
কৰি সেইমতে চলিবলৈ চেষ্টা কৰিলে আমাৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ
লগতে সমাজ-জীৱনো নিঃসন্দেহে উন্নততাৰ হৰ। O

ନାରୀ ୪ ନାନ୍ଦନିକ ଦୃଷ୍ଟିବେ

ସୁତ୍ରିକର୍ତ୍ତା ଭଗବାନେ ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷାର ଥାତିବେତେ ଜୀବଜଗତକ ନାରୀ ଆକୁ
ପୁରୁଷ ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀତ ବିଭିନ୍ନ କବି ଉତ୍ସବେ ଅନ୍ତରତ ପାରମ୍ପରିକ
ଆକର୍ଷଣର ବୀଜ ସିଚିଲେ । ଏହି ଆକର୍ଷଣ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍‌ଦୀପକ ହିଲ
ଦୈହିକ ରମ । ମୁନ୍ଦର ବଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ଆମି ସ୍ଵାଭାବିକତେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ
କରେ ଆକୁ ସେଇ ବଞ୍ଚିର ପ୍ରତି ଆକୁଷ୍ଟ ହେଉ । ପଣ୍ଡପକ୍ଷୀର କ୍ଷେତ୍ରର
ଦେଖା ଯାଏ, ସାଧାରଣତେ ମାଇକୀ ଜନୀତିକେ ମତାଟୋ ବେଛି ଚକୁତ ଲଗା ।
ମତା କୁକୁରା ଚବାଇଟୋର ଶାବୀରିକ ଦୋନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ତୁଳନାତ ମାଇକୌଜନୀ
ନିଚେଇ ସାଧାରଣ । ମତା ମୟୁରଟୋରେ ଚାଲି ଧରି ବନ-ବନନିବ ଶୋଭା
ବଢାଇ । ମତା ସିଂହଟୋ କେଶରେବେ ଦେଖିବଲୈ ଅଧିକ ମୁନ୍ଦର । କିନ୍ତୁ
ମାନୁହର କ୍ଷେତ୍ରର ସାଧାରଣତେ ଇଯାର ବିପରୀତଟୋହେ ଦେଖା ଯାଏ । କୋମ-
ଲତା, କମନୀୟତାର ପ୍ରତୀକ ନାରୀଯେହେ ଦୈହିକ ଦୋନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଦ୍ଵାରା ଚିରଦିନ
ପୁରୁଷର ମନ ଆକର୍ଷଣ କବି ଆହିଛେ । ସେଯେହେ ନାରୀକ 'ଫେରାବ ଛେକ୍'
ଅର୍ଥାଏ 'ଧୂନୀୟା ଲିଙ୍ଗ' ଆଖ୍ୟା ଦିଯା ହେଯ । ନାରୀର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କେ ପ୍ରାଚୀନ
ଭାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ମନୋରମ ଆଖ୍ୟାର ଆହେ । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଇ ହେନୋ
ପୁରୁଷ ଜାତି ଶ୍ରଜନ କବାର ଅନ୍ତର ଦେଖିବଲୈ ପାଲେ, ସୃଷ୍ଟିର ସକଳୋ
ଉପାଦାନ ଇତିମଧ୍ୟେ ଶେଷ ହୈ ଗଲା, ନାରୀ ଗଢ଼ିବଲୈ ତେଣୁବେଳେ ହାତ ଶୁଦ୍ଧା ।
ଦେଯେ ଉପାୟାନ୍ତର ନେଦେଖି ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ବଞ୍ଚିର ପରା ତେଣୁ ଗୋଟାଲେ
ନାରୀ ଗଢ଼ାର ଉପାଦାନ । ତେଣୁ ସଂଗ୍ରହ କବିଲେ "ଜୋନର ପରା ଶୁଗୋଲ
ଆକୃତି, ଲତା-ଗଛର ପରା ଭାଜିଖୋର, ଖାଗରିର ଦେହର ଲାହୀ ଶୁଣ, ପାହି-

মেলা ফুলৰ মনোমোহা কপ ; ক্রমান্বয়ে তলাই সক হৈ আহা হাতীৰ
শূৰৰ শোভা, হৰিণীৰ চাৱনি, মৌ-মাথিৰ গুণ-গুণনি, সূর্যাকিৰণৰ
উষওতা, মেঘৰ ক্রমসী স্বভাৱ, বতাহৰ চঞ্চলতা, শহাপনৰ ভীতি-
বিহুলতা, ময়ুৰ কপৰ গৰ্ব, ভাটো চৰাইৰ বুকুৰ কোমলতা, বজ্রৰ
কঠোৰতা, মৌৰ মাধুৰ্য্য, বাঘৰ নিষ্ঠুৰতা, জুইৰ পোহৰ, বৰফৰ শীত-
লতা, কোকিলৰ মৌ-মিঠা কঢ়, বগলীৰ চতুৰালি আৰু চক্ৰবাক
চৰাইৰ প্ৰেমৰ একনিষ্ঠতা । এইদৰে প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য তিলে-তিলে
আহৰণ কৰি নাৰীক গঢ় দি সেই তিলোত্তমা নাৰীক তুলি নিলে
পুৰুষৰ হাতত ।” এই আখ্যানটিয়ে নাৰীৰ প্ৰকৃত দৈহিক, মানসিক
কপৰ সম্যাক পৰিচয় দাঙি ধৰক বা নধৰক, নাৰীৰ ৰূপে পুৰুষৰ
কল্পনাশক্তিক, সৌন্দৰ্য্যবোধক কিদৰে অমুগ্রামিত, উজ্জীৱিত কৰে তাৰ
সুন্দৰ আভায দিয়ে ।

আকৰ্ষণীয় কপ-মাধুৰ্য্যৰ অধিকাৰিণী, সৃষ্টি ক্ষমতাসম্পন্না নাৰী
জাতিক প্ৰকৃতিৰ সমাৰ্থক হিচাপে গণ্য কৰা হয় । প্ৰকৃতি জগৎ
আৰু নাৰী কথি-শিল্পীসকলৰ সৌন্দৰ্য চেতনা আৰু শিল্পাভূতি
প্ৰকাশৰ প্ৰধান মাধ্যম । প্ৰেমমুঞ্জ কৰিয়ে অমুভৱ কৰে, বিশ্বৰ সকলো
সৌন্দৰ্য তেওঁৰ প্ৰেয়সীৰ দেহ-মনত থুপ খাই থাকে । প্ৰিয়াৰ জ্যু-
গলৰ কাষত মদনৰ ধেনুয়ে হাৰ মানে ; তেওঁৰ কেশৰাশি যেন আষা-
চৰ ঘনকৃষ্ণ মেঘ ; ওঁঠত কুহিপাত্ৰৰ বং আৰু কোমলতা ; উঠন বুকুত
পহুঁচ কলিৰ স্বকোমল শোভা, খোজত বাজহংসৰ ধীৰ জয়লাস গতি ।
সংস্কৃত কাব্যত এনে বিশ্বাসো প্ৰচলিত আছিল যে সুন্দৰী নাৰীৰ পদা-
যাততহে অশোক গচ্ছত ফুল ফুলে । এইদৰে নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ অপাৰ
সাগৰত ডুব দি বিভিন্ন যুগৰ কৰি-সাহিত্যিকসকলে অজস্র অমূল্য
মণিমুক্তা বুটলি আনি সাহিত্য ভড়াল চহকী কৰি গৈছে । চিৰকৰৰ
তুলিকাতো নাৰী-সৌন্দৰ্যৰ অসামান্য প্ৰকাশ দেখিবলৈ পোৱা যায় ।

বাফেলৰ ‘মেডোনা’, লিওনার্দ’দ্বাৰা ভিক্ষিৰ ‘মনাপিচাৰ হাহি’ মুদ্ৰণীৰ শিল্পীৰ শিল্প-চেতনাৰ কালজয়ী প্ৰকাশ। এইদৰে ভাস্কৰ সকলেও শিল বা ধাতুৰ মাধ্যমেৰে নাৰীৰ দেহ আৰু মনৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ কৃপ ফুটাই তোলে। আমাৰ মঠ-মন্দিৰ বা প্ৰাচীন কীর্তিস্মৃতিসমূহত বিভিন্ন ভঙ্গিমাত খোদিত নাৰীস্মৃতিসমূহ নাৰীক্ষণ্যপুঞ্জ শিল্পীৰ শিল্প চেতনাৰ উৎকৃষ্ট নিৰ্দৰ্শন। সেৱে হয়তো কবিশুভ্ৰ বৰীভূমাথে লিখিছিল, “সুধু বিধাতাৰ স্থষ্টি নহ তুমি নাৰী, পুৰুষ গচ্ছে তোৱে সৌন্দৰ্য সঞ্চারি, আপন অস্তুৱ হ'তে.....।”

নিজৰ শাৰীৰিক সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি নাৰী নিজেও কম সচেতন নহয়। নিজকে সুন্দৰকৈ সজাই পৰাই আকৰ্ষণীয় কৰি তোলাটো তিৰোতাৰ এক স্বাভাৱিক প্ৰণতি। আ-অলঙ্কাৰৰ প্ৰতি আসক্তি নাৰীৰ চিৰকলীয়া স্বভাৱ। দেখা যায়, সু-প্ৰাচীন কালৰে পৰা নাৰীৰ মাজত কৃপ-সজ্জা, কেশ-সজ্জাৰ পৰম্পৰা আছে। পুৰণি কালত যেতিয়া আজিৰ দৰে বজাৰ ভবি থকা প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ প্ৰচলন নাছিল, তেতিয়া গছৰ ফুল-পাত-বেণু চন্দন আৰু সেইবোৰৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা নানান প্ৰাকৃতিক সামগ্ৰীৰে নাৰীয়ে কৃপ-চৰ্চা কৰিছিল। কালিদাসৰ শকুন্তলাত আমি পঢ়িবলৈ গাঞ্জি কিদৰে মুনিকন্যা শকুন্তলাক স্বামী-গৃহলৈ পঠিয়াবৰ পৰত স্থীইতে সজাই-পৰাই তোলাতে প্ৰকৃতিৰেই সাজ-পাৰ, প্ৰসাধন সামগ্ৰী আদি সকলো সম্ভাৱৰ ঘোগান ধৰিছিল। জ্বেলুকা, বৰহমথুৰি, নেমুটেঙা, কেঁচা হালধি আদি বিবিধ প্ৰাকৃতিক বস্তু প্ৰসাধন সামগ্ৰী হিচাপে নাৰী সমাজত আজিও সমানুত। মহিলা আলোচনাসমূহত কৃপ-চৰ্চাৰ শিতান এটা সদায় থাকে। দেহটোৰ প্ৰতি অধিক সচেতনতা ৰৌদ্ৰিক দিশত নাৰীৰ ক্ষেত্ৰত সচৰাচৰ দেখা দৈন্যতাৰ এক বিশেষ কাৰণ বুলিও বহুতে মত প্ৰকাশ কৰে।

হৰিগাৰ মঙ্গহেই বৈৰী হোৱাৰ দৰে নাৰীৰ দৈহিক সৌন্দৰ্য

সততে তেওঁলোকৰ বিপদৰ কাৰণ হোৱা দেখা যায়। নাৰী-দেহৰ
 শ্ৰতি সহজে লালায়িত, অসংখ্যমী পুৰুষৰ হাতত ধৰ্যণ, বলাইকাৰ আদিব
 বলি হৈ নাৰীয়ে মান-মধুনৰ লগতে বল্গফেত্তুত গোণ পৰ্যাণ্ত হেনোৱাৰ
 লগৌয়া হয়। এহাতে নাৰীৰ ৰূপ-মূৰৰ কবি-শিল্পীয়ে মহৎ সৃষ্টিৰ বাবে
 অমুপ্ৰেৰণ। লাভ কৰিছে, আনহাতে সেই আকাৰণতে এচাগ আমৃ
 পুৰুষে অনেক অপকৰ্ষণ লিপ্ত হৈ তিৰোতাৰ ঘোৰ সৰ্বনাশ সাধি
 কাললৈ কুখ্যাতি আজি গৈছে। সৌভাৰ কৰণ শ্ৰতি লালায়িত বাবণে
 তেওঁক হৰণ কৰি নিয়া ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই বামায়ণ মহাকাব্যৰ
 উৎপত্তি। গ্ৰীক মহাকাব্য ইলিয়াডতো দেখা যায় হেনেনৰ ৰূপত অৰু
 পেৰিচৰ দুষ্কৃতিৰ ফলস্বৰূপে মহা মহা গ্ৰীক বীৰসকলৰ সৈতে দ্রুয়নগৰ
 সমূলক্ষে ঝংস হৈছিল। নাৰীদেহৰ আকাৰণ বোধ কৰিবলৈকে সন্তু
 রতঃ মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ মাজত বোৰ্থাৰ প্ৰচলন হৈছিল। আনহাতে
 নাৰীয়েও নিজৰ ৰূপ-যৌৱনক অসৰ হিচাপে লৈ পুৰুষৰ মন জয় কৰি
 নিজৰ স্বার্থ পূৰণ কৰাৰ অলেখ দৃষ্টান্ত আছে। দেহোপজীৱিনী
 সকলে পুৰুষক প্ৰসূক কৰিবলৈকে নিজক নানাভাৱে সজাই-পৰাই
 ৰাখে বাবে তেওঁলোকক বেশ্যা (বেশে ভৱা, বেশ+যৎ, আপ,)
 বোলা হৈছিল। নাৰীৰ ৰূপৰ সমুখত পুৰুষ কেনেকুৰা অসহায় কীৰ্তনৰ
 'হৰমোহন' অধ্যায়টো পঢ়িলেই বুজিব পাৰি। তাহানি কালত উগ্ৰ-
 তপ। ঋষিৰ চিত্ৰচাকল্য ঘটাই তপস্যা ভঙ্গ কৰিবলৈ সুন্দৰী অপৰা
 সকলক পঞ্চায়িত দিয়া হৈছিল।

অৱশ্যে ভগৱানে নাৰীক কেৱল এটি সুন্দৰ দেহৰে নহয়, এটি
 সুকুমাৰ মনৰো অধিকাৰী কৰি পঠাইছে। পুৰুষৰ উগ্ৰ, অসহিষ্ণু
 শ্ৰুতিৰ বিপৰীতে সাধাৰণতে নাৰীহৃদয় দয়া, প্ৰেম, ক্ষমা, কৰণ,
 লজ্জা, ঈৰ্ষ্য, সৌন্দৰ্যবোধ আদি ভালেমান সূজনাত্মক গুণৰ উৎস।
 ভগৱানে নাৰীক সন্তান জন্ম আৰু লালন-পালনৰ দ্বাৰা সৃষ্টি বৰ্কাৰ

উপরকি দান্তিয় প্রদান করিষ্ঠে আক সেই কার্য্যৰ বাবে উপযোগীকে
উপরোক্ত গৃহ-সমূহৰ অধিকাৰিণী কৰি পঠাইছে। এনেবোৰ শুণক
'জৌলকি' কলে অভিহিত কৰা হৈছে। বল্যাণময়ী মাতৃকপিনী নাবীয়ে
গৃহৰ শ্রী বন্ধা কৰে, জীৱন সুস্থৰ আক সুখৰ কৰি তোলে, মাতৃ-জামা
ভগী-কন্যা কলে বৌদ্ধদল পুৰুষৰ ভৌতনলৈ শাস্তি, আনন্দ কঢ়িয়াই
আনে। কৰি নজুকল ইছলামে গাটছিল, "পুৰুষ এনেছে দিবসেৱ
আলা শশু রৌজুদাহ / কামিনী শাস্তি সমীৰণ বাৰি-
বাহ।" কোৱা বাছলা যে এনেবোৰ শুণৰ উপযুক্ত কথ'ণৰ দ্বাৰাহে
আঞ্চিত দ্বংসযুগী পৃথিবীক দ্বংসৰ গবাহৰ পৰা বন্ধা কৰাৰ আশা
পোৰণ কৰিব পাৰি। সেয়েহে মহামানৰ মহাআগী গান্ধী, আচার্য বিনোৱা
ভাৱে, প্রামী বিদেকানন্দ প্ৰভৃতি মহাপুৰুষসকলে নাবীক সমাজত অতি
উচ্ছ্বান দিছিল। সমাজ গঢ়াত, সমাজক সু-পথে পৰিচালিত কৰাত
নাবীৰ শুকৃপূৰ্ণ দৃমিকাৰ কথা এইসকলে একমুখে কৈ গৈছে।

নাবীৰ সৃজ্জ কল্পনাশক্তি, আভাসিক সৌন্দৰ্যাবোধৰ দ্বাৰেই বৰ্কা-
বঢ়া, মৃত্যু-গীত, তাত-শিল, বেঙ্গী-সূতাৰ কাম আদি বিভিন্ন শিল্প-
কলাত তিবোতাৰ বাপ বেঁচি আক সহজে পাৰদৰ্শিতাৰ লাভ কৰিব
পাৰে। পুল্প-সজ্জা, গৃহ-সজ্জা আদি কাম সমাজত তিবোতাৰ এক-
চেষ্টীয়া বুলি ক'ব পাৰি। বিভিন্ন কুটীৰ শিল্প-উদ্যোগত মিহি কাম-
বোধৰ দ্বাৰে সাধাৰণতে মহিলা শ্ৰমিক নিৰোগ কৰা দেখা যায়।
আজিকালি কিছুসংখ্যক ছোৱালীয়ে উপযুক্ত প্ৰশিক্ষণৰ অনুত 'বিউটি
ফ্লিনিক' খুলিবলৈ লৈছে। অৱশ্যে শেহতীয়াকে দেখা গৈছে এনে
কিছু অমুষ্ঠান সৌন্দৰ্য-চচ্ছ'ৰ সমনি অনৈতিক কাৰ্য্য-কলাপৰহে থল
হৈ পৰিছে।

অভীতলৈ উভতি চালে দেখিবলৈ পাও অতি প্ৰাচীন কালৰে-
পৰা সমাজত নাবীক কাৰ্য্য-সাহিত্য, চিৰাঙ্গন, মৃত্যু-গীত আদি ললিত

কলাৰ শিক্ষা, দিয়াৰি ব্যৱস্থা আছিল। মহাভাৰতত উল্লেখ আছে, অজ্ঞাতবাসৰ কালত বৃহন্নলাক্ষণী অজ্ঞনে বিবাট বজাৰ কন্যাক নৃত্য-গীতৰ শিক্ষা দিছিল। মোগল বজাসকলৰ হেৰেমতো জাহানারা, জেবু-মিছা প্ৰমুখে কেইবাগৰাকীও বিশিষ্ট মহিলা কৰিব অভ্যন্দয় ঘটিছিল।

নাৰীৰ মাজত প্ৰতিভাৰ অভাৰ কোনোকালে ঘটা নাই। তাৰানি বেদৰ স্তোত্ৰ বচনা কৰা নাৰী-ঞ্চৰি, জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ চচ্চাৰ কৰা বিদ্যুষী মহিলাসকলৰ কথা আমি জানো। কিন্তু তেওঁলোকৰ সংখ্যা নিচেই নগণ্য আছিল। তাৰ কাৰণ সহজেই অনুমেয়। যুগে যুগে আমাৰ সমাজ ব্যৱস্থাই নাৰীৰ কান্দত সাংসাৰিক দায়িত্বৰ এনে মেটেমৰা বোজা তুলি দি আহিছে যে তাৰ চেপাত নাৰীৰ মাজত থকা সকলো স্বকুমাৰ প্ৰবৃত্তি, সকলো সৌন্দৰ্যবোধ অবাবতে শুকাই যাব। কিছুমান দীনহীন কামত অনবৰতে ব্যস্ত থাকিবলগীয়া হয় বাবেই তিৰোতাৰ মাজত থকা শিল্পীসম্ভাৰ প্ৰায়েই অকালতে মৃত্যু ঘটে। বহু ক্ষেত্ৰত চকুত পৰে, বাল্যকালত নৃত্য-গীত শিল্প-সাহিত্যত প্ৰচুৰ সম্ভাৱনাৰ পৰিচয় দিয়া একোজনী ছোৱালীয়ে বিয়াৰ পিছত নিজৰ সকলো প্ৰতিভাৰ মূৰ খাই কেৱল ঘৰুৱা কামতে জীৱনটো শেষ কৰি দিয়ে। ফলস্বৰূপে শিল্প-সাহিত্যাৰ জগৎখনত মহিলাৰ দিশৰ পৰা পাৰ পৰা বহুথিনি সম্পদ অনাবিস্কৃত হৈ বৈ যায়।

গতিকে নাৰী কেৱল দৈহিক সৌন্দৰ্য সম্পর্কেই নহয়, হৃদয়ত সুপ্ত হৈ থকা সৌন্দৰ্যাঙ্গুভূতিৰ বিষয়েও সচেতন হ'ব লাগিব। দীন হীন সাংসাৰিক জীৱন এটাৰ উৰ্কলৈ গৈ নিজৰ অন্তৰ্নিহিত প্ৰতিভাক কৰিব। এক শিল্প-সাধনাৰ মাধ্যমেৰে জগতৰ আগত দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰতিগৰাকী নাৰী যত্নপৰ হোৱা উচিত। নাৰী স্বভাৱতে কল্পনা-প্ৰৱণ, আবেগ-প্ৰৱণ। এই স্বকুমাৰ প্ৰবৃত্তিবোৰে নাৰীক সুন্দৰৰ পূজাৰীৰপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰাত যথেষ্ট মহায় কৰে। স্বীকাৰ

নকবি উপায় নাই যে নাৰী চৰিত্রত নীচতা, স্বার্থপৰতা, পৰশ্চাকাত-
ৰতা, মানসিক সংকীর্ণতা আদি ধৰ্মসমুখী অবৃত্তিবোৰবৈ। অভাৱ
নাই, যিবোৰ দোষ-ছৰ্বলতাই একোখন স্মৰণ সংসাৰ থান্বান্ কৰে,
সমাজ জীৱন বিষময় কৰি তোলে। সৰুৰে পৰা উপযুক্ত পৰিবেশ,
উপযুক্ত সা-স্ববিধা, শিক্ষা-দীক্ষাৰ অভাৱতেই হয়তো তিৰোতাৰ মগ-
জুত এনেবোৰ কু-চিন্তাই বাহ জয়। আজিৰ শিক্ষিত মহিলাই
নাৰীচৰিত্রৰ এই কলঙ্ক মোচনৰ বাবে সচেতন প্ৰচেষ্টা চলাব লাগে।

নাৰী সৌন্দৰ্য আত্মিকশক্তি, পৰিত্রক্তাৰ আধাৰ স্বৰূপ। ভাৰ-
তীয় হিন্দু সমাজত সেয়ে নাৰীক দেৱীৰূপে কল্পনা কৰি পূজা-অৰ্চনা
কৰাৰ পৰম্পৰা প্ৰচলিত। “কীৰ্তি শ্ৰীবাক্ চ নাৰীনাং সৃতি মেধা
ধৃতি ক্ষমা”—গীতাত উল্লেখিত নাৰী চৰিত্রৰ উপৰোক্ত গুণস-
মূহৰ কষ'ণে বাস্তবিকতে তিৰোতাক দেৱীৰ পৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰিব
পাৰে। গতিকে নিজকে বুজিবলৈ, নিজকে চিনিবলৈ আৰম্ভ সদায় সচেষ্ট
হোৱা উচিত। নিজৰ কমনীয়তা, ব্যক্তিত্ব আৰু প্ৰতিভাৰে পথিৱীৰ
হিংসা-কলৃষ, অসুন্দৰতা দূৰ কৰি জীৱন আৰু জগৎ সুন্দৰ কৰি
তোলাত সাধ্যমতে অৰিহণা যোগোৱাটো প্ৰতিগৰাকী নাৰীৰে জীৱনৰ
লক্ষ্য হোৱা উচিত। □

বৈদিক যুগৰ নাৰী : মেঘেয়ী

ধিন্দুসকলৰ সবাতোকৈ পুৰণি ধৰ্ম্মগ্ৰন্থ বেদক আচীন ভাৰতীয় আধা সভ্যতাৰ ইতিহাস বুলিব পাৰি। ‘বেদ’ শব্দৰ অৰ্থ হৈছে জ্ঞান। চাৰিথন বেদৰ মাজত ঋক্ষবেদেই আটাইতকৈ পুৰণি। ইয়াৰ বচনা কাল গ্ৰীষ্মপূৰ্ব ২৫০০ (হুহেজাৰ পাচশ) বছৰৰ ওচৰাঙ্গচৰি বুলি পশ্চিমসকলে মত প্ৰকাশ কৰিছে। এইখন বেদত আচীন ভাৰতীয় আধ্যাসকলৰ ধ্যান-ধাৰণা, ৰীতি-নীতি, জীৱন-ধাৰণ পদ্ধতিৰ বিৱৰণ পোৱা যায়। এই গ্ৰন্থৰ পৰা সেই যুগৰ সমাজত নাৰীৰ স্থান কেনে আছিল সেই বিষয়েও নানা তথ্য আহৰণ কৰিব পৰা গৈছে। সেইবোৰ তথ্যৰ পৰা বুজিব পৰা যায় যে বৈদিক যুগত নাৰীৰ স্থান যথেষ্ট ঔপৰত আছিল। আধ্যাসমাজত নাৰী আছিল স্বামীৰ অঙ্কা-ঙিনী, সহধৰ্ম্মিনী বা সহধৰ্ম্মচাৰিণী। পত্ৰী কাৰ্যত নেথাকিলে পুৰুষৰ কোনো যাগ-যজ্ঞ সফল নহৈছিল। সীতাৰ অবিহনে ৰামে যজ্ঞ সম্পাদনৰ বাবে স্বৰ্ণ-সীতাৰ নিৰ্মাণ কৰাৰ কথা আমি ৰামায়ণত পঢ়ি-বলে পাওঁ। বেদৰ শ্লোকত নাৰীক ‘দেৰী’, ‘কল্যাণী’, ‘সুভগ্ন’ আদি সম্বোধন কৰা দেখা যায়। হিন্দু বিধাহত যিবোৰ মন্ত্র উচ্চা-ৰণ কৰা হয় সেইবোৰ পৰা এটা কথা প্ৰতীয়মান হয় যে সেই যুগৰ গৃহস্থীত নাৰীৰ পুৰুষৰ সৈতে সম-মৰ্য্যাদাই আছিল সমাজৰ কামা। ধৰ্ম-অৰ্থ-কাম কোনো ক্ষেত্ৰতে ভাৰ্য্যাক অতিক্ৰম কৰিব নোৱাৰিব বুলি বিবাহৰ দিনা স্বামী প্ৰতিশ্ৰুতিবদ্ধ হয়। হয়োৰে

সম্মিলিত থেচেষ্টাতে সংসাৰৰ চকৰি ঘূৰিব, ছয়ো যেন একেখনি
বথতে সংযুক্ত এযুৰি অশ্ব। দুয়ো সকলো সমস্যাবে সমভাগী, ইহ-
কাল-পৰকালৰ এৰাব নোৱাৰা সঙ্গী। বৈদিক সমাজত নাৰীক পর্দাৰ
আৰত বথাৰ নিয়ম নাছিল। আজিৰ মহিলাৰ দৰেই তেওঁলোকে
মুকলিমূৰ্বীয়াকৈ সমাজত বিচৰণ কৰিছিল। সেইকালত বাল্য-বিবাহ
প্ৰথা নাছিল বুলিয়েই অনুমান হয়। শিক্ষা-দীক্ষা লাভৰ অন্তত
উপযুক্ত সংস্কৃত তেওঁলোকৰ বিয়া হৈছিল। কন্যাই সংযুক্ত প্ৰথাৰে
নিজে বৰ নিৰ্বাচন কৰা কথা আগি প্ৰাচীন সাহিত্যত পঢ়িবলৈ পাও়।
সেইকালত উচ্চ বৰ্ণৰ ছোৱালীক লৰাৰ দৰেই লক্ষণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা
আছিল। তেওঁলোকেও সাৰিত্বী অথবা গায়ত্রী মন্ত্ৰ জপ কৰিছিল,
অন্যান্য শাস্ত্ৰৰ লগতে বেদো অধ্যয়ন কৰিছিল। ছোৱালীৰ শাৰী-
ৰিক, মানসিক, নৈতিক আধাৰিক সকলো দিশতে উচ্চ শিক্ষালাভৰ
পথ শুগম আছিল। কিছুসংখ্যক জ্ঞান-পিপাসু ছোৱালীয়ে বিয়া-
বাক নকৰাই আজীৱন ব্ৰহ্মচাৰিণী কপে সত্য-শিৱ-সুন্দৰৰ সাধনাত
ৰাতী হৈছিল; তেওঁলোক ব্ৰহ্মাদিমী নামে পৰিচিত হৈছিল। ঋক-
বেদত আমি বিশ্বৰাবা, বোমশা, লোপামুস্তা, বাক, ঘোষা, পৌলোমী,
অমুখো ভালেমান নাৰীৰাধিৰ নাম পাও—যিসকলে বেদমন্ত্ৰ বচনা কৰি
মন্ত্ৰ-জ্ঞষ্ঠা ঋষিৰ শাৰীৰিত স্থান পাইছিল।

সেইযুগৰ কিছুসংখ্যক নাৰী শিক্ষাদান কাৰ্যাতো নিয়োজিত
আছিল বুলি জনা যায়। ব্যাকৰণবিদ্যা, পাণিনিয়ে এহাতে উপাধ্যায়া
আৰু ‘আচাৰ্য্যা’, আনন্দাতে ‘উপাধ্যায়ী’ আৰু ‘আচাৰ্য্যানী’ শব্দকেই-
টাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই কৈছে যে আগৰ শব্দছুটাই স্বয়ং শিক্ষাদান
কৰা নাৰী আৰু পিছৰ ছুটাই শিক্ষকৰ পত্ৰীক বুজায়। সংহিতা,
আন্তঃগণ, উপনিষদকে আদি কৰি বিশাল বৈদিক সাহিত্যত ভালেমান
বিদূষী মহিলাৰ উল্লেখ আছে। বৃহদাৰণ্যক উপনিষদৰ মতে বাজৰি

জনক সেইকালৰ এজন বিদ্যোৎসাহী আৰু শান্তভাৱৰ বজা আছিল। তেওঁৰ বাজসভাত বিদ্বান পুরুষ-নাৰীসকলৰ সততে সমাগম হৈছিল, সেইসকলৰ মাজত নানা দার্শনিক, তত্ত্বগুৰুৰ বিষয় লৈ তৰ্কৰ অৱতাৰণা হৈছিল। এনে বিতর্কত জয়লাভ কৰোতাজনক বজাই অৰ্থ-সম্পদ, গোধূলি আদিৰে পুৰস্কৃত কৰিছিল। পৰম বিদ্যুৰী নাৰী গাগৰ্ণি আৰু ঝঁঝি যাজ্ঞবল্ক্যৰ মাজত হোৱা তেনে এক বিতর্কহ বৃহদাৰণ্যক উপনিষদৰ পাতত বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। অসামান্য জ্ঞানৰ অধিকাৰী যাজ্ঞবল্ক্যাই সকলো ঝঁঝিকে তৰ্কত পৰাজিত কৰিলে, কিন্তু গাগৰ্ণিৰ কোনোপথেই পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰিলে। আনহাতে গাগৰ্ণি-য়েও তেওঁক হৰুৱাব নোৱাৰিলে। ফলত তৰ্কযুক্ত ছয়োজনকে সংতুল্য বুলি ঘোষণা কৰা হ'ল।

এইখন উপনিষদতে আন এগৰাকী বিদ্যুৰী মহিলাৰ কাহিনী আমি পঢ়িবলৈ পাওঁ। তেওঁ হ'ল মৈত্ৰেয মুনিৰ কন্যা, যাজ্ঞবল্ক্যৰ পত্নী মৈত্ৰেয়ী। বৈদিক যুগৰ ঝঁঝি-মুনিসকলে তপ-আচৰণ, জ্ঞানাধ্যেণ- আৰু শিক্ষাদান কৰাৰ লগতে বিয়া-বাঙ্গ কৰাই সংসাৰ-ধৰ্ম্মও পালন কৰিছিল। বয়স ভাটি দিলে তেওঁলোকে বানপ্রস্থ অৱলম্বন কৰিছিল অৰ্থাৎ ঘৰ-সংসাৰ এৰি অৱণ্যত থাকি কেবল আধ্যাত্মিক চিন্তা-চৰ্চাতে জীৱনৰ বাকী দিনকেইটা কটাই ছিল। যাজ্ঞবল্ক্যয়ো উপযুক্ত বয়সত সংসাৰ ত্যাগ কৰিবলৈ ওলাই তেওঁৰ সকলো সাংস্পত্তি, গৰু-গাই আৰু ভৰালৰ শষ্য তেওঁৰ ছয়োগৰাকী পত্নী মৈত্ৰেয়ী আৰু কাত্যায়নীৰ মাজত ভগাই দিব খুজিছিল। মৈত্ৰেয়ী এগৰাকী জ্ঞান-পিপাসু আৰু আধ্যাত্মিক ভাৱাপন্না মহিলা আছিল। তেওঁ চিন্তা কৰিলে, পার্থিৰ মুখ, বিষয়-বাসনাৰ অসাৰতা উপলক্ষি কৰিয়েই স্বামী বৰ্ক জ্ঞান লাভৰ বাবে অৱগ্যলৈ যাবলৈ ওলাইছে, অথচ সেইবোৰ নিৰ্বৰ্থক বস্তুকে তেওঁলোকক গটাই দিয়াব খুজিছে। তেওঁ স্বামীক

প্রশ্ন করিলে,—“অকল তোমার সা-সম্পত্তিরে নহয়, গোচেই পৃথিবীর
সকলো সম্পদৰ অধিকাৰী যদি ময়েই হওঁ তেন্তে সেই ঐশ্বর্যই
মোক অমৰত্ব দিব পাৰিবনে ?” উদ্বৃত্ত স্বামীয়ে ক’লে,—‘নিশ্চয়
নোৱাৰে, সেই সম্পত্তিৰে তুমি সংসাৰত স্থখেৰে থাই । লৈ থাকিব
পাৰিবা, কিন্তু তাৰ দ্বাৰা অমৰত্ব লাভ কৈতিয়াও হব নোৱাৰে ।’
তেতিয়া মৈত্রেয়ীৰ মুখত উচ্চাৰিত হ’ল সেই কালজয়ী প্রশ্ন—“যেনাহং
নামৃতা স্যাম্ কিমহং তেন কুর্যাম্ ?” অৰ্থাৎ যি বস্তুয়ে মোক অমৃতত্ত্ব
লাভত সহায় নকৰে তেনে বিষয়-সম্পদ লৈ মই কি কৰিম ? মৈত্রে-
য়ীৰ সেই জ্ঞানগৰ্ভ উক্তি শুনি পৰম আনন্দিত হৈ মুনিবৰে ক’লে,
“তুমি অতি সুন্দৰ কথা কৈছা, তুমি সচাকৈয়ে মোৰ বৰ প্ৰিয় ।
তেন্তে আহা, তোমাৰ আসনত বহাহি, মই তোমাৰ আগত পৰম
ব্ৰহ্মৰ বিষয়ে কম । মই ব্যাখ্যা কৰি যাওতে তুমি কথাবোৰ গভীৰ
ভাবে চিন্তা কৰিবা ।” তেতিয়া ঝৰিয়ে অমৰত্ব লাভৰ উপায় হিচাপে
মৈত্রেয়ীক ব্ৰহ্মজ্ঞান দিলে । যাঙ্গবক্ষ্য-মৈত্রেয়ী সংবাদ নামে জনাজাত
তেঙ্গোক দুয়োৰে এই কথোপকথনত পৰমাৰ্থ-তত্ত্বৰ বিশদ ব্যাখ্যা
আছে আৰু ই উপনিয়দৰ শ্ৰেষ্ঠ শিক্ষাকৰ্মপে পৰিগণিত হৈছে ।

“যেনাহং নামৃতা স্যাম্ কিমহং তেন কুর্যাম্ ?”—মৈত্রেয়ীৰ
সেই অমৰ উক্তি অকল তেঙ্গোৰে নহয়, পৃথিবীৰ সকলো জ্ঞানপিপাসু,
সত্যাবেধী লোকৰ অন্তৰৰো অন্তৰ-তলিৰ প্রশ্ন । স্বৰূপাৰ্থত ই যেন ভাৰ-
তাভাৰ হৃদয় ভেদি ওলোৱা এক চিৰস্তন প্রশ্ন । মৈত্রেয়ীৰ সেই উক্তিৰ
মানৱ হৃদয়ৰ চিৰস্তন অতৃপ্তি ধৰনিত হৈছে—সকলো পায়ো সুখ
নাই, কিবা যেন নাই নাই ভাৱ, যিটোক ইংৰাজ কৰি মেথিউ আন্ডে
‘স্বৰ্গীয় অতৃপ্তি’ (Divine discontent) বুলিছে । পাঞ্চাত্যৰ অনেক
দার্শনিক পঞ্জিতে সেই সুপ্রাচীন কালতে ভাৰতীয় নাৰীৰ এনে গভীৰ
জ্ঞান আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰি গৈছে ।

এইসাৰ কথা সম্পূর্ণ সত্য যে ঐশ্বর্যা-বিভূতিয়ে মানুহৰ দৈহিক
 বা ঐহিক বাসনা পৰিতৃপ্তি কৰিব পাৰে, কিন্তু প্ৰকৃত সুখ-শান্তি
 কেতিয়াও দিব নোৱাৰে। মানুহ তেজ-মঙ্গলৰ শৰীৰ মাত্ৰ নহয়,
 যি কেৱল ভোগৰ দ্বাৰাই পৰিতৃপ্তি হব পাৰিব; সুখ-সন্তোগৰ প্ৰতি
 মানুহৰ লালসাৰ অন্তু ক'তো নাই, যিমানে পায় সিমানে পোৱাৰ
 বাসনা বাঢ়িহে যায়। উপনিষদৰে আন এঠাইত কৈছে, “ন জাতু
 কাম কামানাঃ উপভোগেন শাম্যতি। হবিষা কৃষ্ণবন্ধুৰ ভূয়ৰেবা-
 ভিবন্ধুতে” অৰ্থাৎ জুইত ঘিণ্ট ঢালিলে যিদৰে জুইকুৰা বেছিকৈছে
 অলি উঠে সেইদৰে ভোগ্যবস্তুবোৰো যিমানে পোৱা যাব সিমানে
 পোৱাৰ বাসনা বাঢ়ি গৈ থাকে। সেয়ে সংসাৰত প্ৰকৃত আৰু স্থায়ী
 শান্তি লাভৰ উপায় হৈছে ভোগ-বাসনাক সংযত কৰি জ্ঞানৰ অধৈ-
 ষণ কৰা। অজ্ঞানতাই সকলে। ছুখৰ কাৰণ। যিজন তত্ত্বজ্ঞানী, জীৱন
 আৰু জগৎ সম্পর্কে যিজনৰ প্ৰকৃত ধাৰণা আছে সেইজনেই প্ৰাণত
 নিবিড় শান্তি অনুভৱ কৰে। মানৱাত্মা হৈছে ঐশ্বৰিক শক্তিৰ
 এক ফিৰিঙ্গি, বিশ্ব-চৈতন্যৰ এক অংশ মাথোন। ভোগ-বিলাসৰ
 হেজাৰ সন্তাৱেও আছাক তৃপ্তি কৰিব নোৱাৰে। ধূলি-মাকতিয়ে আইনা-
 খন ঢাকি বাখিলে তাত যিদৰে বস্তুৰ রূপ ভালদৰে প্ৰতিফলিত নহয়
 সেইদৰে ঐহিক সুখ-ভোগৰ বাসনাই অন্তৰ আৱৰি বাখিলে জীৱনৰ
 মূল সত্য কি বুজা নেয়ায়। তেনে অৱস্থাত প্ৰকৃত জ্ঞানৰ উদয়
 হব নোৱাৰে। সেয়ে মৈত্ৰেয়ীয়ে ক্ষণস্থায়ী পাৰ্থিৰ সম্পদলৈ পিঠি দি
 মানুহক অমৰ কৰিব পৰা পৰম জ্ঞানৰ বাবে হাবিয়াস কৰিছিল।
 —“মৃতোৰ্মা অমৃতং গময়”। আমি সচাকৈয়ে গৌৰৱবোধ কৰিব পাৰো
 যে হেজাৰ বছৰৰ আগেয়ে, যেতিয়া পশ্চিমৰ দেশবোৰে সভ্যতাৰ পোহ-
 বকে পোৱা নাছিল তেনে যুগতে ভাৰতীয় নাৰী মৈত্ৰেয়ীৰ কৰ্তৃত মান-
 বাঞ্চাৰ চিৰস্তন পিপাসা এইদৰে বলিষ্ঠ ভাষাৰে ধৰনিত হৈছিল। ●

কুমাৰসন্তুৰ : এটি সাধাৰণ আলোচনা

কুমাৰসন্তুৰ কাৰ্য মহাকবি কালিদাসৰ কবি-প্ৰতিভাৰ এক উৎকৃষ্ট
নিৰ্দশন। এই কাব্যত দেৱাদিদেৱ মহাদেৱ আৰু হিমালয়-ছহিতা
পাৰ্বতীৰ প্ৰেম আৰু বিবাহৰ কাহিনী কপালিত হৈছে। কাব্যখনিব
নামটোৱে হৰ-পাৰ্বতীৰ মিলনৰ ফলত যুদ্ধৰ দেৱতা কুমাৰ কাৰ্ত্তিকৰ
জন্মকে সূচায় ঘদিও তেওঁলোকৰ মিলনতে কাব্যৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিছে।
কাব্যখনিব অষ্টম সৰ্গলৈকে কবিগবাকীৰ পূৰ্বঠ হাতৰ পৰিচয় থকা
বাবে দেই অংশ তেওঁৰ স্বৰচিত বুলি সন্দেহাতীত ভাবে গ্ৰহণ কৰা
হৈছে। নিজৰ নাম-ধাম বংশ-পৰিচয় সম্পর্কে কালিদাস নিমাতে
থকাৰ সুযোগ লৈলে পৰবৰ্তী কালৰ ভালেমান কবিয়ে নিজৰ লেখা কালি-
দাসৰ নামত চলাই দিবলৈ ঘন্টপৰ হৈছিল। কাব্যখনিব রবমৰ
পৰা সন্তুষ্ট অধ্যায়লৈকে অংশটোঁ অন্য কবিব সংযোজন বুলি পশ্চিত
সকলে শ্ৰিক্যমত প্ৰকাশ কৰিছে। গতিকে কব পাৰি, কালিদাস
ৰচিত কুমাৰসন্তুৰ কুমাৰৰ জন্মৰ সন্তাৱনাহে নিহিত আছে, জন্ম
বা তাৰ পিছৰ কাহিনী চিত্ৰিত হোৱা নাই।

আলংকাৰিকসকলে সংস্কৃত কাব্যক দুভাগত ভগাইছে—খণ্ডকাব্য
আৰু মহাকাব্য। আধুনিক সাহিত্যত চুটি গল্প আৰু উপন্যাসৰ যি
পাৰ্থক্য সংস্কৃত সাহিত্যত খণ্ড-কাব্য আৰু মহাকাব্যৰ পাৰ্থক্যও কম
বেছি পৰিমাণে তেনেই। খণ্ডকাব্যত এক সৌম্যবদ্ধ সময়ৰ ঘটনা-
বাজি বা তাৰ পৰা উদ্ভূত ভাৱ-অচুভূতিক কাব্যিক কপ দিয়া হয়।

উদাহরণ স্বর্পে মেঘদূত খণ্ডকাব্যত আষাঢ়ৰ প্রথম পুরা যন্ত্ৰৰ মনত
উদয় হোৱা ভাৰ-অভূতিৰ বৰ্ণনা আছে। আনহাতে কুমাৰসন্তৰ
মহাকাব্য, যিহেতু এই কাব্যত পাৰ্বতীৰ জন্মৰে পৰা শিৱৰ সৈতে
বিবাহলৈকে এক সুদীৰ্ঘ সময়ৰ ঘটনা বর্ণোৱা হৈছে। মহাকাব্যত
কেইবাটাও সৰ্গ বা অধ্যায় থাকে। ইয়াত কাব্যৰ নায়কজন দেৱতা
নাইবা উচ্চকুলজাত ব্যক্তিসম্পন্ন পুৰুষ হ'ব লাগে। ধাইকৈ শৃঙ্গাৰ,
বৌৰ নাইবা কৰণ ৰস প্ৰকাশক সেই কাব্যই ধৰ্ম-অৰ্থ-কাম-মোক্ষ
এই চতুৰ্বৰ্গৰ কোনোবাটোৰ সাধন কাব্যৰ বিষয়বস্তু হিচাপে লয়।
কাব্যৰ প্রথমটো প্লোকত হয় মঙ্গলাচৰণ, নহয় কাব্যৰ বিষয়বস্তুৰ অৱ-
তাৰণা হ'ব লাগে। কুমাৰসন্তৰত এই লক্ষণসমূহ বিদ্যমান বাবেই
ই মহাকাব্যৰপে পৰিচিত।

প্রাচীন গ্ৰন্থ শিৱপূৰ্বাণত থকা মহাদেৱ পাৰ্বতীৰ প্ৰেম-পৰিয়-
ণৰ কাহিনীটি জুমুটি হিচাপে লৈ তাত নিজৰ সাতৰঙ্গী কল্পনাৰ প্ৰলেপ
সানি, অনুপম ভাষা-শৈলীৰ সোণ-পানী চৰাই কালিদাসে যি অন-
বদ্য কাব্যবস্তু স্থষ্টি কৰিলে সি প্ৰেমৰ কবি হিচাপে কালিদাসৰ শ্ৰেষ্ঠতা
প্ৰতিপন্ন কৰে। শিৱ-পূৰ্বাণৰ হৰ-পাৰ্বতীৰ বিয়াৰ কাহিনীয়ে ভাৰ-
তৰ সকলো প্ৰান্তৰে পুৰণি কবি-শিল্পীসকলক অনুপ্রাণিত কৰিছিল।
অজন্তা-ইলোৰাৰ গুহাতো হৰ-পাৰ্বতীৰ বিবাহৰ চিত্ৰ শিলত খোদিত
হৈ আছে। শিৱ-পাৰ্বতীৰ বিয়া সম্পর্কিত গীতে, অসমীয়া লোক-
সাহিত্যতো বিশিষ্ট স্থান পাইছে।

কাব্যখনৰ প্ৰতিটো সৰ্গৰে একোটা বিশেষ নাম আছে। এই
মহাকাব্য আৰম্ভ হৈছে ভাৰতৰ উত্তৰ দিশ তথা ভাৰতীয় সামাজিক
সংস্কৃতিক জীৱন আৱৰি থকা গিৰিবাজ হিমালয়ৰ বৰ্ণনাৰে “অন্তু-
তৰস্যাং দিশি দেৱতাআ হিমালয়ো নাম নগাধিবাজঃ...” কালিদাসৰ
লেখনীত হিমালয় পৰ্বতৰ গান্ধীৰ্ঘ্য, ইয়াৰ সকলো ঐশ্বৰ্য, সমাহিত

সৌন্দর্য পাঠকৰ চকুৰ আগত যেন জীৱন্ত হৈ উঠে। কিবায়ি কিৱাৰ
আদিৰ বাসস্থান, সিদ্ধসকলৰ তপোভূমি এই পৰ্বতমালাৰ তুষাৰাবৃত
শৃঙ্গত ব'দৰ বশিয়ে মোগালী বহন সানে, নামনি অঞ্চলত হাঁপোহৰ
মায়াময় খেলা। নানা ঘূল্যবান খনিজ, বনজ সম্পদৰে চহকী এই
পৰ্বতত সিংহ-হাতী, আদি নানা জন্তু আৰু ঢিকাৰীসকলে বিচৰণ
কৰে। চামৰী হৰিণাই অৱগ্যৰ শোভা বটায়, দুপ্পাপ্য ঔষধি-
জাতীয় গচে ৰাতি বনভূমি পোহৰাই তোলে। বিবিধ পুষ্পৰাজি,
কস্তুৰী ঘৃণৰ স্বাসে বনাঞ্চল আমোল-মোলাই থাকে। হিমালয়ৰ
চাঙ্কুস অভিজ্ঞতা বিনে এনে প্ৰাণময় বৰ্ণনা কাৰো পক্ষে সন্তুষ্ট নহৰ
যেন লাগে।

মেৰু পৰ্বতৰ সখা এই হিমালয়ৰে জীৱৰী পাৰ্বতী বা উমা।
দক্ষৰাজ নন্দিনী যি সতীয়ে স্বামীনিন্দা সহিব নোৱাৰি প্ৰাণ-ত্যাগ
কৰিছিল তেৱেই পুনৰ্বাৰ শিৰক স্বামীৰপে পোৱাৰ মানসেৰে জন্ম
ললেছি হিমালয় পত্নী যেনকাৰ গৰ্ভত। লাহে লাহে পাৰ্বতী ঘোৱন
প্ৰাণ্তা হ'ল; বিধাতাই যেন বিশ্বৰ সকলে। সৌন্দৰ্য আনি উমাৰ দেহতে
থুপ খুৱালেছি। পাৰ্বতীৰ ক'লা চুলিটাৰী দেখি চামৰী হৰিণাই
লাজতে নিজৰ চোৱৰ যেন নেজ লুকুৱাই থৱ।

প্ৰিয়া বিচ্ছেদত শোকার্ত্ত মহাদেৱ হিমালয়ৰে কোনো এক
নিৰ্জন শৈল-শিখৰত তপস্যাত মগ্ন হৈ আছিল। নাৰদৰ মুখে
উমাই তেওঁকে স্বামীৰপে পাব বুলি জানিব পাৰি পিতৃ হিমালয়ে
নিজ কন্যাক দুগৰাকী সখীসহ শিৰৰ সেৱা-শুশ্ৰাবত নিয়োজিত
কৰিলে। সুচৰিতা উমাই পিতৃআজ্ঞা পালি ফুল, কুশবন, তৌরঞ্জল
আদি সংগ্ৰহ কৰি মহাদেৱক আঞ্চলিক পূজা-অচ্ছ'ন্ত সহায় কৰে।

কাৰ্বাৰ ২য় সৰ্গত দেখা যায়, তাৰকাস্বৰৰ অত্যাচাৰত ত্ৰস্তমান
দেৱতা সকলে ব্ৰহ্মাৰ কাষ চাপি নানাভাৱে তুতি-নতি কৰি তেওঁলোকৰ

বিপদব কথা জনাই তাবকান্দুর জিধনৰ উপায় বিচাবিলে ; ব্রহ্মাই উপায় দিলে—শিৱ-পাব'তীৰ মিলনত যিজন কুমাৰৰ জন্ম হ'ব তেৰেই তাবকান্দুৰক বধ কৰিব পাৰিব। তেতিয়া দেৱতাসকলৰ সমস্যা হ'ল কেনেকৈনো তপস্যাত সমাহিত মহাসংযমী শিৱৰ তপো ভঙ্গ কৰি তেওঁক উমাৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰিব পৰা যায়।

৩য় সৰ্গত দেৱবাজ ইন্দ্ৰই প্ৰেমৰ দেৱতা কামদেৱক মতাই নি শিৱৰ চিন্তাখল্য ঘটাবলৈ অনুৰোধ কৰিছে। দেৱবাজৰ কথা-মতে কামদেৱে সখা বসন্ত আৰু পঞ্জী বতিদেৱীৰ সৈতে শিৱৰ তপস্যাভূমিত উপস্থিত হ'লগৈ। লগে লগে হিমালয়ৰ সেই প্ৰান্তত অকাল বসন্তই দেখা দিলে। গছত থিতাতে কুঁহিপাত ওলাল। নান বৰণীয়া ফুলেৰে প্ৰকৃতি সুন্দৰ, সুবাসিত হ'ল। গছৰ ডালত পৰি কুলি চৰায়ে মন মতলীয়া কৰা গীত জুৰিলে; গছৰ তলত শুই থকা কুফ়্যাড় পহালৰ মতাটোৱ তাৰ শিঙুৰ আগেৰে আলফুলকৈ মাইকী জনীৰ চকুৰ গুৰি খজুৰাই দিলে। তাই প্ৰেমৰ আবেশত চকু মুদি পৰি থাকিল। পশু-পক্ষীৰ প্ৰাণতো পুলক জগোৱা এনে পৰিবেশতে মদনে তেওঁৰ পুল্পবাণ শিৱৰ প্ৰতি নিক্ষেপ কৰিবলৈ উদ্যত হ'ল। হঠাতে মানসিক বিকাৰ অনুভৱ কৰি ক্ৰোধাপ্তি শিৱই চকুমেলি চালে; লগে লগে তেওঁৰ তৃতীয় নয়নৰ পৰা একুৰা জুই ওলাই মদনক ভস্য কৰি পেলালে।

৪ৰ্থ সৰ্গত আৰম্ভনিৰ পৰা প্ৰায় শেষলৈকে স্বামীহাৰা বতি-দেৱীৰ বিলাপ। স্বামীৰ মনোহৰ দেহ-সৌষ্ঠৱ মুহূৰ্ততে এমুঠি ছাইত পৰিণত হোৱা দেখি তেওঁ সংজ্ঞাহীন হৈ পৰিল। পিছত চেতনালাভ কৰি স্বামীসঙ্গস্মৰ্থৰ অতীত মুহূৰ্তবোৰ মনত পেলাই তেওঁ আকুল ভাৱে বিনাৰ্বলৈ ধৰিলে। স্বামীস্থা বসন্তক তেওঁ খাটনি ধৰিলে, চিতা এখন সাজি দিবলৈ, যাতে তেওঁ স্বামীৰ সহমৰণে গৈ বিচ্ছেদ-

যত্ত্বণাৰ হাত সাৰিব পাৰে । এনেতে দৈৱবাণী হ'ল, বতিদেৱীয়ে
মৃতুবৰণ কৰাৰ আৱশ্যক নাই, ব্ৰহ্মাৰ পূৰ্ব'ৰ এক অভিশাপৰ ফল-
তহে মদনৰ এনে দশা হৈছে । তপস্যাৰ বলত যিদিনা পাৰ্বতীয়ে
হৰক পতিৰপে লাভ কৰিব সিদিনাই মদনে পূৰ্ব'ৰ দেহ ঘূৰাই
পাৰে । সেই দৈৱবাণীয়ে বতিদেৱীক কিছু শান্ত কৰিলে ।

৫ ম সৰ্গৰ বিষয়বস্তু হ'ল উমাৰ তপস্যা । চকুৰ আগতে মদন
তস্ম হোৱা দেখা পাই পাৰ্বতীয়ে নিজৰ দৈহিক ৰূপ লাবণ্যকে শত-
ধিকাৰ দিলে । এইবাৰ তেওঁ শিৱক জয় কৰিবলৈ কঠোৰ তপস্যাৰ
সংকল্প ললে । আদৰৰ কোমলাঙ্গী কন্যাৰ সেই প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা শুনি
মাক মেনকাই তেওঁক নিযৃত কৰিবলৈ নানাভাৱে বুজনি দিলে ।
কিন্তু উমা অচল-অটল । পিতৃৰ অনুমতি লৈ উমাই তপস্যাৰ বাবে
হিমালয়ৰ এক নিৰ্জন স্থান বাচি ল'লে । বাজ-বসন সোলোকাই তৈ-
তেওঁ বক্ষলৰ সাজ গাত মেৰিয়াই ল'লে । স্বৰ্গহাৰৰ ঠাইত কঠত
আৰি ল'লে কুদ্রাক্ষৰ জপমালা । গ্ৰীষ্মৰ শুখৰ তাপত উমাই চাৰিপিনে
চাৰিকুৰা জুই জ্বলাই সূৰ্য্যমুখে চাই পঞ্চাগ্ৰিৰ সাধনা কৰে ঠেৰেঙা
লগা শীতকালত এবুকু পানীত নামি তপ-আচৰণ কৰে । পানীত
থকা আনবোৰ পছম সূৰ্য্য অস্ত ঘোৱাৰ লগে লগে জয় পৰে । কিন্তু
উমাৰ অনিন্দ্যমুন্দৰ মুখ-পদ্ম দিনৰাতি সমানে ফুলি পানীৰ শোভা
বঢ়ায় । তপস্যাৰ কঠোৰ সাধনাত বছ তপস্বীয়ে গছৰ সৰি পৰা
পাত খাই প্ৰাণ ধাৰণ কৰে । কিন্তু পাৰ্বতীয়ে তপস্যা কালত তেনে
পাত এটি ও হাতেৰে ঝুচুলে । সেয়ে উমাৰ আন এটি নাম হ'ল
'অৰ্পণা' । উমাৰ তপস্যাই মহাদেৱৰ আসন টলালে । তেওঁ এক
জটাধাৰী তৰুণ তপস্বীৰ ৰূপ ধৰি উমাৰ ওচৰ পালেগৈ । অচিনাকী
ৰক্ষচাৰীক দেখি উমাই তেওঁৰ যথোচিত সেৱা-সৎকাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিলে ।
যুবা সন্যাসীজনে পোনতে তপস্যা-সংক্রান্ত ছই-চাৰি আষাৰ কথা পাতি

উমাৰ সৈতে সহজ হৈ ললে। তেওঁ জানিবলৈ বিচাৰিলে, কাক পাৰৰ উদ্দেশ্যে উমাই দেৱচূলভৰ্ত বৃপ-যৌৱনলৈ পিঠি দি সেইদৰে দুক্ষৰ ব্ৰত আচৰণ কৰিছে। সখী এগৰাকীয়ে উমাৰ মনৰ কথা তেওঁক জনোৱাত এইবাৰ ব্ৰহ্মচাৰীয়ে শিৱক নিন্দা কৰি নানা কথা কৰলৈ ধৰিলে। বৃষভবাহন, শুশানবিহাৰী, জটাধাৰী, দিগম্বৰ শিৱৰ ভয়ঙ্কৰ বৃপৰ বৰ্ণনা দি তেওঁ ক'লে যে উমাই তেওঁক পাৰ্বলৈ হেপাহ কৰাটো বলিয়ালি মাথোন। কথা শুনি ক্ষুদ্র হৈ উমা সেই ঠাইৰ পৰা আতৰি যাৰলৈ উদ্যত হ'ল, কাৰণ যিজনে মহৎলোকৰ নিন্দা কৰে, অকল তেঁৰেই নহয়, শুনোতাজনো পাপৰ ভাগী হয়। সেই মুহূৰ্ততে শিৱই নিজৰূপ ধাৰণ কৰি হাঁতি মাৰি ক'লে, “হে পাৰ্বতী, তুমি তপস্যাৰে মেৰ হৃদয় জয় কৰিলা, আজিৰ পৰা মই তোমাৰ দাস।”

পাৰ্বতী অধ্যায় হৈছে বিবাহৰ বাবে কন্যা খোজা-বঢ়াৰ পৰ্ব। পাৰ্বতীয়ে শিৱক জনালে যে পিতৃ হিমালয়হে তেওঁৰ বিবাহৰ গৰাকী। সেয়ে সদাশিৱই অনতিবিলম্বে অৰুণকী সহ সপ্তৰ্ষিক পঠালে হিমালয়ৰ বাজধানী ওষধিপ্ৰস্থানলৈ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ লৈ। নগাধিৰাজ হিমালয়ে প্ৰস্তাৱ শুনি, পত্ৰীৰ সৈতে আলোচনা কৰি মানন্দে বিয়াত সম্মতি দিলৈ।

৭ ম সৰ্গ হৈছে উমাপৰিগঘৰ বিস্তৃত বিৱৰণ। দিন-বাৰ শুভ-ক্ষণ চাঁই বিবাহ-লগ্ন স্থিৰ হ'ল। আয়তীসকলে কইনাক নোৱাই-ধূৰাই বিবিধ মাঙ্গলিক আচাৰ পালন কৰিলে। বিভিন্ন প্রাকৃতিক প্ৰসাধনৰে উমাক সজাই-পৰাই তোলা হ'ল। দৰ্শাৰ ঘৰতো অৱৰূপ আচাৰ-আচৰণৰ অস্তত বৰুৱাপী সদাশিৱ বৃষভত উঠি কন্যাঘৰত উপস্থিত হ'লহি আৰু সুচাকুলপে বিবাহকাৰ্য্য সম্পন্ন হ'ল।

কুমাৰসন্তুৰৱ দুই চাৰি সংস্কৰণত হৰ-পাৰ্বতীৰ বিয়াৰ লগে লগে কাব্যৰো পৰিসমাপ্তি ঘটিছে; কিন্তু কিছু সংস্কৰণত ‘উমাসুৰতৰণন্ম’

নামে অষ্টম অধ্যায় এটিরো সংযোজন হৈছে। এই অধ্যায়ত হৰ-
পাৰ্বতীৰ সন্তোগৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। এই সন্তোগৰ বৰ্ণনাই
পূৰ্বৰ অধ্যায়সমূহৰ শিৰ-চৰিত্ৰৰ দেৱত বা ঐশী স্বৰ্কপ গ্লান কৰি
তেওঁক এজন সাধাৰণ নৱ-বিবাহিত স্বামীৰ শাৰীলৈ নমাইছে। অৱশ্যে
কবিয়ে ইয়াত শালীনতাৰ সীমা চেৰাই যোৱা নাই। তেওঁৰ ইঙ্গিত-
ময় শুন্দৰ বৰ্ণনাই মানৱ জীৱনৰ মেই বাস্তৱ সত্যক কলাৰ সুযমা-
দান কৰিছে।

থুল-মূলকৈ এয়েই হ'ল কুমাৰসন্তৱ মহাকাব্যৰ কাহিনী। কালি-
দাসৰ কাব্যৰ এক উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হৈছে উপমা আৰু অৰ্থাস্ত-
বন্যাস অলংকাৰৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ। উপমা প্ৰয়োগত কালিদাসক
কোনেও চেৰ পেলাৰ নোৱাৰে। “উপমা কালিদাসস্য” বুলি এষাৰ
কথাই আছে। একেদৰে অৰ্থাস্তবন্যাস অলংকাৰৰ প্ৰয়োগতো তেওঁ
সিদ্ধহস্ত। কবিয়ে কোনো এক বিশেষ উক্তিৰ সত্যতা প্ৰতিপন্ন
কৰিবলৈ অন্য প্ৰসঙ্গৰ পৰা আন এষাৰ কথাৰ অৱতাৰণ। কৰে।
উদাহৰণ স্বৰ্কপে কুমাৰসন্তৱৰ ৫ম সৰ্গত ছদ্মবেশী শিৱই উমাৰ বাবে
তপস্যাৰ প্ৰযোজন নাই—এই কথামাৰৰ সত্যতা প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ
গৈ কৈছে—

“দিবঃ যদি প্ৰার্থসে বৃথা শ্ৰমঃ / পিতৃঃ প্ৰদেশাস্তৱ দেৱভূময়ঃ
অথোপযন্তাৰমলং সমাধিনা/ন বৃত্তমন্বিষ্যতি মৃগ্যতে হি তৎ” (৫:৪৫)
অৰ্থাৎ তুমি যদি তপস্যাৰ দ্বাৰা স্বৰ্গ পাৰলৈ কামনা কৰিছা তেন্তে
তোমাৰ শ্ৰম বৃথা, কাৰণ তোমাৰ পিতৃৰ বাজ্যখনো দেৱভূমি। যদি
উপযুক্ত স্বামীলাভৰ বাবে এই তপস্যা তথাপিতো ইয়াৰ প্ৰযোজন
নাই। বৃত্তই কাকো বিচাৰি নেয়াৰ, বৃত্তকহে আনে বিচাৰি ফুৰে।
ন ‘বৃত্তং অন্বিষ্যতি মৃগ্যতে হি তৎ’—এই বাক্যাংশক শ্ৰোকফাকিৰ
পৰা উঠাই আনিলেও তাৰ ভাৰ্বাৰ্থৰ কোনো ভাৰতম্য নঘটে। এনে

অর্থাত্বন্যসব উদাহৰণ কালিদাসব ৰচনাৰ পাতে পাতে। বিষ-
বৃক্ষোৎপি সংবধ্য স্বয়ম্ভেতুং অসাম্প্রতম্” নিজে ৰোৱা বিহগছৰ
পুলিটোও উঘালি গেলোৱা উচিত নহয় ; শ্ৰীৰমাদ্যং খলু ধৰ্মসাধনম্
—দেহৰ যত্ন লোৱাটো ধৰ্মাচৰণৰ প্ৰথম খোজ ; কঃ ইঙ্গিতার্থস্থিৰ
নিশ্চয়ং মনং পয়শ্চ নিম্নাভিমুখং প্ৰতীপয়েৎ—কোনো সংকল্পত স্থিৰ
কৰা। মন আৰু নামনিলৈ বৈ অহা পানীৰ গতি কোনে ৰোধ কৰিব
পাৰে ? ; ন যদৈ ন তঙ্গী—আগবঢ়িৰ নোৱাৰে, পিছলৈকো যাৰ
নোৱাৰে— বিদ্বৎ সমাজত মুখে মুখে চলি অহা এনে প্ৰবচনবোৰ যে
কুমাৰসন্তুৱৰ পৰাই উদ্ভৃত সেইকথা আমি বহুতেই নেজানো। এনে
বোৰ উক্তিয়ে কালিদাসৰ গভীৰ জীৱন বীক্ষাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে।

কালিদাসৰ ৰঘুবংশ মহাকাব্যৰ নায়ক মানুহ ; বজা-মহাবজাৰ
দিঘিজৱৰ কাঠিনী তাত চিত্ৰিত হৈছে। মেঘদূত কাব্যৰ নায়ক যক্ষ
মানুহ আৰু দেৱতাৰ মাজৰ স্তুৰ এক কালনিক প্ৰাণী। আন-
হাতে কুমাৰসন্তুৱৰ নায়কজন হ'ল ত্ৰিজগৎপতি স্বয়ং মহাদেৱ। কুমাৰ
সন্তুৱৰ ২ য সৰ্গৰ স্থান হ'ল ব্ৰহ্মলোক—য'ত অস্তুৰ নিধনৰ উপায়
বিচাৰি দেৱতাসকলে ব্ৰহ্মাৰ স্তুতি প্ৰার্থনা কৰিছে। এই সৰ্গটোৱে
কালিদাসৰ হিন্দুদৰ্শন সম্পর্কে গভীৰ জ্ঞানৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে।
কাব্যখনি দেৱ-দেৱীক লৈ লিখা যদিও সেইসকলৰ গাত তেজ মঙ্গলৰ
মানুহৰ হাঁহি-কান্দোন, আশা-নিৰাশা, প্ৰেম-ভালপোৱা আৰোপ কৰা
হৈছে। সমগ্ৰ কাব্যখনতে ভাৰতীয় সমাজ-ব্যৱস্থা, বীতি-নীতি,
বিশেষকৈ হিন্দু বিবাহ-সংস্কৃতিৰ ওপৰত প্ৰভৃত আলোকপাত হৈছে।
ৰঘুবংশৰ সৈতে গ্ৰন্থনিৰ ভালেমান শ্ৰোকৰ সাদৃশ্য আছে। কিছু শ্ৰোকত
কথাৰ নহলেও ভাৱৰ সাদৃশ্য দেখা যায়। ছয়োখনতে একোটা সৰ্গৰ
বাবে একোটা ছন্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

কালিদাস অকল প্ৰেমৰ কবি নহয়, তেওঁ প্ৰকৃতিৰে কবি।

প্রকৃতিক তেওঁ অতি অন্তর্বঙ্গতাৰে গভীৰভাবে পৰ্যবেক্ষণ কৰে, তেওঁৰ
সকলো উপমা, দৃষ্টান্ত প্রকৃতিৰ বুকুৰ পৰাই লোৱা। আনহাতে
ছেঞ্জপীয়াৰৰ দৰে মানৱ-চৰিত্ৰ চিত্ৰণতো তেওঁ অসাধাৰণ দক্ষতাৰ
পৰিচয় দিয়ে। ভাৰৰ সৰলতা, স্বচ্ছতা, ভাষাৰ সঙ্গীতময়তাই তেওঁৰ
কাব্যক বিনাদ্বিধাই সমানৰ শীৰ্ষস্থানত থাপিছে। মহাকাব্য হিচাপে
ৰঘূবংশক শ্ৰেষ্ঠ স্থান দিয়া কৃতী সমালোচক ডঃ ৰায়দাবে (Dr.
Ryder) পৰিশেষত মন্তব্য কৰিছে, “কুমাৰসন্তুৱত এনে কিছু অন্তৰ
পৰশা উক্তি, এনে কিছু ঐশ্বর্যময় চিত্ৰকলা আছে যিবোৰ পৃথিবীয়ে
কেতিয়াও বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত লয় পাৰগৈ এৰি দিব নোৱাৰে।” □

কোণার্ক সূর্যমন্দির

উবিষ্যা মন্দির দেশ। এই বাজ্যের ভুবনেশ্বর, পুরী আদি ঠাইত যিপিনেই চোরা যায় সেইপিনেই মন্দির। তাবে গাজত কোণার্কের মন্দিরে দেশ-বিদেশের পর্যটকসকলের সর্বাধিক মনোযোগ আকর্ষণ করি আছিছে। বঙ্গোপসাগরের পারে পৰা মাত্র তিনি কিলোমিটার নিলগত, এক বালিময় বিস্তীর্ণ প্রাঞ্চিত অরস্থিত এই মন্দিরটোত প্রাচীন ভাবতীয় স্থাপত্য আৰু ভাস্তুর্যশিল্প চৰম উৎকৰ্ষ লাভ কৰা দেখা যায়।

কোণারক উবিষ্যাৰ পুরী জিলাৰ এক ফুজু অঞ্চল। ভুবনেশ্বৰ আৰু পুৰী দক্ষিণ পূৰ্ব ভাবতীয় ৰেলৱেৰ হৃষ্টা ডাঙৰ চৈচন। এই দহোঁ ঠাইৰ পৰা কোণারকলৈ যাতায়তৰ সুন্দৰ পথ আছে। পুৰীৰ পৰা কোণারকলৈ সাগৰৰ পারে পাইন গচৰ অবণ্যৰ কায়ে কায়ে পথছোৱাৰ ভ্ৰমণ অভিজ্ঞতা অতি আনন্দদায়ক।

কোণারক নামটি ‘‘কোণার্ক’’ শব্দৰ অপভ্ৰংশ মাথোন। সূর্যক অৰ্কও বোলা হয়। সম্ভৱতঃ কোনো বিশেয় স্থানৰ পৰা কোণীয়াকৈ সূর্যদেৱতাৰ এই মন্দিৰ নিৰ্মাণ হোৱা বাবেই ইয়াক ‘কোণার্ক’ অৰ্থাৎ ‘কোণৰ সূৰ্য’ বোলা হৈছিল। সাগৰ তীবত অৱস্থিত কোণার্কৰ সূর্যমন্দিৰ আৰু পুৰীৰ জগন্নাথ মন্দিৰে তাহানি সমুদ্র পথেৰে ভাৰতৰ মাটিত ভৰি দিয়া ইউৰোপীয় নাৰিকসকলৰ দৃষ্টি বিশেষভাৱে আকৰ্ষণ কৰিছিল। তেওঁলোকে কোণার্কৰ মন্দিৰক ‘কলা পেগোদা’

আক চুণকাম কৰা জগন্নাথৰ মন্দিৰক “বগা পেগোদা” বুলিছিল।

সূর্য মন্দিৰ নিৰ্মাণ সম্পর্কে নানা কিম্বদন্তী জলসমাজত প্ৰচলিত। এটি অবাদমতে কৃষ্ণপুত্ৰ শাস্ত্ৰী নিজ পিতৃৰ অভিশাপত কুষ্ঠৰোগাক্রান্ত হৈ পিছত পিতৃৰ উপদেশ অনুসৰি মিত্ৰবনত বাৰবছৰ সূৰ্যাক আৰাধনা কৰাৰ অন্তত ওচৰবে চন্দ্ৰভাগা নামৰ জলধাৰাত স্থান কৰি ৰোগমুক্ত হৈছিল। কৃতজ্ঞ শাস্ত্ৰী সেয়ে মিত্ৰবনত সূৰ্য-মন্দিৰ স্থাপন কৰি নৈৰ বুকুল পোৱা সূৰ্যদেৱৰ মুৰ্তি তাত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। জগন্নাথ মন্দিৰত সংৰক্ষিত হাতেলিখা বিৱৰণী মতে উবিয্যাৰ কেশৰী বংশৰ বজা পুৰন্দৰ কেশৰীয়ে এই স্থানত পোনতে মন্দিৰ স্থাপন কৰে। পৰবন্তী কালত গংগাৰংশৰ অতাপী বজা নৰসিংহদেৱে পূৰ্বৰ মন্দিৰৰ সমুখ ভাগত বৰ্তমানৰ এই সুবিশাল কাৰুকাৰ্যাখচিত মন্দিৰ সাজি উলিয়ায় ১২/১৩ শ শতিকাত। ঘোড়শ শতিকাৰ মাজভাগত বিদেশী আক্ৰমণকাৰী সকলে মন্দিৰ ধৰংস কৰাৰ প্ৰচেষ্টাত বিফল হৈ চূড়াৰ কলচী আক পদ্মধৰ্মজ লৈ যাও। মন্দিৰত প্ৰতিষ্ঠিত “মিত্ৰদেৱ বিৰিপঞ্চদেৱ” নামে খ্যাত বিগ্ৰহ আক্ৰমণকাৰীয়ে অপবিত্ৰ কৰাৰ ভয়ত পুৰীৰ মন্দিৰলৈ স্থানান্তৰ কৰা হৈছিল। সেইদিন ধৰি সূৰ্য মন্দিৰত কোনো বিগ্ৰহ নাই। মন্দিৰৰ সমুখ-ভাগত থকা কাৰুকাৰ্য্যময় অৰূপ স্তৰ্ণুটি আতৰাই নি জগন্নাথ মন্দিৰৰ দুৱাৰ-মুখত স্থাপন কৰা হয়। এচাম গবেষক পণ্ডিতৰ মতে, আক্ৰমণকাৰী ঘৰনসকলৰ সৈতে হোৱা যুজত জয়লাভৰ কৌতুহলিন স্বৰূপে বজা নৰসিংহদেৱে এই গগনচুন্দী ঐশ্বৰ্যশালী মন্দিৰটো নিৰ্মাণ কৰিছিল।

বিগ্ৰহ স্থানান্তৰৰ পিছৰ পৰা মন্দিৰত পূজা-সেৱা বন্ধ হৈছিল। পৰিত্যক্ত অৱস্থাত উপৰি ভাগত গছ-গছনি গজি মন্দিৰৰ গাঁথনি ক্ৰমে দুৰ্বল কৰি পেলায়। উল্লেখযোগ্য যে এই মন্দিৰ নিৰ্মাণত

সামান্য পরিমাণে চূণ আৰু বালিৰ বাদে আন একো মা-মছলা ব্যৱহৃত হোৱা নাছিল। জোৰা দিবলগীয়া অংশত লোহাৰ “ক্লেম্প” ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বাকী অংশত এনে নিপুনতাৰে থাকথাক্কৈ শিলবোৰ সজোৱা হৈছিল যে তাৰেই সম্পূৰ্ণ ভাৰসাম্য বক্ষপূৰ্বক মন্দিৰৰ বিশাল অৱয়ৰ নিষ্ঠিত হৈছিল। পিছত বিদেশী আক্ৰমণ-কাৰীয়ে কলচী আৰু পদ্মধৰ্ম অপসাৱণ কৰাত মন্দিৰৰ মস্তকভাগ টিঙা হৈ পৰে। সাগৰৰ লুনীয়া বতাহ আৰু উৰি অহা বালিয়েও শিলবোৰৰ বিস্তৰ ক্ষতিসাধন কৰিছিল! ফলস্বৰূপে, প্ৰায় ডেৰশ ফুট ওখ এই মন্দিৰৰ উপৰিভাগ ক্ৰমান্বয়ে খহিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ১৮৪৮ খণ্টাকৰ প্ৰচণ্ড ধূমুহাই ওপৰ অংশ খহাই মন্দিৰটোক এক ধূসস্তুপত পৰিণত কৰে। খহি পৰা শিলবোৰ বাচি-বাচি জনসাধাৰণে নিজৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে লৈ যায়। কুৰ্দা নামে ঠাইৰ বজাই আনকি মন্দিৰ চৌহদত তিনিখন প্ৰৱেশদ্বাৰ ভাঙ্গি-চিঙ্গি মূল্যবান শিলবোৰ নিজৰ চৌহদত মন্দিৰ সাজিবৰ বাবে লৈ যায়।

অৱশ্যে দিন ঘোৱাৰ লগে লগে ৰাইজ আৰু চৰকাৰ ভাৰতীয় শিল্পকলাৰ অতুলনীয় নিৰ্দৰ্শন এই মন্দিৰৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান অৱক্ষয়ৰ প্ৰতি সজাগ হৈ উঠিল। ভালেমান দিনৰ পৰা চেগাচোৰোকাৰকৈ চলি থক। সংৰক্ষণ প্ৰচেষ্টাৰ অন্তত ১৯০১ চনত ভাৰত চৰকাৰৰ ‘আৰ্কিয়-লজিকেল’ বিভাগৰ দ্বাৰা এই কাম শৃঙ্খলাবদ্ধভাৱে আৰম্ভ হয়। মন্দিৰৰ চৌপাশে স্তুপীকৃত শিল-বালি আতৰাই পেলোৱাত অপূৰ্ব শৈশবকৰ্মৰে অলঙ্কৃত বথচক্র আৰু ঘোঁৰাৰ সৈতে মন্দিৰৰ শুউচ্চ বুনিয়াদ লোকদৃষ্টিৰ সমুখলৈ আহে। প্ৰকৃতপক্ষে তেতিয়াৰ পৰাহে ই দেশী-বিদেশী হেজাৰ-বিজাৰ পৰ্যাটকৰ আকৰ্ষণৰ কেন্দ্ৰ হৈ পৰে।

কোণাৰকৰ বিগ্ৰহ-বিহীন সূৰ্যমন্দিৰে দৰ্শকক এনেদৰে আকৰ্ষিত কৰে কিয়? উন্তৰত ক'ব লাগিব, মন্দিৰৰ বিশালতা, ইয়াৰ অপূৰ্ব

নির্মাণ কৌশল আৰু শিল্প খোদিত জীবন যেন সগ। গুরুসময়তেই
 এই আকর্মণৰ ঘাই কাৰণ। অক্ষয়ার্থক হ'লটা মন্দিৰ নহয়, মাৰ-
 যোৰ অভিনৱ কাককার্যালয়চিত্ত চকাৰে গতিশীল ভঙ্গীমাত্ৰ কাটি
 উলিওৱা সাতোটা ঘোৰাই টো। এখন নিয়াগোৱ বথৰ আকৃতিত
 সজা একাধিক মন্দিৰৰ মূঢ়িছিল। মহাৰাষ্ট্ৰৰ ষষ্ঠাপুৰী ইলোৱাতো
 একেটি শিল্প পৰা কাটি উলিওৱা, কৈলাশ মন্দিৰ নামে এটি বথৰ
 আকৃতিব মন্দিৰ দেখিবলৈ পোৱা গায়। কিন্তু কোণাৰ্ক মন্দিৰৰ
 অপূৰ্ব শৈলকৰ্ম্ম, সোণাবীৰ নিপুনতাৰে কৰা সুজ্ঞ তলকৰণে কৈলাশ
 মন্দিৰৰ কাৰু-কাৰ্য্যও যেন ঘান কৰিছে। ভাৰতীয় মন্দিৰসমূহত
 স্থাপত্য আৰু ভাস্কুল্য শিল্পই হাত মৰামতিকৈ কাম কৰে। কোণা-
 র্কৰ সূর্যোদয়ত এই দুয়োটাৰে সু-মগময়ে ইয়াক নিখৰ এক আকৃতি-
 কৃষ্ণ শিল্পৰ মৰ্য্যাদা প্ৰদান কৰিছে।

গুৱামুন্দিৰ, মসজিদ বাটী'ৰা সন্দৰ্ভ মন্দিৰ, যাক “সগমোচন”
 বোলা ইয়া, আৰু কায়তে থকা ভোগ-মণ্ডপৰ ভূঘাবশেখ দৈয়ে এই
 মন্দিৰ অৱলোকন। সুগ মন্দিৰৰ তিনিমিশ আৰু সমৃথ ভাগৰ বহুল চিবিৰ
 দুয়োকায়ে খোদিত বছৰৰ বাবটা মাহৰ প্রতীক বাৰযোৰ বথৰকৰৰ
 নির্মাণ কৌশল দেখি প্রশংসিত নহৈ নোৱাৰি। চকাৰ বেৰ আৰু
 ভিতৰৰ যোলদাল দণ্ডত সোণৰ গঢ়নাত কৰাৰ দৰে সুজ্ঞ শিল্পকৰ্ম্ম,
 তাৰ মাজে মাজে দেৱ-দেৱী, চৰাট-চিবিকাতি আৰু মানবে-গুৰি।
 চকাৰ বিভিন্ন অংশ আৰু মন্দিৰৰ দুৱাৰত প্রাতিফলিত পূৰ্ণাকিবণৰ
 দ্বাৰা হেনো দিনটোৱ সময়ৰ সঠিক নিকৃষ্ণ কৰিব পাৰি। মন্দিৰৰ
 সুউচ্চ ভেটোৰ নিচেই তাৰ অংশত খোদিত সক-সন্ধি আজন্ত হাতীলৈ
 লক্ষ্য কৰিলে এনে লাগে যেন সিইত্ত দলে-বলে আনন্দমনেৰে চৰি
 ফুৰিছে; কোনোৰা অংশত হাতীয়ে পাণী থাইছে, ক'বৰত আকো
 থঙ্গাল হাতীয়ে গছ-বন ভাঙ্গি তচিঙং কৰিছে, গছকৰ মাঘুহ মৰিছে।

হাতী চিকাৰৰ উদ্দেজনাময় মুহূৰ্তবোৰ, বন্দী হাতীৰ আত্মসমর্পনৰ
কাৰণা অন্তু দক্ষতাৰে শিলৰ বুকুত ফুটাই তোলা হৈছে। বাজ-
কীয় জীৱনৰ সকলো আড়ম্বৰ, বজাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ সকলো
কৰ্ম—অস্ত্ৰ-চালনা, ঘৃণ্যা, বিলাস-ভৱণ, হাতী-ঘোৰা সমগ্ৰিতে যুদ্ধ
যাত্রা আদিৰ ছবি শিলত খোদিত হৈছে। তেনে শিলকৰ্মৰ সংখ্যা-
ধিক্যলৈ চাই, প্ৰতাপী ৰজাৰ পৰাক্ৰম, যশস্যাৰ কাহিনৌ যাউতি-
যুগীয়া কৰিবলৈকে মন্দিৰ নিৰ্মিত তোৱাৰ অনুমান সচা যেন লাগে।
আনহাতে যিসকলে কপালৰ ঘাম, বুকুৰ তেজেৰে মন্দিৰ সাজি উলি-
য়াইছিল সেই দুখীয়া কাৰিকৰ তথা সৰ্বসাধাৰণ বাইজৰ জীৱন
যাত্রা তাত কপালিত হোৱা নাই। তদুপৰি দেৱ-দেৱী গন্ধ'ব-কিলৰ,
জন্ম, চৰাটি আৰু ধৰ্মীয় আধ্যাত্মিক বৰ্ণিত নাগ-নাগিনী, চৈন দেশীয়
ড্ৰেগন আদিৰ শিলত কাটি উলিওৱা হৈছে। এটা মন কৰিবলীয়া
কথা যে মন্দিৰৰ বিভিন্ন অংশত থকা সকলো শৈল-কৰ্মৰে শৈলিক
মান একে স্তৰৰ নহয়। মুখত স্বৰ্গীয়ানুভূতি ফুটি উঠা পাশ'দেৱতাৰ
পূর্ণাবয়ৰ মূৰ্তি, বিভিন্ন বাদা-যন্ত্ৰ সৈতে ভৱিব তাল দি থকা বাদক
সকল, প্ৰৱেশ পথ'ৰ দুয়োকাষে থকা হাতীৰ ওপৰত জপিয়াই পৰা
সিংহমূৰ্তিৰ দৰে বলিষ্ঠ, গতিশীল ভাস্তৰ্য্যৰ লগতে কিছুমান একেবাৰে
সাধাৰণ স্তৰৰ খোদাই কাম দৰ্শকৰ চকুত পৰে।

সূৰ্য্যমন্দিৰত মানৱ জীৱনৰ জৈবিক দিশটো প্ৰকট কৰি তোলা
ভালেমান শিলাযুক্তি আছে। দেহৰ বিভিন্ন ভঙ্গিমা বা লয়লাস
প্ৰদৰ্শন কৰা নাৰীযুক্তি, আলিঙ্গনাবন্ধ বা চুম্বনৰত মিথুন মূৰ্তিয়ে সততে
দৰ্শকৰ দৃষ্টি আকৰ্যণ কৰে। অসমৰ বাইহাটা চাৰিআলিৰ কাষৰ
মদন কামদেৱ মন্দিৰতো এনেধৰণৰ মিথুন মূৰ্তি কিছুমান আছে।
হিন্দুধৰ্মত মাতুহৰ বাবে ধৰ্ম-অৰ্থ-কাম-মোক্ষ এই চতুৰ্বৰ্গ সাধনৰ
পথ মুকলি। গতিকে মন্দিৰৰ শিলত মাতুহৰ স্বাভাৱিক কামনা

বাসনা খোদিত হোরাত বাধা নাই। কলাই আনকি নগতাকো
শিল্পৰ গুৰিমা প্ৰদান কৰে।

এই মন্দিৰৰ তিনিটা স্বত খোদিত শিলাঘূড়িসমূহে মানৱ জীৱ-
নৰ তিনিটা স্তৰ—শৈশৱ, যৌৱন আৰু বান্ধ'কাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা
বুলিও বছতে ব্যাখ্যা আগবঢ়াৱ। মন্দিৰ দেৱালৰ হৃত্যৰতা নাৰী-
মূৰ্তি সমূহৰ বিভিন্ন দেহ-ভঙ্গিমা বা মূদ্রাক লৈয়ে বিধ্যাত ওড়িছি
হৃত্যৰ পৰিকল্পনা হোৱা বুলি শুনা যাব। অসমত জাপিৰ দৰে
উবিষ্যাত কোণাৰ্কৰ বথচক্র জাতীৰ সংস্কৃতিৰ প্ৰতীকৰণে গ্ৰহণ কৰা
হৈছে। মুঠকথাত, কোনাৰ্কৰ সমৃদ্ধ শিল্পকৰ্মই উবিষ্যাব সাংস্কৃতিক
জীৱনত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আহিছে আৰু ভবিষ্যতেও কৰিব।

যদিওবা তাজ নহল সজা

অসমীয়া সাহিত্যৰ নৱন্যাস যুগৰ বিশিষ্ট কবি কাব্যভাষাতী ধর্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানী অসমীয়া সাহিত্যৰ পাঠক মাত্ৰৰে পৰিচিত। এই গৰাকী চিৰকণা কবিয়ে এটি পঙ্গু দেহ লৈ ওৰেটো জীৱন বিছনাতে কটোৱা সত্ত্বেও কিদৰে একনিষ্ঠভাৱে কাব্য সাধনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁড়াল চহকী কৰি গ'ল সেইকথা আটায়ে জানে। কিঞ্চ বহুতেই নেজানে যে এই নাৰীৰ জীৱনটো এক সুনীৰ' প্ৰেমৰ ইতিহাস, যি প্ৰেমে তেওঁক জীয়াই থকাৰ প্ৰেৰণা দিলে, দৃষ্টিহীন ছচ্ছুত সুন্দৰৰ স্বপ্ন দিলে, নিবাশাৰ অটল গৰ্ডত লুকাই থকা কবিতাৰ নিজৰাটি পাব ভাণ্ডি অসমী আইৰ চোতাললৈল বোৱাই দিলে। সেই প্ৰেমেৰে সিঙ্গ, তেওঁৰ জীৱন-কাহিনী এটি কবিতাৰ দৰে ষধুৰ, এখনি উপন্যাসৰ দৰে উপাদেয়। সেই প্ৰেম আছিল দাম্পত্য প্ৰেম।

পিতৃ যজ্ঞোৰাম শৰ্ম্মা, মাতৃ ৰন্তাপ্ৰিয়া দেৱীৰ চাৰিটি কন্যা সন্তানৰ সংসাৰখনত ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী আছিল আদৰৰ মুমলীয়া জীয়ৰী। পৰিয়ালৰ লোকৰ পৰা শুনা গতে, তেওঁলোকৰ ঘৰ আছিল গুৱাহাটীৰ শিলপুখুৰীত, বৰ্তমান পঞ্চবটী আশ্রম থকা ঠাইত। সেইকালৰ সামাজিক নিয়মমতে কন্যা-সন্তানে পৈতৃক সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰ নেপাইছিল। গতিকে চাৰিওটি কন্যাৰ বিষা হৈ যোৱাৰ পিছত পিতৃয়ে তেওঁৰ মাটি-সম্পত্তি গুৰু-গৃহক দান কৰি গ'ল। সেই মাটি-ক্ষেত্ৰে গুৰুৰ পঞ্চবটী আশ্রম গঢ় দিছিল। ধর্মেশ্বৰী দেৱীক তেতিৱাৰ

ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜର ବୀତି ଅନୁମବି ବାବ ବଚର ବସନ୍ତେ ବିଯା ଦିଲା ହେଛିଲ । ତେଣେବେ ସ୍ଵାମୀ ଆଛିଲ ପ୍ରଥ୍ୟାତ ବସେନ୍ଦ୍ର ଭବାଲୀ ବଂଶର ଗୁରାହାଟୀ ନିବାସୀ ବାଧାନାଥ ଚିରକ୍ଷାଦାରର ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଗାନାଥ ଓରଫେ ଦୁର୍ଗୀ ବକରା । ପ୍ରଦର୍ଶନ, ଚରିତ୍ରବାନ ଡେକା ଦୁର୍ଗାନାଥ ସେଇ ସମୟର ଗୁରାହାଟୀର ଏଗରାକୀ ଅତି ଉଦ୍‌ଦ୍ୟୋଗୀ ଆଂଶକାରୀର ବ୍ୟରସାୟୀ ଆଛିଲ ।

କୈଶୋରର ଲ'ବା-ଧେମାଲି ଏବି ଧର୍ମେଶ୍ୱରୀ ଏସବତ ବୋରାରୀ ହେ ସୋମାଲହି । କୁମଳୀୟା ମନତ ହୁଯତୋ ବୁଜା-ଛୁବୁଜା କିମାନ ଆଶା, କିମାନ ସ୍ଵପ୍ନ—ବାସେକଙ୍କର ଦରେ ଏଦିନ ତେଣେ ମାକ ହ'ବ, ସ୍ଵାମୀ-ପୁତ୍ର-କନ୍ୟାର ଦେବାର ଆନନ୍ଦର ମାଜେରେ ଆନ ଦହଗରାକୀ ତିବୋତାର ଦରେ ଦିନବୋର ସୁଖ-ଶାନ୍ତିରେ କଟାଇ ଦିବ । “କିନ୍ତୁ ମାନୁହେ ପାଞ୍ଜେ ଈଶ୍ଵରେ ଭାଙ୍ଗେ ।” ବିଯାର ଦୁଇ ତିନି ବଚର ପିଛତେ ଧର୍ମେଶ୍ୱରୀ ବାତବୋଗତ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ । କୋନୋ ଧରଣର ଚିକିଂସାଇ ତେଣୁକ ବୋଗମୁକ୍ତ କବିବ ନୋରାବିଲେ । ଲାହେ ଲାହେ ବାତବିଷେ ତେଣୁର ଭବି-ହାତ କୋଡ଼ା କବି ଆନିଲେ । ହାଇଲ ଚେୟା-ବତ ବହି ଇକାଲ ସିଫାଲ କରାତ ବାଦେ ବିଚନାଇ ତେଣୁର ଆକ୍ରାନ୍ତ ହ'ଲ । ଦୁର୍ଗୀ ବକରାର ଜୀବନଲୈ ଏହିଦରେ ଆଚମ୍ବିତେ ଅଭାବନୀୟ ଦୁର୍ଘୋଗ ନାମି ଆଛିଲ । ମୌ-ବରଷା ମାତଟିରେ କୋମଲ ହୁଦୟା ଧର୍ମେଶ୍ୱରୀର ସୈତେ ଏଟି ମୁଖମୟ ଦାପ୍ତ୍ୟ ଜୀବନର ବି ସମୋନ ତେଣୁ ଦେଖିଛିଲ ସି ଧୂଲିସ୍ୟାଏ ହେ ଗ'ଲ । କିନ୍ତୁ ସକଳୋ ଦୁଇ ଅନ୍ତରତେ ଲୁକୁରାଇ ବାର୍ଷି ଦୁର୍ଗାନାଥେ ପତ୍ନୀର ବୋଗର ଉପଶମ ଆକୁ ମାନସିକ ଶାନ୍ତିର ବାବେ ଯଥାସନ୍ତର ସକଳୋ କବି ଗ'ଲ । ବୋଗ-ବାତନାର ବାବେ ସତତେ ବିମ୍ବିଷ ହେ ଥକା ଦେଖି ଏଦିନ ତେଣୁ ପତ୍ନୀକ କ'ଲେ, “ଏହିଦରେ ମନ ବେଯା କବି ବହି ଥକାତକେ ମନଲୈ ଅହା ଭାବବୋର କବିତାର ଆକାବେ ଲିଖି ଯୋରାଚୋନ ।” ପତ୍ନୀଯେ ସେଇ କାମର ବାବେ ନିଜର ଅଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ କରାତ ତେଣୁ ଭାଲେ-ବେଯାଇ ସକଳୋ ଲିଖି ଯାବଲେ ଉପଦେଶ ଦିଲେ । ହୁଯତୋ ପତ୍ନୀର ଜନ୍ମଗତ କାବ୍ୟ-ପ୍ରତିଭାର ଉମାନ ପାଇଁ ତେଣୁ ସେଇଦରେ କୈଛିଲ; କଥାବାବେ ଶୁଣ ନିଲେ । ନାରୀଜୀବନର

চৰম শুখ মাত্তৰ পৰা ও বঞ্চিত দেই তৰণীয়ে হয়তো লেখা-মেলাৰ
যোগে দিয়েই ভৱিষ্যতৰ বুকুত নিজ স্বাক্ষৰ এবি ঘোৱাৰ কথা চিন্তা
কৰিলে। তেওঁৰ চিন্তা-ভাৱনা লাহে লাহে অন্তমুৰ্বী হ'ল। চক্ৰ-
পানী সামৰি তেওঁ হাতত কলম তুলি ল'লে। দুৰ্গা বৰুৱাই তেওঁৰ
সকলো লেখা স্বতন্ত্রে সামৰি হৈছিল। তেওঁ নিজেও এজন সাহিত্য
প্ৰেমী আছিল। তেওঁৰ উদগনি আৰু চেষ্টাতে লাহে লাহে ইখন
সিখন আলোচনীত ধৰ্মৰূপীৰ কবিতা প্ৰকাশ হ'বলৈ ধৰিলে! দুখ
বেজাৰত ভাণ্ডি পৰা নাৰীগৰাকীয়ে যেন ঐন্দ্ৰীৰ মাজতে এচেৰেঙা
পোহৰ দেখা পালে।

পঞ্জীৰ শাৰীৰিক অৱস্থাৰ একে। উন্নতি নেদেখি দুৰ্গানাথ বৰুৱাই
উন্নত চিকিৎসা। আৰু জলবায়ু পৰিবৰ্তনৰ বাবে তেওঁক দুৰছৰ কলি-
কতা আৰু পুৰীত বাখিছিল। তেওঁ পঞ্জীক হইল চেয়াৰত বহুৱাই
সাগৰৰ পাৰত ফুৰাইছিল, বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰাইছিল,
কলিকতাৰ মঞ্চত যাত্রা-থিয়েটাৰ দেখুৱাইছিল। স্বামীৰ মৰম-যত্ন,
লগতে সাগৰৰ সীমাহীন বিস্ময়কৰ সৌন্দৰ্য, মন্দিৰত দেৱতাৰ অপূৰ্ব
মূৰ্তি, বিবিধ সুগন্ধি পূজাৰ ফুলে তেওঁৰ কবিপ্ৰাণ ভৰাই তুলিলে।
হৃদয়ৰ উদ্বেলিত ভাৱাবেগে কবিতাৰ ৰূপ ললে। বাতিৰ ধূমুহাই
খুন্দি হৈ ঘোৱা পছমনি পুৱাৰ সূৰ্য-কিবণত ঠন ধৰি উঠাৰ দৰে
স্বামীৰ মৰম-ভালপোৱা, উৎসাহ-উদগনিত তেওঁৰ ভাণ্ডি পৰিব খোজা
মনটো টুকিয়াল হৈ উঠিল। গভীৰ আঘা-প্ৰত্যয়েৰে এইবাৰ তেওঁ
কাব্য-সাধনাত নিবিষ্ট হ'ল। ১৯২৯ চনত তেওঁৰ ওঠৰটি কবিতাৰ
সংকলন ‘ফুলৰ শৰাই’ দুৰ্গানাথ বৰুৱাই নিজে ছপাই উলিয়ালে।
পুথিখনি পঞ্জীৰ হাতত তুলি দি তেওঁ ক'লে, ‘এই ‘ফুলৰ শৰাই’
খনিকে তুমি নিজৰ সন্তান বুলি ভাবিবা; নিজৰ পৰা যাৰ জন্ম হয়
সেয়ে আঘাজ বা সন্তান। এই কবিতাখিনিও তোমাৰ আঘাৰ পৰা

উন্নর হৈছে, গতিকে এইটিয়েই তোমাৰ সন্তান।” কাকত আলো-চনীত ধৰ্ম্মশ্বৰীৰ কবিতা প্ৰকাশ হৈ ওলালে কবিতাকেও বেচি আন-দিত হয় তেওঁৰ স্বামী। তেখেতে অতি সহজে পত্ৰীৰ লেখাবোৰ এটি ফাইলত সংৰক্ষণ কৰিছিল আৰু মাজে মাজে পত্ৰীক আশ্বাস দিছিল, “অলপতে তুমি আৰু এটি সন্তান পাৰা।” মৌন কৰিয়ে মাথেন এটি হাঁহিবে সহাবি দিয়ে। সেই হাঁহিত ফুটি উঠে ব্যথিত হিয়াৰ গভীৰ কৃতজ্ঞতা।

তুবছৰ বাহিৰত কটোৱাৰ মূৰত কবি পুনৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰলৈ উভটি আছে। ৰোগ-ব্যাধিয়ে ক্ৰমে তেওঁৰ চকুৰ দৃষ্টি কমাই আনিলে, পিছলৈ তেওঁ একেবাৰে মেদেখা হ'ল। তুৰ্ণি বকুৱাই ধৰ্ম্মশ্বৰী দেৱীৰ ভাগিনীয়েক সেইকালৰ প্ৰথ্যাত আইনজ্ঞ স্বৰ্গীয় শিশিৰ কুমাৰ বৰুৱাৰ পৰিয়ালটোক নিজৰ ঘৰলৈ আনিলে। সেই আজীয়-পৰি-জনসকলৰ সান্নিধ্য আৰু সেৱা-শুশ্ৰাবতে নিঃসন্তান দপ্তৰীষে জীৱ-নত নোপোৱা পাবিবাবিক সুখকণ বিচাৰি ল'লে। পৰিয়ালৰ লোকৰ পৰ। শুনা মতে, স্বামীৰ সকলো চিন্তা-ভাৱনাৰ কেন্দ্ৰবিন্দু আছিল তেওঁৰ অশুধীয়া পত্ৰী। পত্ৰীয়ে মেলে-মিটিঙে য'লৈকে যাৰ খোজে ত'লৈকে ‘হইল-চেয়াৰ’ৰ সহায়ত নিয়াৰ বাৰষ্ঠা তেওঁ কৰিছিল। ব্যক্তিগত সকলো দুখ-বেজাৰ অন্তৰতে লুকুৱাই বাধি প্ৰফুল্ল-চিত্তে তেওঁ নিজহাতে পত্ৰীৰ সেৱাশুশ্ৰাবা কৰিছিল; নিজৰ ব্যৱসায়িক ব্যস্ততাৰ মাজতো শীতকালি সন্ধিয়া ঝগীয়া পত্ৰীৰ কোঠাত নিজহাতে কয়-লাৰ চুলা জলাই দিছিল। তেওঁৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য আছিল—পত্ৰীয়ে যাতে সকলো দৈহিক যাতনাৰ কথা পাহাৰি নিৰৱচিন্নভাৱে কাৰ্য-সাধনা কৰিব পাৰে। পত্ৰী গৰাকীয়েও নিজহাতে স্বামীক বান্ধি-বাঢ়ি খুৱাৰ মোৰাৰে যদিও হইল চেয়াৰতে বহি গৃহস্থই ভালপোৱা পাচলি কুট-কাটি যতনাই দি স্বামীসেৱাৰ তৃপ্তি অকণ বিচাৰিছিল। লাহে লাহে

କବିଗୀରାକୀୟ ହାତ ଦୁଖନେ ଅରଶ ହୈ ଆହିଲ, ତେଣୁ ଲୈଥାର କ୍ଷମତା-
କଣେ ହେବାଲେ; କବିତା ତେଣୁ ଗାଇହେ ଯାଏ, ନାତ୍ତି-ନାତିନୀ, ଭାଗିନ
-ଭତ୍ଜା, ବନ୍ଧୁ-ବନ୍ଧୁରେହେ ସେଇବୋର ଲିପିବନ୍ଦ କରେ । ବିଷର ସମ୍ମଗ୍ନତ
କଟୋରୀ ଉଜାଗରୀ ନିଶାର ଭାବ-ଅନୁଭୂତିବୋର ଦିନଟୋର କୋଳାହଲମୟତାତ
ହେବାଇ ଯୋରାର ଭୟତ ସେଇବୋର କାଗଜତ ଟୁକି ଥବଲେ ଦୋକମୋକା-
ଲିତେ ଜଗାଇ ଦିଯାର କଥା ତେଥେତର ନାତିନୀ ଛଇ-ଏଗରାକୀୟେ ଆଜିଓ
ସୌରବେ ।

ପଡ୍ଦୀକ ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ବାନ୍ଦିତ ଦିଯାର କଥା ଚିନ୍ତା କରି ଥାକୋତେଇ ୧୯୪୩
ଚନତ ହଠାତେ ପଞ୍ଚ କବିକ ଅଥାଇ ସାଂଗରତ ପେଲାଇ ଥିଲେ ସେଇଜନ ଉଦାର
ମହାନ ପ୍ରେମିକ ସ୍ଵାମୀ ସ୍ଵର୍ଗଗାମୀ ହୟ । ଚିରବୁଦ୍ଧ ସେଇ ନାରୀଯେ ମୃତ୍ୟୁକ
ସତତେ ଆହ୍ଵାନ ଜନାଇଛିଲ ନିଜର ବାବେହେ । କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟର କି ପବି-
ହାସ, ମୃତ୍ୟୁଯେ ତେଣୁକ ନିନିଲେ, ତେଣୁର ଜୀବନର ପୋହରକଣ, ତେଣୁର “ଭଗୀ
ଜୀବନ-ତବୀର କାଣ୍ଡାବୀ” ପ୍ରିୟତମ ସ୍ଵାମୀକହେ କାଢ଼ି ଲୈ ଗ’ଲ । କବିଯେ
ଚାରିଓପିନେ ଶୁଣ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଛୋରାଲୀକାଲରେ ପରା ଯାବ ଡେଉକାବ
ଉମତ ଅକ୍ଷମ ଦେହାଟିରେ ତେଣୁ ସକଳୋ ଧରଣର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଛିଲ, ଯାବ
ମରମର ପୋହରତ ତେଣୁ ଏଦିନ ନିଜକେ ଆବିସ୍କାର କରିବଲେ ସକ୍ଷମ ହୈଛିଲ,
ଯିଜନାର ଅକୁତ୍ରିମ ପ୍ରେମ-ଭାଲପୋରାଇ ତେଣୁର ଶୂନ୍ୟ, ନିଶ୍ଚଳ ଜୀବନଟୋକ
ଅର୍ଥ ଦିଲେ, ଗତି ଦିଲେ ସେଇଜନ ହଠାତେ ତେଣୁର ଜୀବନର ପରା ହେବାଇ
ଗ’ଲ । କବିର ଜୀବନତ ଏହିଟୋରେ ଆହିଲ ସବାତୋକେ ପ୍ରଚାନ୍ଦ ଆସାନ୍ତ ।
ତେଣୁ ଆକୋ ଏବାର ବ୍ୟର୍ଥତାର ହତାଶାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହ’ଲ, ତେଣୁର କାବ୍ୟ-
ବୀଣତ ନତୁନଟିକେ ଏଟି କରଣ ଶୁରୁ ସଂଯୋଜନ ଘଟିଲ । କବିର ପରରକ୍ତୀ
କାଲର ଭାଲେମାନ କବିତାତ ସ୍ଵାମୀର ପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରେମ ଆକୁ କୃତଜ୍ଞତା
ଆକୁ ସିଜନର ବିଯୋଗତ ଅସହନୀୟ ମର୍ମବେଦନା ଜୀବନ୍ତ ରାପତ ପ୍ରକାଶ
ପାଇଛେ । ସ୍ଵାମୀଯେ ତେଣୁର ପଡ୍ଦୀ-ପ୍ରେମର ନିର୍ଦର୍ଶନ ହିଚାପେ, ପ୍ରେମିକ ଚାହ-
ଜାହାନର ଦବେ ତାଜମହଲ ସାଜି ଥିଲେ ଯୋରା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଓରେଟୋ ଜୀବନ

অক্ষয় পত্তীক যি নিষ্পার্থ, নির্ভেজাল প্রেম দি গ'ল তাৰ তুলনা
নাই। কৰি গৰাকীয়ে লিখিছে—

“যদিন্দৰা সজা নাই দেৱ
বাহিৰত ওখ দৌল এটি
কি অসীম কুণ্ডা তোমাৰ
কিবা স্নেহ দিলা মোৰ প্ৰতি।” (অক্ষ-অঘ'জ)

বাস্তুবিকতে, চাহজাহানৰ পত্তী-প্ৰেমৰ চানেকী তাজমহলত এজন
সঞ্চাটৰ প্ৰশংস্য, ক্ষমতা প্ৰদৰ্শনৰ গৰ্ববোধ লুকাই আছে। কিন্তু সাধাৰণ
মানুহ দুর্গী ব্ৰহ্মৰ প্ৰেম জুয়ে পোৰা সোণৰ দৰে বিশুদ্ধ। এগ-
ৰাকী চিৰহংখী নাৰীৰ অক্ষময় জীৱন-যমুনাৰ তীৰত ত্যাগৰ কষট্ৰি
শিলত সেইজন প্ৰেমিকে অক্ষয় প্ৰেমৰ যি কীৰ্তিস্তম্ভ বচি হৈ গ'ল
সি যুগে যুগে মানুহক জীৱাই থকাৰ প্ৰেৰণা দিব। কালৰ হেজাৰ
প্ৰদৰ্শনেও তাক নিষ্পত্ত কৰিব নোৱাৰে।

এইখনিতে উল্লেখযোগ্য যে স্বামীয়ে প্ৰকাশ কৰিবলৈ হেপাহ
কৰা দ্বিতীয় কাব্য সংকলনটি ১৯৫২ চনত ‘প্ৰাণৰ পৰশ’ নামেৰে ছপা
হৈ গুলায়।

অসুৰীয়া জীৱনটোত ছাব দৰে গাতে লাগি থকা কৰিব প্ৰাণৰ
দেৱতা এইবাৰ ধানৰ দেৱতা হ'ল। তেওঁৰ প্ৰিয়তম সপোনত
কেওঁৰ কাৰ্ষলৈ আছে। সপোন ভাঙে, “টোপনি ভাগিল, চেতনা
লভিলো প্ৰিয়তম তুমি নাই। সাগৰৰ মণি পায়ো হেকুৱালো-
মুকুতা হেৰাল হায়।” আকুল হৈ কৰিয়ে “পৰ্বত-ভৈয়াম-নগবে-
সাগবে” বিচাৰি ফুৰিলো, কিন্তু ক'ভো প্ৰাণৰ দেৱতাৰ সন্ধান নেপালে।
অসহায় কৰিয়ে বিচনাকে সাৱটি কেবল ভাবে। গড়ীৰ মননৰ অস্তত
তেওঁ সত্যৰ সন্মুখীন হ'ল। অৱশেষত “বিশ্ব বিদাৰি এটি প্ৰতিৰোধনি”
তেওঁ শুনিবলৈ পালে—

‘অচিন্ত্য অব্যক্তি
 কপে আছে তোৰ
 হিয়া মণিকৃট মাজে
 দেখা পাৰি তাতে
 প্ৰাণৰ দেৱতা
 মোহন মূৰতি বাজে।’ (প্ৰিয়লৈ)

এইবাৰ কবিয়ে নিজৰ অন্তৰতে স্বামীৰ অস্তিত্ব অমুভৰ কৰিলে।
 গীতা-উপনিষদত পৰম বিশ্বাসী কবিয়ে উপলক্ষি কৰিলে যে অজ্ঞান-
 তাই সকলো দুখ-কষ্টৰ মূল। সেয়ে পৰম পিতাৰ চৰণত নিজকে
 সম্পূৰ্ণ সঁপি দি জ্ঞানৰ অৰ্পণতে তেওঁ শান্তি বিচাৰিলে। এগৰাকী
 ধৰ্মপ্রাণা হিন্দু নাৰীৰ স্বাভাৱিক বিশ্বাসেৰে তেওঁ পৰজন্মত এক
 ৰেগ-শোকহীন চিৰ আনন্দময় লোকত স্বামীৰ সৈতে মিলনৰ সপোন
 দেখিলে—‘পাৰ্থিব দেহ এই পৃথিৱীতে / যিদিনাই হ'ব লীন।
 তিয়াই হিয়াই মিলিম সিদিনা / বজাম মিলন বীণ’।(সৰলা কৌমুদী)।
 কবিয়ে দৃঢ়ভাৱে বিশ্বাস কৰে, ‘জগতৰ জীৱ-চৈতন্য মাত্ৰেই পৰম-ব্ৰহ্মৰ
 একোটি অংশ বিশেষ’। সেয়ে তেওঁৰ পৰৱৰ্তী কবিতাত পাৰ্থিব
 স্বামী আৰু জগৎ স্বামীৰ বন্দনা একাকাৰ হৈ গৈছে। তেওঁৰ
 সৰ্বীম প্ৰেম অসীমৰ উদ্দেশ্যে ধাৰিত হৈছে। এনে এটি পৰ্যায়ত
 জাগতিক দুখ-কষ্টৰ প্ৰতি কচুপাত্ৰ পানীৰ দৰে নিলিপি হৈ এক
 বিশ্বময় আনন্দকৃপত অৱগাহন কৰি কৰি তৃপ্ত হৈছে; ইন্দ্ৰিয়াতীত
 সৌন্দৰ্যানুভূতিৰ কাৰ্য্যিক প্ৰকাশে তেওঁৰ কবিতাত বহস্যবাদৰ ছয়া-
 ময়া পোহৰ পেলাইছে। ধৰ্মেশ্বৰী দেৱীক এগৰাকী আগশাৰীৰ অতী-
 দ্বিয়বাদী কৰি আথ্যা দিব পাৰি। তেওঁৰ তৃতীয় আৰু শেহতীয়া
 কাব্য সংকলন ‘অশ্রদ্ধাৰা আৰু জীৱন তৰী’ৰ কবিতাত ঘাইকে এনে
 অপাৰ্থিব মুৰ ধৰনিত হৈছে।

এয়েই থুলমূলকৈ ধৰ্মেশ্বৰী দেৱীৰ প্ৰেমৰ ইতিহাস, ইয়েই তেওঁৰ
 কাব্যবো ইতিহাস। যি যুগত পুৰুষৰ বছবিবাহ ভাতৰ লগত পানী

খোরাৰ দৰে সহজ কথা আছিল, যি যুগত নিঃসন্তান বা ঝগীয়া পঞ্জীৰ
কথাই নাই, পুত্ৰ-সন্তান জন্ম দিব নোৱাৰা পঞ্জীয়েও সতিনী-খটাৰ
দৰে অভিশাপ মূৰ পাতি লবলগীয়া হৈছিল, সেই যুগত দুৰ্গানাথ
বৰুৱাই ওৰেটো জীৱন শাৰীৰিক ভাৱে অক্ষম, মাতৃত্বৰ পৰা বঞ্চিত
পঞ্জীকে আগত লৈ চাই থাকিল; অসীম ত্যাগস্মীকাৰ, গভীৰ প্ৰেম
-সহানুভূতিবে তেওঁৰ সুপ্ত প্ৰতিভা জগাই তুলি তাৰ বিকাশৰ পথ
মোকলাই দিলে; ধৰ্মেশ্বৰী দেৱীৰ কাব্য-কৃতিৰ কথা সু'ৱিলে এই
ত্যাগী মহানুভৱ পুৰুষজনকো আমি নিশ্চয় সু'ৱিব লাগিব।
অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য, অমৰ প্ৰেমিক দুৰ্গানাথৰ ওচৰত একপ্ৰকাৰে
ঝণী বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহ'ব। □

নৌলিমা দত্তের কবিতা

সাংস্কৃতিক অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত নৌলিমা দত্ত এটি সুপরিচিত নাম। কম বয়সৰ পৰাই কবিতা বচনাত হাত দি শ্রামতী দন্তই এতিয়ালৈকে এটি এটিকৈ পাঠোটি কবিতা সঙ্কলনৰে অসমীয়া কবিতাৰ ভঁড়াল পৃষ্ঠ কবিছে। উল্লেখযোগ্য যে কবিতাৰ উপৰিও তেখেতে দৰ্শন আৰু সাহিত্য বিষয়ক কেইবাখনো মূল্যবান গ্ৰন্থ, কেইবাখনো উপন্যাস আৰু শিশু-সাহিত্যৰো কেইখনমান পুথি বচনা কবিছে। তেখেতৰ প্ৰথম কবিতা সংকলন “শেষ নাই” ১৯৬৫ চনত প্ৰকাশ হয়। তাৰপিছত একাদিক্ৰমে ১৯৭১ চনত ‘অন্ধকৃপ’, ১৯৭৩ চনত ‘প্ৰভাকৰ’, ১৯৮৮ চনত ‘সুৰৰ ছবি আৰু প্ৰাণৰ সুৰ’ আৰু শেহতীয়াকৈ ১৯৯৪ চনত ‘জোকাৰ’ নামৰ কাব্য-গ্ৰন্থ ছপা হৈ ওলাইছে। এই সংকলন কেইটিত প্ৰকাশ হোৱা ছুশৰো অধিক কবিতাৰ উপৰিও বিভিন্ন কাকত আৰু আলোচনীত তেখেতৰ কবিতা আমি পঢ়িবলৈ পাওঁ।

নৌলিমা দত্তের কবিতাত বোমান্তিক আৰু আধুনিক কবিতাৰ ছুয়োটা ধাৰা মিলিত হৈছে বুলি ক'ব পাৰি। মানবসূলভ আবেগ-অনুভূতি, প্ৰকৃতি জগতৰ প্ৰতি, বিভিন্ন সাংসাৰিক ঘটনাৰ প্ৰতি স্পৰ্শ-কাতৰ কবিপ্ৰাণৰ সঁহাৰি যুগে যুগে দেশে দেশে একেই। মাত্ৰ চৌদিশৰ গতিশীল পৰিস্থিতিয়ে সেই ভাৱ অনুভূতিত বিশেষ ৰহণ সানি দিয়ে। সেইকণ যুগ-বৈশিষ্ট্যৰ বাহিৰে কবিতা সন্দায় একে।

কবিতার প্রকৃত বস্তু হৈছে তাৰ আণ, তাৰ আত্মা। বিভিন্নজনে বিভিন্ন
ধৰণে পিঙ্কি উৰি ভাল পায়। সময় বা স্থান বিশেষে মানুহৰ সাজ-
পাৰৰ ধৰণ-কৰণ সলনি হয়। সেইদৰে কবিতাৰ অবয়ৰ অৰ্থাৎ
আঙ্গিক যুগে যুগে সলনি হ'ব পাৰে। কিন্তু তাৰ আত্মা চিৰন্তন;
সেই আত্মাই অৰ্থাৎ তাৰ মূলগত ভাৱে, তাৰ গভীৰতা, সাৰ্বজনী-
নতাইহে কবিতাক প্রকৃত সৌন্দৰ্য। আৰু যুগজয়ী কীৰ্তি দান কৰে।
গতিকে, ক'ব পাৰি, অতীত আৰু বৰ্তমানৰ সমন্বয়তেই সৃষ্টিৰ বুনি-
ষাদ দৃঢ়ভাৱে গঢ় লয়। কাব্য-সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো একেটা কথাই
খাটে।

শ্রীমতী দন্তৰ কবিতাত আমি পাও— কবিৰ প্রকৃতি-গৌতি,
গ্ৰামীণ জীৱনৰ প্ৰতি শ্ৰোহ; সমসাময়িক জীৱনত মূল্যবেধৰ অৱ-
ক্ষয়ত আহত কবিপ্ৰাণে অতীত ৰোমঞ্চনৰ মাজত আশ্রয় বিচাৰে,
যত্ত্বুজ্যৰ জেউতিবে জীৱন উন্নাসিত কৰি ঘোৱা মহান পুৰুষ-নাৰীৰ
আদৰ্শৰে ব্যক্তি ও সমাজ উদ্বৃক্ত হোৱাৰ সপোন দেখে। প্রকৃতিৰ
হৃদয়গ্ৰাহী বৰ্ণনা আৰু শব্দ ও ছন্দৰ মাধুৰ্যাব পিনৰ পৰা তেওঁৰ কবিতা
নিঃসন্দেহে ৰোমাণ্টিকধৰ্মী। ৰবীন্দ্ৰ সাহিত্যৰ অনুৰাগী পাঠিকা কবি
গৰাকী এইক্ষেত্ৰত কবিগুৰুৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হোৱা বুলি অনুভৱ
হয়। দার্শনিক গভীৰতাৰ কথা বাদ দি ক'ব পাৰি যে শ্রীমতী দন্তৰ
কবিতাত দুর্বোধ্যতা নাই। আনহাতে কবিতাত মন্ময়তা, মেধা আৰু
হৃদয়ৰ সমন্বয়সাধন, “গভীৰ ব্যঙ্গনাৰে অনুভৱক খণ্ড খণ্ড ৰূপত প্ৰকাশৰ
প্ৰচেষ্টা”, ছন্দবন্ধনৰ পৰা মুক্তি আদি সাম্প্ৰতিক কবিতাৰ গুণবোৰো
তেওঁ বচনাত বিদ্যমান। বৰ্তমান যুগৰ দ্বিধা, সন্দেহ, সমস্যাৰ
প্ৰকাশ, নানা প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা তেওঁৰ কবিতাতো আমি দেখিবলৈ
পাও।

জনগণৰ জীৱন সংগ্ৰামৰ প্ৰতি সজাগতা কবিগৰাকীৰ কাৰ্যাৰ

এক বিশেষ গুণ। ভোকাতুৰ, নিঃস্ব মাঝুহৰ জীৱন সংগ্ৰামৰ ছবি
তেও বিশেষ অন্তৰঙ্গতাৰে ফুটাই তুলিবলৈ সম্ভব হৈছে। “ক্ষুধা”,
‘কৰমণ্ডল’, ‘এটি হৃমুনীয়াহ’, ‘শ্রমৰ দান’, ‘পুৰস্কাৰ’ আদি কবিতা
তাৰ সাৰ্থক উদাহৰণ—

“সিঁত টোপনি গ'ল

ভাগৰ জুৰোৱা গান গাই

সিঁতৰ খহতা ছালত লাগি ৰ'ল

গোট মাৰি ক'লা পৰা

দলনিব জোকৰ কামোৰ

আৰু তেজৰ চেকুৰা” (শ্রমৰ দান)

যুগ যুগ ধৰি সমাজত চলি অহা ধনী-তথীয়াৰ মাজৰ অসমতা;
শক্তিমান বা কৌশলীসকলৰ দ্বাৰা তৰ্বল শ্ৰেণীৰ শোষণ-নিপীড়নে
কবিক সততে পীড়া দিয়ে; সকলো অসমতা, অন্যায় অবিচাৰৰ অৱ-
সান বিচাৰি তেওঁ এক সামাজিক বিপ্লবৰ সপোন দেখে—

“কৰ্জ ত্ৰিনয়নত জুই জলে

মাঝুহৰ কোছ ধোৱা কপালত

জুই জলে দুদাম সম্ভলৰ বাবে

উমি উমি তুই জুইত

এনেকৈয়ে দাবানল জলে

নতুন এখন পৃথিৰীৰ বাবে।” (এনেকৈয়ে জলে)

এদিন সীমান্তৰ সেউজী ধৰণী অগ্ৰিগৰ্ভা হ'ল, যুদ্ধৰ বিভী-
ষিকাই শিশুৰ হাঁহি, গৰখীয়াৰ বাঁহী স্তৰ কৰি দিলে, নিত্য-ব্যৰহার্য
বস্তৰ উৎকট অনাটনে সদা-শংকিত মাঝুহজাকক সকলো উচ্চ চিন্তাৰ
পৰা আজুৰি আনি পেটসৰ্বস্ব কৰি তুলিলে। এইবোৰ সমস্যাই
কবিপ্রাণত যি হাঁহকাৰ তুলিছিল তাক তেওঁ ভালেমান কবিতাত

শুন্দরভাবে ফুটাই তুলিছে।

সাম্প्रতিক পৃথিবীত চিরন্তন মূল্যবোধের অবক্ষয় দেখি, মানুহৰ
ধৰণসামৰক প্ৰবৃত্তি, মৈতিৰ অধঃগতন, বস্তুসৰ্বস্ব জীৱনবোধ প্ৰত্যক্ষ
কৰি কৰি সততে ব্যৱিত হয়; তেওঁ বুজি পায়—শ্ৰেষ্ঠ পৰিবৰ্তে
প্ৰেয়ৰ সন্ধানে মানুহক আজি অশান্ত, অচৃপ্ত কৰি তুলিছে; মুখৰ
মৰীচিকা খেদি মানুহে দুখৰ মৰণহে সাৰটি লৈছে।

“মানুহৰ এতিয়া দুৰ্ঘৰ অতাৱ

কৰিছে হৃদয় বিক্ৰী

অন্ধকাৰ বজাৰত।” (অতাৱ)

কিন্তু সেই বিক্ৰীৰ বিনিময়ত মানুহে জানো প্ৰকৃতাৰ্থত কিবা
পাইছে? সেই আপ্তিৰ আসাদৰ ভেটি অতিৈকে দুৰ্বল। কুৰি শতি-
কাৰ শেষত নতুন মানুহে ‘প্ৰৱণনাৰ ফন্দীৰে কৌশলৰ কুটিল বাহ
সাজিছে।’ কিন্তু এজাক বিৰুবিৰ বতাহতে সি ছিন্নভিন্ন হৈ গৈছে।

তথাপিতো কবিগৰাকৌয়ে জীৱনৰ প্ৰতি আস্থা হেকওৱা নাই।
পৰিবৰ্তনশীল এই পৃথিৱীত স্থিতাৱস্থা বাহাল নাথাকে। যুগৰ এই
কালিমাৰ শোধন এদিন নিশ্চয় হ'ব। এজাক নতুন বতাহ বলিছে,
বতাহজাকে এটি নতুন বতৰা আনিছে। সেই বতৰা আমি জানিব
লাগিব, ভাৰিব লাগিব, শুনিব লাগিব (এজাক বতাহ)।

“পথাৰত জুই জলিছে

লঠঙা গচ্ছত আৰু শুকান পাতত জুই জলিছে

পোহৰৰ শিখা ৰঙা হৈ উঠিছে

হাঁহাকাৰ জীৱনবোৰত লগে লগে

আশাই উকি মাৰিছে

কিজানিবা গজেই আকৌ সেউজীয়া পাত

কোমল পাত।” (এন্ধকাৰ পৰা পোহৰলৈ)

‘এনেকৈয়ে জলে’, ‘এন্দাৰৰ পৰা পোহৰলৈ’, ‘সাৰ পাৰ সকলো
মাছুহ’, ‘প্ৰস্তি’, ‘যৌৱন’ আদি ভালেমান কবিতাত এই আশা-
বাদৰ বেঙগি আমি দেখিবলৈ পাওঁ। পৰিবৰ্তনৰ বাবে সমাজৰ
তৃণমূল সংক্ষাৰৰ প্ৰয়োজন হ’ব। সেয়ে তেওঁ ডেকা শক্তিৰ প্ৰতি
আহ্বান জনাইছে। যি যুৱশক্তিৰ মুক্তিপিয়াসী প্ৰাণে এদিন—

“ভাঙি দিলে কত শিলৰ প্ৰাচীৰ
মুক্ত কৰিলে কাৰা

পাৰ হৈ ক'ত জীৱন-জপনা।

বোৱালৈ প্ৰাণৰ ধাৰা....” (যৌৱন)

আজি সেই যৌৱনৰ ‘বিকৃত বিলাস’, ক্লীৰতা দেখি কবি ব্যথিত।
কবিয়ে কামনা কৰে— প্ৰগতিৰ সুৰ আৰু ছন্দেৰে পৃথিৰী আৰু মাছু-
হক সুন্দৰ কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতিৰে এন্দাৰৰ পৰা পোহৰলৈ যৌৱনৰ জয়যাত্রা
পুনৰ আৰম্ভ হওক।

নিৰ্থুৰ সময়ৰ আঘাতত কবিগৰাকী বক্টকৈয়ে আহত। জীৱনৰ
যাত্ৰা পথত দুখ-যন্ত্ৰণাৰ কাঁইটে তেওঁৰ ভৱি দুখনি থকা-সৰকা কৰিছে।
'যন্ত্ৰণা', 'সময়' আদি কবিতাত কবিৰ নিৰাশাৰ ভাৱ ধৰা পৰি যায়।
কিন্তু সেইবুলি তেওঁ হতাশা-নিৰাশাৰ কাষত আঘা-সমৰ্পণ কৰা নাই।
সেই হতাশাক অতিক্ৰম কৰি জীৱনৰ দৈনন্দিন তুচ্ছতাক ভৰিবে
মোহাৰি হৈ এক অজ্ঞা-সমুজ্জল জীৱনলৈ উধাৰৰ বাবে কবিৰ যি হাবি
যাস সি কেইবাটিও কবিতাত সোচ্চাৰ হৈ উঠিছে। দীঘ'কাল দৰ্শনৰ
অধ্যাপিকা, দার্শনিক ভাৱাপন্ন কবিগৰাকীৰ কবিতাত ‘অস্তিত্ববিহীন
স্থিতিৰ মুহূৰ্তৰোৰ’, ‘কোন মই, কোন তুমি’ আদি উন্তৰবিহীন প্ৰশ়-
বোৰ সততে বাড়ময় হৈ উঠে। সাহিত্যিক জঁ। পল ছাত্ৰৰ উদ্দেশ্যে
লিখা 'ঞ্জন দার্শনিকলৈ', 'সেউজীয়া বাছ', 'পৰম হংস', 'দ্বিমত' আদি
কবিতা তেখেতৰ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ উল্লেখযোগ্য উদাহৰণ।

प्रकृतिव प्रति कविग्राकीर आकर्षण छर्वा । कविसकले तृतीय
 नयनेरे प्रकृतिव एकोटि साधावण बन्ते इन्द्रियातीत. विश्वायकव
 सौन्दर्य, कोरो परम सत्त्वाव प्रकाश देखे । कविव सौन्दर्य्यवोध.
 पर्यावेक्षण क्षमता, संवेदनशीलता सर्वसाधावणत्वकै बेहिं । हुदव
 पावत आपोना-आपुनि फुलि थका साधावण डेफोडिल फुलडवाव
 सौन्दर्य्य देये कवि ओरार्डच-ओरार्थव सूतिव मणिकोर्ठात अमूल्य सम्प-
 दर्शपे चिरकाललै सक्षित है बैहिं । शिलव चहरत फुल फुलावलै
 माटि नाई, चोतालत आबर्जना, कोठालित बन्त्रव द'म, शब्द प्रदूषणव
 माजत कवि येन श्वासकद्व ह'व खोजे । सेये प्रकृतिव माजैल
 ओलाई आहि तेऊ गुकलिकै उशाह लवलै बिचारे । नगरीया सत्य-
 ताव कृत्रिमताव पवा मुक्त, प्रकृतिव कोमल कोलात लालित-पालित
 शान्त निरिविलि ग्रामा जीरनव प्रति सेये कविग्राकीर मोह । पथ-
 झर्वा वाटेवे वाँहीत मुख दि गवर्थीयाई गङ्ग लै घरलै ओउते�,
 “हातत एमुठि शाक गृहिणीव वावे ।” हाड-भडा श्रमव अन्तत घामव
 टोपाळ मटि-मटि आदिवासी कुषक-कन्याई गोदावरी नदीव एच्चु-
 पानीवे भागवर धूलि धूवलै बिचारे । उपजि पुरातें जालुक्वारीव
 पथेवे माणिकी मधुवी शहिच कठियाई निया गाडीबोरव गङ्गव डिडिर-
 टिलिङ्गाव मिठा शब्द कविये मनव केछेटत सफलतावे धर्व वाखिवलै
 सक्षम हैचे । कविव चाकविकालव वासस्थान जालुक्वारीव अनादृत
 विल दलनिओ तेऊव वावे अपर्दप सौन्दर्य्यव खनि—उर्हाचटकू वी याच
 “त्तेचित्तो ‘घर आक अवण्यव वाचिक छांचात कल्पिताव, कल्पिताव
 त्तेचित्तो पर्थीत आहि मिलिव इयातेत त्तेचित्तो, साहचित्तो त्तेचित्तो
 त्तेचित्तो त्तेचित्तो त्तेचित्तो त्तेचित्तो त्तेचित्तो त्तेचित्तो त्तेचित्तो
 अकल प्रकृतिव बुकुलैके नहय, मानव मनव बैचित्रापूर्ण जगत्
 खनलैको। कविये तग्यातावे दुष्टिपात करिछे । पितृ-मातृव सैतें

সন্তানৰ যি অদৃশ্য অথচ অবিচ্ছেদ্য বন্ধন, মাতৃৰ ওপৰত শিশুৰ যি
পৰম নিৰ্ভৰতা, পিতৃত্বৰ যি ভৱসা তাক মৰ্মস্পৰ্শী ভাসাৰে ফুটাই
তোলাত কবি বিশেষভাৱে কৃতকাৰ্য্য হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। আশা
নিবাশাৰ দোমোজাত দোহুল্যমান মাতৃ হৃদয়ৰ ভয়-শঙ্কা, ৰ্যাকুলতা,
আবেগ-বিহুলতা কবিগবাকীৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ স্পৰ্শত জীৱন্ত
হৈ তেওঁৰ কিছুসংখ্যক কবিতাক বিশেষ গভীৰতা আৰু গবিমা প্ৰদান
কৰিছে—

“আচলতে মাতৃপ্রাণ ইমান কাতৰ / আমাৰ শঙ্কাত কঁপে পৃথিৱী
নিজেই। আমাৰ দুখত কান্দে সৰগৰ সাতোটা তৰাই।”

মনস্তত্ত্ববিদ্ কবিগবাকীয়ে শিশুৰ কল্পনা-ৰঙীন বিশ্বাসতৰা জগত-
খনলৈ শিশুৰ দৃষ্টিবেই চাবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

“এটি সুৰ গুণ গুণ

এটি তৰা এটি জোন

দুটামান শিলঞ্চিটি

কাঠৰ টুকুৰাবোৰে

ৰচা তাৰে কৌতুহল জাল।”

(শিশুৰ কৌতুহলী মনে ননান সমস্যাৰ শিশুমূলক সমাধান
বিচাৰে, ননান প্ৰশ্নৰে ডাঙৰক বিব্ৰত কৰে—

চেৱ চলচি “মা, কিয় বাক তোক মই মা বুলি কত্তি দুল তাত্ত্বিক
দেউতাই তোক দেখো মণি বুলি মাতে?” উচ্চ ওচৰ তচ
কৰ্ত্ত ‘ফুলনিত ফুল আছে’, ‘মানৰ শিশু’, ‘শান্তিৰ মৰতা’, ‘পৰিতৃপ্তি’,
‘শিশুৰ ৰাতি’, ‘ক্ষুদ্ৰ প্ৰশ্ন’ আদি শিশু মনস্তত্ত্ব বিষয়ক ভালেমান
কবিতা ক্ষেত্ৰেতে বচনা কৰিছে।

এগৰোকী সমাজ সচেতন ব্যক্তি হিচাপে সমাজৰ দুর্বৰ্তি-অনীতি
-তঙ্গামিৰ প্ৰতিও কবিগবাকীয়ে কটাক্ষপাত্ৰ কৰা দেখা যাব। বাপুজীৰ
কল্পনা ভাসীক মানুষকী চেৱ হিন্দুত মু প্ৰয়োগ চাবু তামু

আদৰ্শৰ দোহাই দি সমাজত চলা অন্যায় অবিচাৰ দেখিও নেদেখা
হোৱা সমাজৰ বৰযুক্তীয়া সকলৰ প্ৰতি ‘নকল’ নামৰ কবিতাটিত তেওঁ
তৌৰ বাঙ্গ নিষ্কেপ কৰিছে। এগৰাকী নাৰী হিচাপে আমাৰ পুৰুষ-
প্ৰধান সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ উপৰত চলা শোষণ-নিপীড়নৰ বিৰুদ্ধেও
তেওঁৰ কবিতাত প্ৰতিবাদ ধৰনিত হোৱা শুনা যায়।

‘অদেশ-প্ৰেম শ্ৰীমতী দন্তৰ কবিতাৰ এক অন্তৰ্নিহিত গুণ। ভালে-
মান কবিতাৰ গভীৰত ই অন্তঃসলিলা ফল্লুকপে প্ৰৱাহিত। এজন
ভাৰতবাসী হিচাপে কবিয়ে নিজকে লৈ গৰ্ব অমূলৰ কৰে। এই
দেশৰ পৰিত্র সৌন্দৰ্যবাণিয়ে ‘যুগে যুগে দৃষ্টিত সানিছে মোৰ পৰম
বিষ্ণু’। এই দেশৰ ঐতিহ্য, আধ্যাত্মিকতা তেওঁৰ চেতনাত ব্যাপ্ত
হৈ তেওঁৰ জীৱনক যেন সৌন্দৰ্য আৰু গভীৰতা প্ৰদান কৰিছে।
'কপহী অসম' নামৰ কবিতাটিত তেওঁ মাতৃভূমি অসমৰ আকৃতিক
শোভা বৰ্ণনাৰ লগতে গাঁৱলীয়া জীৱনত সাধাৰণতে দেখা পোৱা
প্ৰেম-প্ৰীতি একতাৰ বাঙ্কোনৰো গুণ গাইছে—

“এটি মাত্ৰ আলিবাট

মৰমেৰে বাঞ্চি থোৱা দুখনি গাঁৱৰ।” (কপহী অসম)

আঞ্চলিকৰ দিশৰ পৰা বিচাৰ কৰিলেও দেখা যায় যে তেখেতৰ
কবিতাত নতুন আৰু পুৰণিয়ে হাত মিলাইছে। ছন্দ-বন্ধনৰ পৰা
মুক্ত যদিও এই কবিতাই ছন্দৰ লালিতা হেৰুৱাই পেলোৱা নাই।
ঠাষ্ঠে ঠাষ্ঠে ভাষাৰ শুমধুৰ লয়ে অন্তৰ আনন্দালিত কৰি যাব। উপ-
যুক্ত শব্দৰ নিৰ্বাচনে কবিতাৰ মৰ্মার্থ হৃদয়ঙ্গম কৰাত সহায় কৰিছে।
অৱশ্যে অ'ত-ত'ত ছই এটা শব্দৰ অপপ্ৰয়োগো চকুত নপৰা নহয়।
তেখেতৰ উপমা, প্ৰতীক, মানসচিত্ৰ ‘মাটিৰ তলৰ শিপা’ৰ পৰা ‘মেঘৰ
দলং’ পাৰ হৈ দূৰ নক্ষত্ৰলোকমৈকে পৰিব্যাপ্ত হৈ আছে। ইতি-
পূৰ্বেই কোৱা হৈছে যে শ্ৰীমতী দন্তৰ কিছুমান কবিতা দার্শনিক

গভীৰতাই কিছু জটিল কষি তুলিলেও তাত বোধগম্যতাৰ অভাৱ
দেখা নায়া ।

অলপতে কবিগৰাকীৰ আৰু এটি কাব্য সংকলন প্ৰকাশ পোৱাৰ
কথা । শেহতীয়া কাব্য গ্ৰন্থ ‘জোকাৰ’ৰ পাতনিত কৰিয়ে কৈছে,
‘জোকাৰ ৰচনাৰ কালছোৱাত দুঃসময়ৰ তীব্ৰতা অহুভৱ কৰি আহিছো ।
সময়ৰ জোকাৰটি বেদনাময় হ'লেও সুৰৰ জন্ম-লগ্নই উকি মাৰিছে
প্ৰতিবাৰে শান্তিৰ ষ্টেচন পোৱাৰ আগজাননীত ।’ জিঘাংসু সময়ৰ
শাসকৰ পৰিবেশ আতিৰি গ'লে শান্তিৰ স্থিত ছায়াত কৰিব আণবীণা
হয়তো ন-ন সুৰৰ আলাপেৰে পুনৰ বাঞ্ছয় হৈ উঠিব । অসমীয়া কাব্য
সাহিত্যৰ ভড়াল সাৰ্থক স্থিতৰে সমন্বক কৰা এই গৰাকী কৰিব কাব্য
প্ৰতিভাই সমাজত যথাযোগ্য স্বীকৃতি লাভ কৰক—এয়েই আমাৰ
কামনা ।

১০৮ । নিষ্ঠাপত্রে আম একই নির্মাণ করে দেশী দ্বিয়প্রভা
। সাহিত্য পত্ৰ

১০৯ । সাহিত্য পত্ৰে আম একই নির্মাণ করে দেশী দ্বিয়প্রভা

দ্বিয়প্রভা ভৰালী : কবি আৰু কাব্যকৃতি

চলিশৰ দশকৰ আৰম্ভনিতে কাব্য-চৰ্চাত হাত দিয়া দ্বিয়প্রভা ভৰালী অসমৰ আগশাৰীৰ মহিলা কবিসকলৰ অন্যতম। অসমীয়া, ইংৰাজী, বঙালী তিনিও ভাষাতে সাহিত্য-চৰ্চা কৰা এইগৰাকৰ্ম প্রতিভাময়ী নাৰীয়ে ১৯৪৩ চনতে তেতিখাৰ সাদিনীয়া ‘আসাম ট্ৰিবিউন’ কাকতত এটি ইংৰাজী প্ৰক্ৰিয়ে সাহিত্যিক জৈৱনৰ পাতনি প্ৰেলিছিল। ‘হিন্দুস্তান ষ্টেণ্ডার্ড’ আৰু কলিকতাৰ আন এখন ইংৰাজী কাকত ‘এড়াঞ্চ’ত তেওঁৰ কেষবাটাৰ মূল্যবান প্ৰৱন্ধ তাহানি কালতে ছপা হৈছিল। ১৯৪৮ চনত তেওঁৰ প্ৰথম ইংৰাজী কবিতা March to Freedom বাতৰি কাকতত প্ৰকাশিত হৈছিল। বাম-কৃষ্ণ মিছনৰ মুখ্যপত্ৰ ‘উদ্বোধন’ নামৰ আলোচনীত পঞ্চাশৰ দশকতে নিয়মিত ভাৱে তেওঁৰ বঙালী কবিতা ওলাইছিল। যিটো যুগত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰা মহিলাৰ সংখ্যা সমাজত নিচেই নগণ্য আছিল সেই যুগতে দ্বিয়প্রভা ভৰালীয়ে মাতৃভাষাৰ উপৰিও অন্যান্য ভাষাত সাহিত্য-চৰ্চা কৰা কথাটো বাস্তবিকতে মন কৰিবলগীয়া।

সাহিত্যিক ভাষাতত্ত্ববিদ স্বৰ্গীয় দেৱানন্দ ভৰালীৰ মুমলীয়া কন্যা দ্বিয়প্রভাৰ ১৯২২ চনত গোলাঘাটত জন্ম হৈছিল। ১৯৩৮ চনত তেওঁ যোৰহাটৰ ছোৱালী হাইস্কুলৰ পৰা প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষা দি ‘মিকানিঙ্গ’ত ‘লেটাৰ’ সহ প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ পৰা প্ৰথম বিভাগত ইল্টাৰমিডিয়েট পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ

॥ ৫৮ ॥

।। ৮০ ।।

ହେ ତେଣ ବିଦ୍ୟାମୁଖାଗୀ ଦେଉଭାକର ଅନୁପ୍ରେବଣାତ ସବତେ ପଡ଼ି ସ୍ନାତକ ଡିଗ୍ରୀଓ ଲାଭ କରେ । ଦିବା ପ୍ରଭାଟ ସବ-ସଂସାର ନକରିଲେ ।

‘ଅର୍ପନା’, ‘ମାଲକ୍ଷ’, ‘ଭାବତ-ଶୀର୍ଥ’ ଆକୁ ‘ଏକାଦଶୀ’ ନାମେବେ କବି ଗ୍ୱାକୀଁ ଚାବିଟା କବିତା ସଂକଳନ ଏତିଯାଇଲେକେ ପ୍ରକାଶ ହେଛେ । ଆଜେ କୁବି କବିତାର ସଂକଳନ ‘ଅର୍ପନା’ ୧୯୪୭ ଚନତ ଛପା ହୈ ଓଲାଯ । ଚନ୍ଦ୍ର-ଶବ୍ଦ ଦଶକର ଆବଶ୍ୱନିତେ ଅସମୀୟା ଭାଷାତ ନତୁନ କବିତାର ହୃଦୟ ମୁକଳି ହେଛିଲ ସଦିଓ ପୂର୍ବର ବୋମାଟିକ ଧାରାଟୋଓ କ୍ଷୀଣଭାବେ ବୈ ଆଛିଲ ; ‘ଅର୍ପନା’ଓ ସେଇ ଧାରାଟୋତେ ମିଳିତ ହେଛିଲ । ଯେବେଳେ ସୁଲଭ ପ୍ରେମ ଆକୁ ନୈସର୍ଗିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ‘ଅର୍ପନା’ର କବିତାସମୂହର ସାଇ ଉପଜୀବ୍ୟ । ସେଇ କବିତାବାଜି ପ୍ରେମ-ବିବହ, ଆଶୀ-ନିବାଶ, ସ୍ଵପ୍ନ-ବାସ୍ତରବ ଦୋମୋଜାତ ବ୍ୟଥିତ ଆଲୋଭିତ ଏକ ନାୟୀ ହୃଦୟର ଦାପୋନ ସ୍ଵର୍କପ । ପ୍ରେମତ ଆକୁଳ ନାୟୀ-ପ୍ରାଣୀ ବିହୁଲତା, ବିବହ-ଆଲା, ଲାଜ-ଭୟ-ସଂକୋଚ ତେତିଯାଇଲେକେ ପୁରୁଷ କବିଯେହେ କଲାନାବେ ମାଧ୍ୟମେବେ ନିଜବ କବିତାତ କୃପାସ୍ତିତ କବିଛିଲ । କିନ୍ତୁ ଇହାତ ଯେନ ବିବହିନୀ ବାଧିକାଇ ନିଜେହେ ଅନ୍ତରବ ପାର ଭଙ୍ଗ ପ୍ରେମାବେଗ ଉଦ୍ଭାବିତ ଦେଖୁବାଇଛେ—

ମୀରି “କତ କବିତାର ଶୁଣ ବାଜିଛିଲ ସେଇଦିନ ।
ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ବାଜିଛିଲ ହୃଦୟର ବୌଣ
କତ ମଧୁ ମୁଢ଼’ନାର ଅମିଯା ଜୋକାର ଲାଗି
ଜାଗିଛିଲ ଜୀବନତ ବସନ୍ତ ଦିନ” (ପୂର୍ଣ୍ଣମା)
ଜୀବନକ ମୋହନୀୟ, ବର୍ଣ୍ଣମୂଳ କବି ତୋଳା ସେଇ ମିଳିବାରେ
ମଧୁର ଦିନବୋର !
“ଦିନବୋର ମୋର ବଣୀନ ଲହରମାଳୀ
ଉଠିଛେ ମରିଛେ କବିଛେ କତନୋ ଖେଳା ।” (ବୈଚିତ୍ର୍ୟ)
କିନ୍ତୁ କବିବ ପ୍ରେମ ଅତୃଷ୍ଟ ହୈଯେ ବ’ଳ, କାକୋ ତେଣ ହିଯା ଉଜାବି

দিব নোরাৰিলে। “সিৰে সিৰে বৈ যোৱা অত্পু বাসনা / এতিয়াও
হোৱা নাই শেষ।” সেই প্ৰেম চিৰ নবীন, কাৰণ তাত নোপো-
ৰাৰ জেতুকাৰুলীয়া বেদনা আছে কিন্তু ভোগৰ ক্লান্তি, অৱসাদ নাই;
সি চিম্য প্ৰেম, হিয়াৰ সৈতে হিয়াৰ এৰাব নোৱাৰা বন্ধনৰ এক
বিমুক্তি’ চেতনা—

“চুকুৰ অগোচৰ তুমি মেৰি
নোহোৱা মনৰ; হিয়াই হিয়াই গঁথা স্নেহৰ গঁথনি আজি
কত জনমৰ” (স্পন্দন)

বিৰহে প্ৰেমৰ আকৰ্ষণ তীৰ কৰে, মধুৰ কৰে, কাৰণ তাত
বেদনাৰ বোল থাকে। ‘বিৰহ মধুৰ মোৰ হৃদয়ৰ প্ৰেম-উপহাৰ।’
অকলশৰীয়া জীৱনৰ কিবা এক অনামী বিষণ্ঠাই তেওঁৰ প্ৰায় সকলো
প্ৰেমৰ কবিতা আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছে। কৰি যতৌন্নাথ দুৰ্বাৰ কৰা
তাৰ দুখবাদ, নিৰাশাৰাদে কৰি গৰাকীক বিশেষভাৱে প্ৰতাৰিত কৰা
যেন লাগে। কিন্তু নিৰাশাৰাদত তেওঁৰ কাৰ্যৰ পৰিসমাপ্তি ঘটা নাই।
জীৱনত বাসনাৰ ধন বিচাৰি নাপালে যদিও আশাকে অৱলম্বন কৰি
তেওঁ জীয়াই থাকিল। অৱশেষত কৰিব প্ৰেম পৰিণত হ'ল—এক
প্ৰশান্তিময় বৈৰাগ্যৰ, নিৰ্লিপিৰ ভাৱত। কৰিব রিজপ্রাণে পৃথিৱীৰ
সকলো মায়া-মোহ অসাৰ অৰ্থহীন বিবেচনা কৰি ধূপৰ দৰে নিজকে
নিঃশেষ কৰি দিবলৈ বিচাৰিলে। “ন জাতু কামঃ কামানামুপভোগেন
শাম্যতি” “উপভোগৰ দ্বাৰা কামনাৰ প্ৰশমন নঘটে।” কৰিব যেতিয়া
এই উপলক্ষি হ'ল তেতিয়া তেওঁ “কামনাৰ বাগ পুৰি আৰতি-প্ৰদীপ”
ছলালে, ‘সমাহিত বাসনাৰ চিতাভস্মৰে নৈবেদ্য সন্তাৰ’ আগবঢ়ালে,

নিবাশাবাদৰ ঠাই ললে গভীৰ আশাৰাদে। “দূৰ দিগন্তৰ সোণো-
ৱালী ৰেখা / আজি কিয় পুনৰ পাৰ তই দেখা / চিৰ অক্ষকাৰ আৱৰণী
ভেদি / জ্বলে কাৰ আলোশিখা ? শত জনমৰ বাঞ্ছিত তোৰ/হোৱা
নাই যাৰে দেখা ।” (তপস্থিনী) । সংকলনটিত এনে বৈবাগ্য ভাৱৰ
কেইবাটিও সাৰ্থক কবিতা আছে।

ভাৰতীয় দৰ্শন আৰু আধাৰিকতাত জীপ লোৱা কবি প্ৰাণে
এই নিখুঁত, সুন্দৰ বিশ্ব-প্ৰকৃতিৰ অন্তৰালত উপলক্ষ পৰম সত্ত্বাত
আচ্ছাবিলোপনেই মানৱ জীৱনৰ চৰম লক্ষ্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলে ;
কাণ্ডাৰী-বিহীন তেওঁৰ জীৱন তৰীত সেইজনকেই কৰ্ণধাৰ ৰূপে পাবলৈ
তেওঁৰ হাবিয়াস জাগিল। এইদৰে কৃপ-ৰস-গন্ধ-স্পৰ্শৰ অনুভূতিৰ,
অতীন্দ্ৰিয়ানুভূতিলৈ উক্তৰণ ঘটিল আৰু নলিমী-কাব্যৰ দৰে তেওঁৰ
কবিতাতো বহস্যবাদৰ ছয়া-ময়া জিলিঙ্গনি পৰিল—“ছয়া-ময়া মাথোঁ।
এটি সৌৰৱণী / দূৰ-দূৰণ্ত শুনা বিণি-বিণি ।”

প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য কবিৰ বাবে কাব্যিক আনন্দৰ উৎস, প্ৰকৃতি
তেওঁৰ প্ৰেমৰ পটভূমি। পূৰ্ণিমাৰ জোনাকত কবিয়ে অতীতৰ মধু-
স্মৃতি ৰোমন্তন কৰে, বিষাদময় বৰ্তমানটোক জুকিয়াই চায়। অৰ্পনাৰ
প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতা কেইটি কবিৰ সৃষ্টি পৰ্যবেক্ষণ শক্তি আৰু
সৌন্দৰ্যানুভূতিৰ পৰিচায়ক—“শুকুলা ডাৰৰে আকাশ ভৰা / বলুকা
পাৰৰ কঁহুৱা ডৰা / লুইতৰ সেই থিয় বালি-গৰা ৰ'দত জিলিকি পৰা
উজলিল কাৰ পূৰবী ৰাগত সেই ছবিময় ধৰা ।” (মধু জাগৰণ) ।
বিহগী কবি বঘুনাথ চৌধুৰীদেৱৰ দৰে এইজন। কবিয়েও অনাদৃত
ফুল আৰু চৰাই-চিৰিকতিক সৌন্দৰ্য আৰু অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস হিচাপে
লৈছে। “হেটুলুকা চৰাইটোৰ মাতত তেওঁ “হৰিষে-বিয়াদে ভৰা
অতীতৰ কত কথাৰ” সম্মেদ পায়, ভূমিচম্পা ফুলপাহত নিজৰ

অকলশৰীয়া জীৱনৰ প্রতিবিম্ব দেখে।

অর্পনাৰ কবিতাসমূহ বিভিন্ন ছন্দত লিখা। যৌবন-সুগত বঙ্গীন
কল্পনা আৰু আবেগ-উচ্চাস, লগতে ভাৱৰ উপযুক্ত শব্দবাজিৰ নিৰ্বাচনে
কবিতাধিনিক প্ৰাণ দিছে। ভাষাৰ সাৱলীলতা আৰু সংগীতময়তাই
অপ'নাক সুখপাঠ্য কৰি তুলিছে।

কবিৰ প্ৰেমামৃতৰ যেতিয়া ইন্দ্ৰিয়াতীত পৰ্যায় পালৈগৈ তেতিয়া
জন্ম লাভ কৰিলে “মালঞ্চ” নামৰ দ্বিতীয়টি সংকলনৰ কবিতাসমূহে।
এইখিনি কবিতা ১৯৪৯-৫০ চনৰ ভিতৰত বচিত। ১৯৫৪ চনত প্ৰকা-
শিত এই পুঁথিনিত থকা একুবি এঘাবটি কবিতাৰ কোনো শিৰো-
নামা নাই। মাত্ৰ ভাব, ভাষা আৰু ছন্দৰ পাৰ্থক্য অনুযায়ী ক্রমিক
সংখ্যাৰে সজোৱা হৈছে। আটাইখিনি কবিতা সেই পৰম-পুৰুষক
উদ্দেৱশি, যিজন—‘বিৰাট অনন্ত’ ‘বিশ্বব্যাপি চেতনা অৰূপ’, যিজন
“চৰজাগ্ৰত সত্ত্বা চিদঘন আনন্দ স্বৰূপ”—“যাক দেখা নাই দুচকুৰে/
চিনাকী তথাপি যেন যগ যুগান্তৰে; যাৰ শুনা নাই বাণী কাণে/
পৰাণ বীণত মাথেঁ। ক'পিছে সঘনে। যাৰ অবিচ্ছিন্ন সুৰৰ লহৰ।”
একে আষাৰতে ক'বলৈ গ'লৈ মালঞ্চ কবি গৰাকীৰ আধ্যাত্মিক উপ-
লক্ষিৰ কাৰ্য্যক প্ৰকাশ। কবি অসীমৰ পিয়াসী, অযুতৰ অভিলাষী।
ব্যাকুল বিশ্ব বীণাত বাজি উঠা সুৰ-তাল-ছন্দই কবিক আপোন পাহৰা
কৰে। বিশ্ব প্ৰকৃতিৰ রূপ-সাগৰত ডুব দিতেও অৰূপ ৰতন বিচাৰি
ফুৰে। “কাৰ সি চৰণ ধৰনি বিণি বিণি / দূৰণিত ধীৰে মিলি
যায়, কাৰ যেন কঢ়স্বৰ / অক্ষুত মধুৰ / মলয়াত উঠে ঠেকা ধাই।”
কবিতা সমূহৰ মাজেৰে কবিৰ যি আত্মামন্দ্বানৰ প্ৰচেষ্টা সেই প্ৰচ-
ষ্টাত তেওঁৰ আত্মা আলোকিত হৈছে, প্ৰকৃতিৰ ৰহস্যময়ী ৰূপ ভাৰ্তাৰ
হৈ উঠিছে। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ আত্মা সম্পর্কে কবিৰ যি বক্তুমূল ধাৰণা

মালঞ্চৰ কবিতাৰাজি তাৰেই কাৰ্য্যিক অভিব্যক্তি বুলিব পাৰি। “তুমি
যেন সৰু এটি তৰা / অকলশৱীয়া দূৰ নীল আকাশত / মই যেন
পথহাৰা জোনাকী পৰুৱা এটি/সেউজীয়া ধৰণী বুকুত।” উচ্চ ভাৱৰ
এই কবিতাখিনৰে কবিতুৰ বৰীভূনাথৰ গীতাঞ্জলিৰ কবিতালৈ মনত
পেলাই দিয়ে। স্বীকৰি ৰত্নকান্ত বৰকাকতীদেৱৰ ভাষাত “মালঞ্চৰ
এই গীতিকবিতা সমষ্টিৰ ভিতৰেদি প্ৰাহিত হৈছে ৰহস্যমধুৰ এটি
অস্তমুখী ভাৱ, এটি আধ্যাত্মিক বাঞ্ছনা, অনন্তাভিমুখী স্পৃহা আৰু
নিভাজ প্ৰকৃতি-প্ৰেম।” আন এজন সমালোচক পঞ্জিতপ্ৰবৰ ঘোগী-
ৰাজ বশুৱে কৈছিল—“The poems record the heavenward
promptings of the human soul—the yearning of the
finite for the infinite—the longing of the river for
the ocean.”

১৯৭৮ চনত প্ৰকাশ হোৱা, দিব্যপ্ৰতা ভৱালীৰ তৃতীয় কাৰ্য্য
সংকলন ‘ভাৰততীর্থ’ সোতৰটি দীঘলীয়া দেশপ্ৰেমমূলক কৰিতাৰ
সমষ্টি। “সৰ্বার্থ সাধিকা দেৱী আৰাধ্যা জননী” জগ্নভূমিৰ প্ৰতি
ক বৰ গভীৰ শ্ৰদ্ধা আৰু ভালপোৱা সংকলনটিৰ কবিতাৰ ছত্ৰে ছত্ৰে
ফুটি উঠিছে। ত্ৰিত্ৰ্যমঙ্গিত, স্ব-প্ৰাচীন এই দেশৰ মহান জাতীয়
আদৰ্শ, ধৰ্ম-সংস্কৃতি তথা দার্শনিক চিন্তা আৰু আধ্যাত্মিক জ্ঞান-
গবিমাক লৈ কৰি গৰিষ্ঠ। নিজৰ সেই গভীৰ উপলক্ষিৰ প্ৰতি
পাঠকৰ মন আকৰ্ষণ কৰাই কৰিব উদ্দেশ্য বুলি প্ৰথিখনিৰ পাতনিত
তেওঁ নিজেই উল্লেখ কৰিছো। “শ্ৰবণে শুনক আজি/মধুৰ মংগল-
বাণী দুৰ অতীতৰ ময়নে দেখক সেই তপোৰন / সিঙ্গুৰ তৌৰৰ।”
দেশৰ মহান সন্তানসকলৰ কণ্ঠ-গানৰ দ্বাৰা আৰু দেশৰ অতীত
গোৰৱ আৰু শৌধ-বৌধ্যৰ কথা সোৰৰাই দেশবাসীক উদ্বৃক্ত কৰাই

কবিব মূল উদ্দেশ্য। পুরুষতান্ত্রিক সমাজ ব্যরস্থাত সাধাৰণতে পদ-
দলিত হৈ ধকা নাৰীক তেওঁ মহিমাময়ী রূপত অংকন কৰি সেইসকলৰ
মাজত লুকাই থকা সন্তাননাৰ প্ৰতি পাঠকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে;
দেশৰ সংকটৰ সন্ধিক্ষণত দেশবাসীক তেজস্বী ভাষাৰে কৰ্তব্যৰ বাবে
আহ্বান জনাইছে। মুঠতে সাহিত্য-সেৱাৰ মাজেৰে কবিয়ে প্ৰকৃততে
দেশৰ প্ৰতি সেৱা আগবঢ়াইছে। উদ্দেশ্যাধৰ্মী এই কবিতাখিনি কিছু
ক্ষেত্ৰত বিৱৃতিযুলক যেন সাগে যদিও কবিতাৰ উচ্চতাৰ আৰু মৰ্ম-
বাণীৰ বাবেই ই পাঠকৰ আদৰণীয়। ভাৱৰ উপযুক্ত বাহক হিচাপে
তৎসম শব্দৰ সঘন বাবহাৰে পুথিখনিক এক বিশেষ গান্তীৰ্য্য দিছে।
অৱশ্যে ‘অপ’না’ আৰু ‘মালঞ্চ’ৰ ভাষাৰ সারলীলতা, সূক্ষ্ম কল্পনা
আৰু ছন্দৰ লালিত্য ইয়াত কিছু ম্লান পৰা যেন অনুভৱ হয়।

কবিব চতুৰ্থ আৰু শেষতীয়া কাব্যগ্ৰন্থ ‘একাদশী’ ১৯৯০ চনত
ছপা হৈছিল যদিও, কবিতা কেইটি বহুবছৰ আগতে ৰচিত। কবি-
তাৰ সংখ্যা এস্বারটি মাথোন। যন কৰিবলগ্নীয়া কথা যে পুথিখনিৰ
মাধ্যম বঙ্গী ভাষা। সংকলনটোৱ অন্তভুক্তি ‘নিবেদিতা’ ১৯৫২
চনত ৰচিত তেওঁৰ প্ৰথম বঙ্গলী কবিতা। ছোৱালীকালৰে পৰা
মহান সন্ন্যাসী স্বামী বিবেকানন্দৰ ব্যক্তিত্ব আৰু দৰ্শনৰ প্ৰতি বিশেষ-
ভাৱে আৰুষ্ট। দিব্যপ্ৰভাই তেওঁৰ লিখনিসমূহ মনোযোগেৰে অধ্যয়ন
কৰিছিল। একাদশীত ঘাইকৈ ভাৰতৰ মহান নাৰী-পুৰুষ কেইগ-
ৰাকীমানৰ গুণামুকীৰ্তন কৰা হৈছে। কিন্তু নামত প্ৰশংসি যদিও
সেই তেজোদীপ্তি কবিতা কেইটাৰ মাজেৰে তেওঁ অতীত ভাৰতৰ
শৌধ্য-বীৰ্য্য, জ্ঞান-গৰিমাৰ উজ্জল ৰূপটো প্ৰকটকৈ তুলি ধৰি বিভাস্ত
দেশবাসীক উদ্বৃক্ত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। মানুহৰ অসীম সন্তা-
ননাৰ কথা সোৱাৰ বাই দিকৰিয়ে গাইছে—“হৈ মানৱ, তনহ তুমি

বন্ধ এই দেহ কারাগারে / অসহায় মেষ-শিশুসম / মুক্তি তুমি শক্তি-
মান....।” সমাজ, বাস্তুর বাবে নৌতি নির্দেশনাও তেওঁর কবিতাত
আছে। “তারতের হৃদয়-বীণায় ধ্বনিছে যে ঐক্যভান চিরস্তন আধ্যা-
ত্মিক গীতি / সে সুরে মিলাতে হবে যত তব ঐহিক প্রয়াস! সমাজ
রাষ্ট্রের যত নৌতি।” ভারতীয় বাজননৌতির সমালোচনা করি কৈছে—
“স্থুল তন্ত্রাবাদ / নহে তব লক্ষ্য জীৱনের / লক্ষ্য তব বিশ্বজয়, কোষমুক্ত
কর এইবার / অসিত্তব আধ্যাত্ম জ্ঞানের”। ‘ভাৰত তীর্থ’ৰ দৰে
‘একাদশী’ৰ কবিতাকেইটি কবিৰ জাঞ্জল্যমান দেশপ্ৰেম আৰু
আধ্যাত্মিকতাৰ উজ্জল চানেকী। কিন্তু ভাৱ-ভাষা, কাৰ্য্যক বাঞ্ছনাৰ
দিশৰ পৰা ‘একাদশী’ অধিক সমৃদ্ধ। দুয়োখনি পুথিৰে কবিৰ গভীৰ
শান্তজ্ঞানৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে।

কবিতাৰ আংগিক যুগে যুগে সলনি হ'ব পাৰে, কিন্তু কবি-
তাই যি সত্যৰ বাণী বহন কৰে, যি শাশ্বত প্ৰমূল্যসমূহৰ প্ৰতি
মামুহৰ মন আকৰ্ষণ কৰে তাৰ দেশ-কাল নিৰ্দিষ্যে কোনো পৰি-
বৰ্তন নাই। যি কবিতাই অস্তুৰ আলোড়িত কৰাৰ লগতে আলো-
বিতও কৰে, পাঠকৰ বাবে অনাবিল আনন্দৰ সৈতে এক মৰ্মবাণীও
কঢ়িয়াই আনে তাকেই সাৰ্থক কবিতা বুলিব পাৰি। সংবেদনশীল
কবিপ্ৰাণ আৰু সহদয় পাঠকৰ অস্তুৰৰ সংযোগ সাধন হ'লেহে কাৰ্য্য
সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্য সাধিত হয়— যি গুণৰ অভাৱত সাম্প্ৰতিক কালত
কাৰ্য্যৰ প্ৰতি পাঠকৰ এক স্বাভাৱিক অনীহা সমাজত গঢ় লৈ উঠা দেখা
ଗৈছে। দিব্যপ্ৰভাৰ কবিতা সম্পর্কে ক'ব পাৰি যে তেওঁৰ কাৰ্য্যৰ
আবেদন পোনপটীয়া, ই আনন্দ দানৰ লগতে এক মহস্তৰ জীৱনৰ
বাবে পাঠকক অমুপ্ৰেৰণাও যোগায়।

এই কবি গৰাকী তেওঁৰ প্ৰাপ্য স্বীকৃতি লাভৰ পৰা দুখ লগাকৈ

বঞ্চিত। তেওঁৰ কবিতা সম্পর্কে আলোচনা-বিলোচনা তেনেকৈ হোৱা
নাই। বুৰি বছৰ বয়সৰ পৰাই নিবৰচিষ্ণবৰাবে ভাবা জননীৰ সেৱা
কৰা, সম্প্রতি বয়সেৰে চাৰিকুৰিৰ ওচৰ চপা চিৰকৌমার্যবৰ্তী এই কবি
গৰাকী সৌ সিদিনাখনহে সাহিত্যিক পেঞ্চন এটিৰ বাবে ঘোগা বিবে-
চিত হৈছে; এনেবোৰ কথাই তেওঁৰ কাব্যকৃতিক ঘ্লান কৰিব নোৱাৰে,
বৰঞ্চ চৰকাৰ আৰু বাইজৰ উদাসীনতা, নিৰপেক্ষ বিচাৰ আৰু গুণ
গ্ৰাহিতাৰ অভাৱৰহে পৰিচয় দিয়ে। আমি মাত্ৰ কবিজনাৰ সৃষ্টিৰ
এক সাধাৰণ পৰিচয়হে দাঙি ধৰিলো। কবিগৰাকীৰ অ-প্ৰকাশিত
কবিতা আৰু গীতসমূহ ছপাই উলিয়াবলৈ কোনো ব্যক্তি বা প্ৰতি-
ষ্ঠনি আগবঢ়ি আহিলে তেখেতৰ লগতে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰে।
উপকাৰ সাধন হ'ব। □

সীক-কুকী চৰাং ফ'র মীৰু ক্ষেত্ৰ কামীত মতচৰী
কৈ বৰাবৰালুও কৈশৰাৰী চৰাং কৈ কিছি মৰান মি কৈ
মীৰ চৰাকু কৈ কৈ মৰান-শৰী চৰাং ক্ষেত্ৰ মৰানত কৈ
কৈ কৈ কৈ মৰান কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ। কৈ কৈ কৈ
পৰিচালন কৈ কৈ। কৈ কৈ কৈ
কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ। কৈ কৈ কৈ
কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ। কৈ কৈ কৈ কৈ
কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ। কৈ কৈ কৈ কৈ কৈ

উপনিষদের কথা

ভারতীয় দর্শন, ধর্ম, সংস্কৃতির উৎসভূমি স্বরূপ উপনিষদ সমূহে যুগ যুগ ধরি বিশ্বের চিন্তা জগতলৈ বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়াই আহিছে। যীচুঞ্চিট্টির জন্মের প্রায় এহেজাৰ বছৰ আগতে, যি সময়ত পশ্চিমৰ দেশবোৰত সভ্যতাৰ পোহৰ পৰা নাৰ্হল, তেনে সময়তে ভাৰতত বেদ উপনিষদ আদি ধৰ্ম শান্তসমূহ বৰ্চিত হৈছিল। এই মহান ধৰ্মগ্রন্থসমূহত থকা উচ্চ অধ্যাত্মজ্ঞানৰ বাবেই পৃথিবীৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ লোকে ভাৰতবৰ্ষক চিৰদিন শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চাই আহিছে। উপনিষদৰ আবেদন দেশ কাল নিবিশ্বে সৰ্বজনৰ বাবে; উপনিষদৰ অমৰ বাণীতে ভাৰতবৰ্ষৰ চিৰন্তন আত্মা বাঞ্ছয় হৈ উঠে।

বৈদিক সাহিত্যক মোটামুটিকৈ তিনি শ্ৰেণীত ভাগ কৰা হয়—
সংহিতা, ব্রাহ্মণ আৰু উপনিষদ। সংহিতা আৰু ব্রাহ্মণ খণ্ডত যাগ-
যজ্ঞৰ বিৱৰণ, সেইবোৰৰ আচৰণ পদ্ধতি, উদ্দেশ্য, ফলাফল আৰু
তাৰ দার্শনিক ব্যাখ্যা আছে। কিন্তু উপনিষদত এনেবোৰ কথা নাই।
প্রাচীন যুগৰ ঝৰ্ণ-মুনি সকলে বহু চিন্তা-চচ্চাৰ, গভীৰ সাধনাৰ দ্বাৰা
সৃষ্টি, আত্মা, আৰু ভগৱান সম্পর্কে যিবোৰ কথা উপলক্ষ্মি কৰি-
ছিল সেইবোৰ বেদৰ এই উপনিষদ অংশটোতে থুপ থাই আছে।
সেইসকলৰ পদপ্রান্তত যিসকল শিষ্যই শিক্ষা লাভ কৰিছিল তেওঁ-
লোকেও সাধনা আৰু অনুশীলনৰ দ্বাৰা সেই আধ্যাত্মিক চিন্তা-
ধাৰাৰ বিকাশ আৰু উৎকৰ্ষ' সাধন কৰিছিল। এইদৰেই ক্ৰমে ক্ৰমে

বহু উপনিষদের সৃষ্টি হৈছিল। অবগত সৃষ্টি হোৱা বাবে এই শ্রেণীৰ
গ্ৰন্থ প্ৰথমে আৰণ্যক নামেৰেও পৰিচিত হৈছিল। চাৰিখন বেদৰ
যিকোনো এখনৰ অংশ হিচাপে সৃষ্টি হোৱা উপনিষদসমূহ গদ্য আৰু
গদ্য উভয় ছন্দতে বচিত। বেদৰ যাগ-যজ্ঞাদি আনুষ্ঠানিক পৰ্ব কৰ্ম-
কাণ্ড কপে পৰিচিত। ইয়াত বৈদিক দেৱ-দেৱীসকলৰ উদ্দেশ্যে বচিত
স্তুতি-প্ৰার্থনাও লিপিবদ্ধ হৈছে। কিন্তু উপনিষদত আছে বিশ্বৰ
বহস্যজাল ভেদ কৰি জীৱনৰ গুৰুৰ্থ বিচাৰি উলিওৱাৰ প্ৰচেষ্টাবে
তৌৰ জ্ঞান-পিপাসা, বেদৰ যিটো অংশক জ্ঞানকাণ্ড বোলা হয়।

উপনিষদ শব্দৰ অৰ্থ বিভিন্নভনে বিভিন্ন ধৰণে কৰিছে। প্ৰফেছৰ
ডঃ দুস্সন (Prof. Deussen) মতে উপনিষদৰ অৰ্থ হৈছে, ‘বহস্যাগত
জ্ঞান’। পশ্চিম মেঙ্গ-মূলাৰব ধাৰণা, গুৰুৰ কাৰত বহি দার্শনিক শিক্ষা
লোৱা বাবেই সেইবোৱক উপনিষদ বোলা হয়। অধিক গ্ৰহণযোগ্য
ধাৰণা মতে, বেদৰ ওচৰা ওচৰিকৈ, বেদক আশ্রয় কৰি গঢ় লোৱা
বাবেই সেই গ্ৰন্থ বেদাস্ত বা উপনিষদ নামেৰে জনাজাত।

উপনিষদৰ সংখ্যা সম্পর্কেও নামাজনে মানা মত প্ৰকাশ কৰে।
শুনা যায়, ইয়াৰ সংখ্যা হেনে। ছশ্ব কম নহৰ। এতিয়ালৈকে উপনিষদৰ
বহু সংকলন প্ৰকাশ হৈ ওলাইছে। কিন্তু তাৰে মাত্ৰ বাৰখনহে বৈদিক
যুগৰ উপনিষদ বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে। ‘ত্ৰিত্ৰেয়’, ‘বৃহদাৰণ্যক’,
‘চান্দোগ্য’, ‘তৈত্তিবীয়’, ‘কৌষ্ঠীতকি’ আৰু ‘কেন’, এই ছয়খন উপ-
নিষদক অতি আচীন আৰু বেদাস্ত দৰ্শনৰ উৎস বুলি ধাৰণা কৰা হয়।
‘কঠ’ বা ‘কঠক’, ‘শ্঵েতাশ্বতৰ’, ‘ঈশ’, ‘মুণ্ডকা’, ‘মাওুকা’ আৰু ‘প্ৰশ্ন’
নামৰ বাকী ছয়খনে বেদাস্তৰ বাহিৰেও সাংখ্য আৰু যোগ দৰ্শনক প্ৰতা-
ৰিত কৰা দেখা যায়। বেদৰ সংহিতা আৰু ব্ৰাহ্মণ ভাগত যজ্ঞামুষ্ঠা-
নেই প্ৰধান অংশ যদিও তাতো যি দার্শনিক চিন্তাৰ প্ৰকাশ দেখা
যায় সি প্ৰধানতঃ ব্ৰাহ্মণ সম্প্ৰদায়ৰে সৃষ্টি। কিন্তু উপনিষদৰ যি

दार्शनिक चिन्ताव धारा तात क्रियसकलेह प्रधान अंश ग्रहण करिछे ;
अकल क्रियह नहय, तिबोता आक अन्य जातिव लोको सेहि अंशव
सैते उचित है थका देखा याय ।

बैदिक युगत उपनिषदव प्रतिपत्ति आक मर्यादा वव बेछि आछिल ।
सेहि ग्रहत थका मौलिक बचनसमूह अभास्तु सत्य तिचापे धरा
हैचिल ; विद्वन् दार्शनिक तत्त्व समर्थनत सेहिबोव आप्तवाक्यकपे
व्यवहत हैचिल । सकलो उपनिषदव सावर्मर्श लैये श्रीमद्भगवत् गीता
बचित हैचिल, यि गीतात भगवान् श्रीकृष्णह अजू'नक निमित्त करि विश्व-
वानवक ज्ञान-कर्त्त-भक्तिवे आलोकित सत्य, शुद्ध, सार्थक जीवनव पथ
आडु लियाइ दिछे । परवर्ती कालत ऋषि बादवायने उपनिषदव
दार्शनिक तत्त्वसमूह सूत्रव आकावे लिखि "द्रष्टव्यत्र" मामे ग्रह बचना
करिछिल । उपनिषदत सम्बिट उच्च अध्यात्मज्ञानेह विश्वत आजि-
कोपति हिन्दु धर्म आक संस्कृतिव श्रेष्ठव प्रतिपन्न करिछे । हिन्दु-
धर्मत पिछले याग-यज्ञ प्रकृति बर्धव चलति प्राय नोहोराव दबेह
ह'ल ; किन्तु उपनिषदव धर्मवाणीवे बौद्ध, जैन, शाक, बैक्षण, शैव
सकलो पथव शोकके आजिओ प्रतारित करे । विरक्तनव पथेषे
आगवाढ़ि पिछले यि हिन्दुधर्मह भावतत प्रतिष्ठा लाभ करिले सि
उपनिषदव भेटिते प्रतिष्ठित ।

साधावणते दर्शनसमूह तथ्यव भिस्तित युक्ति आक सिद्धांशव सम-
यत गठ लै उठे । किन्तु उपनिषदव दर्शन तेने नहय । ऋषि-मूनि
सकले गतीव चिन्ताव धारा येतियाइ यि सत्यत उपनीत हैचिल ताकेह
एकालव परा-लिखि गैचिल ; विद्वन् मनीषीये यि उपलक्षि करिछिल
सेहिबोव विक्षिप्तभावे उपनिषदव पातत सिचरति है आছे । सेये कव
पावि, उपनिषदत दार्शनिक चिन्ताधावाव शंखला आक सुसंबद्धताव
अभाव अमुभव हष । गतिके दर्शन हिचापे पावलै ह'ले भावधावाव

সাদৃশ্য অনুসরি তত্ত্বসমূহ গোটাই-পিতাই উপনিষদের দর্শন গঢ় দি
লব লগীয়া হয়। নিরস আৰু দুর্বোধ্য ব্ৰহ্মাতৃক সহজ আৰু সৰস
কৰি তুলিবলৈ ইষ্বাত নানা আখ্যান-উপাখ্যান আৰু কথোপকথনৰ
অৱতাৰণা কৰা হৈছে।

উপনিষদের ভাষাৰ প্রাচীন ঠঁচটোৰ বাবে ই সহজে বোধগম্য
নহয়। ইয়াৰ ভাষা বৈদিক সংস্কৃতৰে শেহতীয়া রূপ। গতিকে
সংস্কৃত ভাষাৰ জ্ঞান থাকিলেও ইয়াক সহজে বুজা টান। তহপৰি
উপনিষদের বাক্য-গঠনৰ প্ৰণালী চুটি অৰ্থচ সাৰগৰ্ভ, অলপ কথাতে
বহুবিনি অৰ্থ লুকাই থাকে। ইয়াত এনে কিছুমান বাক্যাংশ আছে
যিবোৰৰ বাক্যা বিভিন্ন ভাষ্যকাৰে বিভিন্ন ধৰণে কৰি গৈছে। উদা-
হৰণ স্বৰূপে, “তত্ত্বসি” (সেইঙ্গন তুমিয়েই) —এই অমৰ উক্তিৰ
অৰ্থ কেইবাধৰণেৰে কৰা দেখা যায়। উপনিষদের অগ্ৰণী ভাষ্যকাৰ
শক্তিধার্যাই বাৰখন বৈদিক উপনিষদের এসাৰখনৰে ভাষ্য বচনা কৰি
গৈছে। এই গ্ৰন্থৰ তেইবাজনো প্রাচীন ভাষ্যকাৰৰ মাজস্ত শক্তিৰ
ভাষ্যই সবাতোকৈ নিৰ্ভৰযোগ।

উপনিষদের অমৰ বাণীয়ে যুগে যুগে মানৱ অশ্বৰ আলোড়িত কৰি-
বলৈ সমৰ্থ হৈছে। মোগল যুগতো ভাৰতত ইষ্বাৰ প্ৰভাৱ অম্বান হৈ
আছিল। সত্যাট চাহজাহানৰ জৰ্জ পুত্ৰ উদাৰ হৃদয় দাবাৰ চেষ্টাত ১৬৫৭
খৃষ্টাব্দত পঞ্চাশখন উপনিষদ ফৰাচী ভাষাল অনুদিত হৈছিল। ফলত
সমগ্ৰ বিশ্বতে উপনিষদেৰ বাণী প্ৰচাৰ হ'ল। সেই ফৰাচী অনুবা-
দৰ অৱলম্বনত ১৮০১-২ চনত উপনিষদেৰ এক সেটিন অনুবাদো প্ৰকাশ
হৰ। সেই অনুবাদে জার্মান দীৰ্ঘনিক ছপেনহাৰাৰ মনোৰোগ আৰু
ধৰণ কৰে। তেওঁ সেই পুথি “পাঞ্চাত্যৰ চিক্ষা জগতলৈ উনবিংশ
শতিকাৰ সবাতোকৈ মূল্যবান অৱদান” বুলি অভিহিত কৰে। সেই
উপনিষদখনেই জার্মান পণ্ডিত মেঝে মূলাৰক সংস্কৃত সাহিত্যৰ প্ৰতি

আকৃষ্ট করে। পিছলৈ তেওঁ আটাইকেইখন বৈদিক উপনিষদ অধ্যয়ন করি সেইবোৰ ইংৰাজী ভাষালৈ অমুৰাদ কৰে; সেইদৰেই আচ্যৰ অধ্যাত্ম জ্ঞানৰ দুৱাৰ পশ্চিমৰ লোকৰ বাবে উন্মুক্ত হৈ পৰে। মার্কিন কবি ইমাৰ্থন উপনিষদৰ ভাৱনাবে বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত হৈছিল। ইংৰাজ কবি ওৱাড'চ' ওৱৰথৰ কবিতাতো উপনিষদ বৰ্ণিত বিশ্ময় এক নৈৰ্ব্যক্তিক মহাশক্তিৰ অস্তিত্বৰ কথা অনুভূত হয়।

উনবিংশ শতিকাত ইংৰাজ সংস্কৃতি আৰু আৰ্�ণাতান ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত এচাম ভাৰতীয় নিজৰ ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিৰ প্ৰতি উদাসীন হৈ পৰিচলিল। তেনে পৰিস্থিতি বোধ কৰাৰ প্ৰচেষ্টাবে বংগদেশত যি ব্ৰাহ্ম-ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তন হৈছিল তাৰ মূলতে আছিল উপনিষদৰ শিক্ষা। ব্ৰহ্ম-সূত্ৰ আৰু উপনিষদক ভিত্তি কৰিয়েই পূৰ্বৰ নামান দেৱ-দেৱীৰ পূজা-অচ্চ'গাৰ পৰিবৰ্তে নিৰাকাৰ ভগৱানৰ উপাসনা বীতিবে বঙ্গত ব্ৰাহ্ম ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ গুৰিতে আছিল বাজাৰ বামমৈহন বায়। তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল, ভাৰতৰ হিন্দুসকলে যদি উপনিষদৰ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে তেন্তে ভাৰতত জাতীয় আৰু সামাজিক ঐক্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। মহৰ্বি দেবেন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ, কবিগুৰু বৰীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ দুয়োঁ ব্ৰাহ্মধৰ্ম' গ্ৰহণ কৰি সমাজত উপনিষদৰ মৰ্যাদাগীবে দেশবাসীক উন্মুক্ত কৰিবলৈ আজীৱন চেষ্টা চলাইছিল। অকল ধৰ্মীয় দিশতে নহয় শিক্ষা-সাহিত্য, সামাজিক চির্ষাধাৰা—সকলো ক্ষেত্ৰতে বৰীন্দ্ৰ নাথৰ ব্যক্তিসম্মা উপনিষদৰ আধিসকলৰ দিব্য-চেতনা, আনন্দানুভূতিবে অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। “গীতাঞ্জলি”, মৈবেদা প্ৰভৃতি তেওঁৰ কাৰ্য গ্ৰন্থৰ পাতে পাতে উপনিষদৰ অনুত্ময় বাণীৰ অনুবণন শুনিবলৈ পোৱা যাব। উপনিষদৰ বাণীবে বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত হোৱা আৰু এজন মহান ভাৰতীয় আছিল স্বামী বিবেকানন্দ। বেদান্তৰ অদৈতবাদী দৰ্শনিত বিশ্বাসী ত্ৰিগৰ্বাকী মনীষীৱে উপনিষদৰ বাণীসমূহ দেশে-

বিদেশে বক্তৃতা প্রসংগত উদ্বৃত্ত করিছিল। উপনিষদের ‘অভীঃ’ (ভৱ শূণ্য হোৱা) মন্ত্র, “উত্তিষ্ঠত জাগ্রত, প্রাপ্য বৰাণ নিৰ্বোধত”— এই জাগ্রতি মন্ত্রেৰে তেওঁ দেশবাসীক মহদ্বৰ উজ্জ্বলতাৰ জীৱনৰ বাবে আহ্বান জনাইছিল। উপনিষদেৰ আন দুগৰাকী ভক্ত আছিল ডঃ সৰ্বেপল্লী বাধাকৃষ্ণণ আৰু ঋষি অৰবিন্দ। দুয়োজনাৰ পণ্ডিতে ইং-
ৰাজী গ্ৰন্থাকাৰে উপনিষদেৰ অনুবাদ আৰু ব্যাখ্যা আগবঢ়াই গৈছে।

উপনিষদীয় দৰ্শনৰ মূলকথা হৈছে ব্ৰহ্মজ্ঞান। ইয়াত বিশ্বসত্ত্বা পৰিকল্পিত হৈছে এক পৰম শক্তিৰপে যি চৰাচৰ সকলোতে পৰি-
ব্যাপ্ত হৈ আছে, যি “সৰ্বব্যাপী, জ্যোতিৰ্ময়, অশৰীৰী, শুন্দ, অপা-
পবিন্দ, সৰ্বদৰ্শী, স্বয়ম্ভু।” তেৰেই ব্ৰহ্ম, তেৰেই অক্ষৰ, পৰমাত্মা
বা তূমা। ব্ৰহ্ম “এহাতে যেনেকৈ সত্যস্বৰূপ, জ্ঞানস্বৰূপ আনহাতে
আনন্দস্বৰূপ, অমৃতস্বৰূপ।” জ্ঞানঃকম্পঃ-ভক্তিৰ পথেৰে আগবঢ়া
দৈহিক, মানসিক, আত্মিক উৎকৰ্ষসাধনৰ দ্বাৰা ব্ৰহ্ম লাভেই মানৱ
জীৱনৰ চৰম প্ৰাপ্তি।

‘ঈশা’—এই শব্দৰে আৰম্ভ হোৱা ঈশোপনিষদ ভাৰত উৎকৃষ্ট-

তাৰ দিশৰ পৰা বিশেষভাৱে উল্লেখনীয়। ঈশোপনিষদৰ প্ৰথম মন্ত্র

হৈছে—

“ঈশাৰাস্যমিদং সৰ্বং যেৎকিঞ্চ জগত্যাঃ জগৎ জগৎ।”

তেন ত্যজেন ভূঞ্গীধাঃ মা গৃহ্ণ কস্যচিং ধনম্।”

“এই গতিশৈলী বিশ্বত যত যি বস্তু আছে সকলোবোৰ ঈশৰৰ
দ্বাৰা পৰিব্যাপ্ত হৈ আছে। ত্যাগৰ দ্বাৰা ভোগ কৰিবা, কাৰো
ধনলৈ লোভ নকৰিবা।”

মহামানৱ মহাআশা গাঙ্কীয়ে কৈছিল যে হিন্দুৰ সকলো ধৰ্মগ্ৰন্থ

যদি জুইত ভঙ্গীভূত হয়, মাত্ৰ এইটো শ্ৰোক বাচে তথাপিতো ইয়াৰ

বলতে হিন্দুধৰ্ম হিন্দুসকলৰ মনত সজীৱ হৈ ধাৰিব। মাত্ৰ ওঠৰটি

শ্লোকৰ এইখন উপনিষদত মূলতত্ত্ব অবতাৰণা আৰু কিছুমান বিৰুদ্ধ-
বাদী বিষয়, যেনে—এক আৰু বহু, বিদ্যা আৰু অবিদ্যা, ত্যাগ ও
ভোগৰ সমৰ্থ সাধন কৰা হৈছে।

‘কেনোপনিষদ’ আৰম্ভ হৈছে কেইটামান প্ৰশ্নৰে । পিছলৈ
ৰূপকৰ সহায়ত আত্মতত্ত্ব ব্যাখ্যান হৈছে। কেনোপনিষদৰ এষাৰি
শ্ৰেষ্ঠ উক্তি হ'ল “আত্মা বিন্দতে বৈৰ্যঃ, বিদ্যয়া বিন্দতে অমৃতম् ।”
অর্থাৎ আত্মজ্ঞানৰ দ্বাৰা বৈৰ্য লাভ হয় । আত্মজ্ঞানৰ দ্বাৰা মানুহে
উপলক্ষি কৰিব পাৰে যে জীৱৰ আত্মা ভিন ভিন নহয় । একেজন
পৰমাত্মাই বিভিন্নৰূপে বিভিন্নজনত প্ৰকাশ পায় ; এই যে বহু মাজত
একত্ব অনুভৱ—সিয়েই হ'ল বিদ্যা, এই বিদ্যাৰ অধিকাৰীজনেই সক-
লোতে ব্ৰহ্মৰ উপলক্ষিৰ দ্বাৰা অমৃতত লাভ কৰে ।

কঠোপনিষদত ব্ৰহ্মবিদ্যা বাখ্যাৰ উদ্দেশ্যে যম আৰু নচিকেতাৰ
আখ্যান ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে । এই কঠোপকথনৰ মৌল্যার্থ এয়ে যে
জীৱৰ অন্তৰত আত্মা-দেহ-মন ইন্দ্ৰিয়ৰ ক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা আৰুত হৈ প্ৰচলন-
ভাৱে থাকে । এই আত্মাই স্বৰূপতঃ পৰমাত্মা যি জ্যোতিষ্বৰূপ,
দেশ কালৰ উৰ্দ্ধত—যাৰ উৎপত্তি নাই, বিনাশো নাই । মৰণশীল
মানুহে আত্মাক অমৃতস্বৰূপ পৰমাত্মাকপে উপলক্ষি কৰিব পাৰিলে এই
দেহত্তেই ব্ৰহ্মভাৱৰ উপলক্ষি হয় ।

মৃগকোপনিষদত আত্ম-পৰমাত্মা সম্পর্কে আলোচনাত প্ৰশ্নকৰ্ত্তা
ৰূপে শৈনক মুনি আৰু উত্তৰদাতা রূপে অঙ্গীৰা ঋষিয়ে ভাগ লৈছে ।
ইয়াত কোৱা হৈছে—বিদ্যা দুই প্ৰকাৰৰ, পৰা-বিদ্যা আৰু অপৰা-বিদ্যা;
যি বিদ্যাৰ দ্বাৰা অক্ষৰ (যাৰ ক্ষয় নাই) পুৰুষ অর্থাৎ পৰম ব্ৰহ্মৰ
জ্ঞান লাভ হয় সেয়ে পৰা বিদ্যা । বেদ-বেদাঙ্গ আদিৰ পৰা লাভ
কৰা আন সকলো বিদ্যাই অপৰা বিদ্যা । অঙ্গীৰাই জীৱাত্মা-পৰমা-
ত্মাৰ পাৰ্থক্য বুজাৰলৈ এটি শুল্দৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰিছে ; এজোপা

গচ্ছত দুটি চৰাই, এটিয়ে গচ্ছৰ সুস্থানু ফল থাইছে ; আনটোৱে নেথাই কেৱল চাই আছে। এটি জীৱাঙ্গা, আনটো পৰমাঙ্গা। জীৱাঙ্গাই ইন্দ্ৰিয়বিষয়ত লিঙ্গ হৈ কম্ব'ৰ ফলস্বৰূপে সুখ দুখ ভোগ কৰিছে, আনহাতে, পৰমাঙ্গা দম্পূৰ্ণ নিৰ্লিঙ্গ, সুখ-দুখ ৰূপী কৰ্মফলৰ উৰ্ধিত থাকি তেওঁ কেৱল নিৰীক্ষণ কৰিছে।

তৈত্তিৰীয় উপনিষদখন তিনিভাগত বিভক্ত। প্ৰথম ভাগ শব্দ উচ্চাবণৰ নিয়ম, উপাসনা আৰু তাৰ আচৰণবিধি সম্পর্কে ; দ্বিতীয় ভাগত অন্ন, প্ৰাণ, ঘন, বিজ্ঞান আৰু আনন্দৰূপ পঞ্চকোষৰ বৰ্ণনা আছে ; তৃতীয় ভাগত ভৃগু মুনি আৰু তেওঁৰ পিতৃ বৰ্ণণৰ কথোপকথনৰ ছলেৰে ব্ৰহ্মৰ স্বৰূপ ব্যাখ্যা কৰা হৈছে। আনন্দৰ পৰাই জগতৰ সৃষ্টি, আনন্দতেই তাৰ স্থিতি, আনন্দতেই তাৰ লয়—এই মহান অনুভৱৰ কথা এই খন উপনিষদৰ পাততে আছে।

সামৰবেদীয় ছান্দোগ্য ব্ৰাহ্মণৰ অন্তর্গত ছান্দোগ্য উপনিষদ অতি প্ৰাচীন আৰু আকাৰত বৃহৎ। ইয়াত সৰ্বসাধাৰণৰ কৰ্তব্য কম্ব'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি জ্ঞানীজনৰ উপযোগী অক্ষতভূলৈকে সকলো কথা শৃংখলাবদ্ধভাৱে আলোচিত হৈছে। সত্যকাম জ্ঞানীজনী এইখন উপনিষদতে আছে।

বৈদিক উপনিষদ কেইখনৰ ভিতৰত বৃহদাৰণ্যক অতি প্ৰাচীন আৰু মহত্ত্বপূৰ্ণ। ভাষ্যকাৰ শঙ্কুবাচার্যৰ মতে ইয়াৰ আকাৰ বৃহৎ হোৱা বাবে আৰু উপদেশসমূহ অৰণ্যভূমিত দিয়া হৈছিল বাবেই ই “বৃহদাৰণ্যক” নামে পৰিচিত। ইয়াৰ বিষয়বস্তু সূক্ষ্ম আৰু জটিল ; প্ৰথম অধ্যয়নত ইয়াক নিৰস আৰু দুৰ্বোধ্য যেনেই লাগে। যাজ্ঞবল্ক-মৈত্ৰেয়ীৰ কথোপকথনৰ মাজেৰে ইয়াত পৰমাৰ্থ তত্ত্ব জ্ঞান দিয়া হৈছে। আধ্যাত্মিক আলোচনাত বাদেও ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ অনেক কথাই এই উপনিষদৰ পাতত ঠাই পাইছে। তিনিটা ‘দ’ৰ শিক্ষা—দক্ষ, দাম্যত,

দয়ধৰ্ম—অর্থাৎ দান কৰা, দমন কৰা, দয়া কৰাৰ উপদেশ এই উপনিষদতে আছে।

মুঠ কথাত উপনিষদে মানুহক আঙুলিয়াই দিয়ে এক পৰিপূৰ্ণ জীৱনৰ পথ—য'ত ব্যক্তি আৰু সমাজ উভয়ৰে কল্যাণ চিন্তা নিহিত হৈ থাকে। উপনিষদে জীৱনৰ কোনো দিশকে হেয় নকৰে; পৰমার্থ লাভৰ বাবে সংসাৰ-বিৰাগী সন্যাসী হ'বলৈ উপনিষদে উপদেশ নিদিয়ে। উপনিষদত বুদ্ধি-বৃত্তি আৰু হৃদয়-বৃত্তিক সমানে গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। ত্যাগ আৰু ভোগৰ সমৰ্থনত্বহে জীৱনে সাৰ্থকতা লাভ কৰে। ইন্দ্ৰিয় নিগ্ৰহৰ প্ৰয়োজন নাই, প্ৰয়োজন ইন্দ্ৰিয় নিয়ন্ত্ৰণৰ। এনে মহৎ শিক্ষাই আমি উপনিষদৰ পৰা পাওঁ।

আজিৰ অনাচাৰ ভষ্টাচাৰ ধৰ্মানুত্বৰ যুগত বিভাস্ত মানুহৰ মার্গ-দৰ্শনৰ বাবে উপনিষদৰ বাণীৰ পুনৰ্চিন্তন, পুনৰ্মূল্যায়নৰ একান্ত আৱশ্যক হৈছে। ভাৰতৰ সনাতন ঐতিহ্য বজাই ৰাখিবলৈ হ'লৈ উপনিষদৰ শাক হৈছে। ভাৰতৰ সনাতন ঐতিহ্য বজাই ৰাখিবলৈ হ'লৈ উপনিষদৰ শিক্ষাৰ বহুল প্ৰচাৰ হোৱা উচিত। গতিকে আঞ্চলিক ভাষাত ইয়াৰ শিক্ষাৰ বহুল প্ৰচাৰ হোৱা উচিত। গতিকে আঞ্চলিক ভাষাত ইয়াৰ অনুবাদ, ভাষ্য আৰু ব্যাখ্যাৰ প্ৰচাৰৰ বাবে সংস্কৃতজ্ঞ শুধী সমাজ আগবঢ়ি অহাটো একপৰাকাৰ জাতীয় কৰ্তব্য। O

ଓহাপুৰী অজন্তা ইলোৰাত এভুমুকি

তাহানি হাইস্কুলত পঢ়া দিনতে ভাৰত বুৰঞ্জীৰ পাতত আচীন
ভাৰতীয় চিত্ৰকলা আৰু স্থাপত্য-ভাস্কৰ্যৰ অনুপম নিৰ্দৰ্শন অজন্তা ইলো-
ৰাব কথা পঢ়ি সেই ঠাই চাবলৈ যোৱাৰ হেঁপাহ অন্তৰতে পুহি ৰাখি-
ছিলো। অৱশ্যেত সেই স্বয়েগ আহিল ১৯৯২ চনৰ অক্টোবৰ মাহত,
যেতিয়া পুত্ৰ হেমন্ত আৰু নাতি লৰা ভাস্কৰৰ সৈতে সেই কীৰ্তিচিহ্ন
সমূহ চাবৰ বাবে বোঝে অভিমুখী ৰেলত উঠিলো। বোম্বেত দুৰ্বাতি-
মান জিৰণি লোৱাৰ অন্তৰ আমি বাছেৰে গৈ মহাৰাষ্ট্ৰ বাজ্যৰ বুৰঞ্জী
প্ৰসিদ্ধ নগৰ গুৰংগবাদত উপস্থিত হ'লোৱাগৈ। গুৰংগবাদৰ পৰা
অজন্তালৈ ১০৪ কিলোমিটাৰ, বাছেৰে প্ৰায় তিনিষটাৰ বাট। ইলোৰা
অৱশ্যে নগৰখনৰ গাতে লগা, মাথোন ২৮ কিলোমিটাৰ দূৰ। কিন্তু
ছয়োখন ঠাই একেদিনাই চোৱা সন্তুষ্পৰ নহয় বাবে পৰ্যটকসকলে
গুৰংগবাদ বা জলগাঁৱত এৰাতি কটাব লাগে। এই ছয়োখন ঠাইৰ
পৰা অজন্তা ইলোৰালৈ নিয়মিতভাৱে বাজ্যৰ পৰিবহন নিগমৰ বাছ
চলে। অৱশ্যে প্ৰায় দুগুণ ভাড়াত মহাৰাষ্ট্ৰ পৰ্যটন বিভাগৰ গাড়ী-
ৰেও বিলাস ভৱণ কৰিব পাৰি।

পিছদিনা বাতিপুৰা অজন্তালৈ বুলি আমি পৰিবহন নিগমৰ বাছত
উঠিলো। যাওঁতে বাটৰ ছয়োকাষে দেখিলো অগণন নিমগছৰ শাৰী।
দাতিত ক'তো গাঁও-ভূ'ই চুক্ত নপৰিল। এনি তেনি অনুচ্ছ তকলা

পাহাৰবোৰত কাঁইটাৱা জুপুৰা গছৰ পাতল হাবি। কোনো কোনো
অঞ্চলত দেখিলো কটুৰ মাটিত কৃত্ৰিম জলসঞ্চয়নৰ সহায়ত কৰা বজ্ৰা,
জুপুৰা কপাহ আৰু সূর্যমুখী ফুলৰ শুবিশাল পথাৰৰ শোভা। অৱ-
শেষত বেলি মাজমূৰত উঠাৰ আগে আগে আমি সেই কল্পনাৰ কপ-
ৰাজ্যত উপস্থিত হ'লো। বাছৰ পৰা নামি শিলৰ খট্খটিৰে
উঠা-নমা ভালেখিনি বাট খোজকাঢ়ি গৈ অজন্তা গুহাৰ সমুখত থিয়
দিলোগৈ।

আমাৰ লগত যোৱা গাইডৰ পৰা শুনা মতে শ্রীষ্টপূৰ্ব ২য় শতি-
কাতে নিৰ্মাণ আৰম্ভ হোৱা অজন্তাৰ গুহাসমূহ প্ৰায় এহেজাৰ বছৰ
ধৰি বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত সোমাই আছিল। ১৮৭৯ চনত জন স্থিথ নামে
চাহাৰ এজন এই পৰ্বতত বাঘ চিকাৰলৈ আহোতে দৈৱক্রমে ১০ নং
গুহাটো তেওঁৰ চকুত পৰে। সেইকালত এইবোৰ অঞ্চল হায়দৰা-
বাদৰ নিজামৰ শাসনাধীন আছিল। চাহাৰজনৰ আবেদন মন্ত্ৰে
সেই ঠাইত খনন-কাৰ্যা চলোৱাত শাৰী শাৰী অসংখ্য গুহা আবিষ্ট
হয়। নিজামৰ তৎপৰতাতে গুহাবোৰ খান্দি উলিয়াই তালৈ যাব পৰা
লোহাৰ বেলিং আৰু খট্খটী নিৰ্মাণ কৰা হয়। এই খট্খটীয়ে
প্ৰতিটো গুহাৰ পৰা পৰ্বতৰ নামনিৰ নিজৰাটোলৈ থকা পূৰ্বৰ লুংলু-
ঙীয়া বাটবোৰ বন্ধ কৰি দিলো।

আমি জানো যে মহাবাজ অশোকৰ দিনত ভাৰতত বৌদ্ধধৰ্মৰ জ্যে
জ্যে ময় ময় অৰন্তা আছিল। সেইকালতে বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু চৰ্চাৰ
কেলু হিচাপে বিন্দ্য পৰ্বতৰ প্ৰায় ১৫২ ফুট ওখত অৱস্থিত অশ্বখুৰা
আকুতিৰ একেটি গ্ৰেনাইট শিলৰ পৰা এই গুহাবোৰ কাটি উলিণ্ডা
হৈছিল। বৌদ্ধ ভিক্ষু সকলে গুহাবোৰত সংঘ হিচাপে ধাকি ধৰ্মা-
লোচন। আৰু ধৰ্ম-প্ৰচাৰ কাৰ্য চলাইছিল। জনসাধাৰণেও তীর্থস্থান
হিচাপে এই ঠাই দৰ্শন কৰিবলৈ আহিছিল। কিন্তু শ্রীষ্টীয় ৭ম শতক।

মানৰ পৰা ভাৰতত বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ কমি আহিবলৈ ধৰে। ফলত
তাত জন-সমাগম নোহোৱা হ'ল আৰু অব্যৱহাৰৰ ফলত ক্ৰমে মাটি-
বালিবে পোত থাই গুহাবোৰ লোকচক্ষুৰ আৰ হৈ গ'ল।

অজন্তাত খান্দি উলিওৱা ২৯ টা গুহাৰ নিৰ্মাণ কাল খৃষ্টপূৰ্ব
২০০ চনৰ পৰা শ্ৰীষ্টাদু অষ্টম শতাব্দীকালৈকে বিয়পি থকা বুলি জনা
যায়। কিন্তু সময়ৰ এই ব্যৱধান সত্ত্বেও গুহাবোৰৰ নিৰ্মাণ কৌশল
আৰু তাত থকা চিত্ৰসমূহৰ ৰং আৰু ছাইল একেধৰণৰ। অজন্তাৰ
আটাইবোৰ গুহাৰ শিল্পকলা বুদ্ধ আৰু বৌদ্ধধৰ্মৰ সৈতে জড়িত। এই
ধৰ্মৰ মহাযান আৰু হীনযান দুয়ো পদ্ধাৰ প্ৰভাৱ ইষ্বাত দেখিবলৈ
পোৱা যায়। মহাযান পদ্ধাৰ গুহাত বিশাল বৌদ্ধমূর্তি খোদিত হৈছে।
কিন্তু হীনযান-পদ্ধী গুহাত কেৱল বৌদ্ধস্মৃতি দেখা যায়। অজ-
ন্তাৰ গুহাত খোদিত বিশাল উপাসনা গৃহক চৈতা বোলা হৈছিল।
অজন্তাত এনে চৈত্য পাঁচোটি আছে। বাকীবোৰ বৌদ্ধবিহাৰ অৰ্থাৎ
ভিক্ষুসকলৰ বাসস্থান। চিনি উলিয়াৰ সুবিধাৰ বাবে পশ্চিমৰ পৰা
পূৰ্বলৈ গুহাবোৰৰ কুমিক নমৰ দিয়া হৈছে। তাৰে দহোটিমান
চালেই অজন্তাৰ ভাস্তৰ্য-স্থাপত্য আৰু চিত্ৰকলাৰ সুন্দৰ আভাষ পাব
পাৰি।

অজন্তাৰ গুহা সাইকে তাৰ বেৰ আৰু চালত অঁকা চিত্ৰসমূহৰ
বাবে বিখ্যাত। হেজাৰ ডেৰহাজাৰ বছৰ আগতে অঁকা এই চিত্ৰ-
সমূহ আজিও যে মছ খাই যোৱা নাই ভাবিলে আচৰিত নহৈ মোৱাৰিব।
অৱশ্যে সময় আৰু পৰিবেশৰ প্ৰভাৱত ছবিবোৰ কিছু মান হৈ গৈছে।
তহুপৰি বিবেচনাইন দৰ্শকে আঁকি-বাকি কিছু চিত্ৰ নষ্ট কৰাত বৰ্তমান
সেইবোৰ আইনাৰ বেৰৰ ভিতৰত বখা হৈছে। সেয়ে আজিকালি
গুহাৰ ভিতৰৰ স্তন্ত্ৰ আৰু বেৰবোৰত হাত দিয়া মানা। গুহাৰ ভিত-
ৰত ‘ফ্লেচ কেমেৰা’ৰ ব্যৱহাৰো নিষেধ। অৱশ্যে কেইটিমান গুহাৰ

বেব-চালৰ চিত্ৰবোৰ সম্পূৰ্ণ নষ্ট হৈ গৈছে। ১৬ টা গুহাৰ বাহিৰে
বাকীবোৰত কোনো চিত্ৰ-কল্প কৰা হোৱা নাছিল। তেনে কিছু
গুহালৈ দৰ্শক মোঘোৱাৰ ফলত সেইবোৰত বাঢ়লিয়ে ধাঁহ লৈ দৰ্গন্ধৰ
স্থষ্টি কৰিছে। দৰ্শনযোগ্য গুহাসমূহত পোহৰৰ ব্যৱস্থা আছে।

অজন্তাৰ চিত্ৰসমূহত ৰঙা, বগা, ক'লা, হালধীয়া, সেউজীয়া
আৰু খুব কম পৰিমাণে নীলা ৰঙৰ বাবুহাৰ কৰা হৈছিল। সেই-
যুগৰ চিত্ৰকলা সম্পর্কে চলোৱা গবেষণাৰ পৰা জনা গৈছে যে চাল
আৰু বেবৰ চিত্ৰ (Mural Paintings) বাবে পোনতে গুহাৰ বেৰত
বোকা, গোৱৰ আৰু তুহুৰ মিশ্রনৰে প্ৰায় ডেব চেন্টিমিটাৰমান ডাঠ
লেপ দিয়া হৈছিল। চিত্ৰপট মিহি কৰিবৰ বাবে তাৰ ওপৰত চুণৰ
পাতল প্ৰশেপ দি পোনতে বেখান্কন কৰি লৈ তাৰ পিছত তুলিকাৰে
বং বোলোৱা হৈছিল। সেইকালত আজিৰ দৰে উল্লত মানৰ বং
ওলোৱা নাছিল। গেৰুৰা মাটি, ৰঙা মাটি, চাকিৰ ছাই, ‘কপাৰ
অক্সাইড’ৰ বাসায়নিক ঘোগ আদি আৰু পাহাৰ পৰ্বতত পোৱা সেউ-
জীয়া শিল গুৰি কৰি আঠা মিলাই বং হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।
অজন্তাৰ বেৰত চিত্ৰিত বিভিন্ন ভঙ্গিমাৰ নাৰীমূৰ্তি সমূহে যুগ যুগ ধৰি
নাৰীৰ দেহ-সুস্বমাৰ প্ৰতীকৰণে ভাৰতীয় শিল্প-কলাত বিশিষ্ট স্থান
জাত কৰি আহিছে।

অজন্তাৰ ১, ২, ১৬, ১৭ আৰু ১৯ নং গুহাত উৎকৃষ্ট চিত্ৰসমূহৰ
সমাবেশ দেখা যায়। বুকদেৱৰ জীৱন আৰু কাৰ্য্যাৱলী আৰু জাত-
কলালাভ পঢ়িবলৈ পোৱা, বোধিসন্দৰ্ভপে তেওঁৰ বিভিন্ন জন্মৰ কাহিনী-
বোৰ অজন্তাৰ বেৰত চিত্ৰিত হৈছে। তাৰ বাহিৰেও চাল-বেৰত
বিবিধ চৰাই, জন্ম, ফুল-জালি, মাঝুহ আৰু নানা ডিজাইন অংকিত
হোৱা দেখা যায়। এই ছবিসমূহৰ পৰা সেইকালৰ মাঝুহৰ জীৱন-
ধাৰা, তেওঁলোকে পৰিধান কৰা সাজ-পোছাক আৰু আ-অঙ্কাৰৰ

বিষয়ে ধৰণা পৰিষ্কৃত হয়। ভাবিলে আচৰিত জাগে, আজিৰ
পৰা হেজাৰ ভেহেজাৰ বছৰ গুৰুৰেখ ভাৰতত আজিৰ দৰেৱ্ৰ-
বিৰঙ্গন চাউ, মৌজা-জোতা, কামৰ কেৰ, বিস্তিৰ ভিজাইনৰ অ-
অসংকাৰ আদিৰ ব্যৱহাৰ হৈছিল। অজন্তাৰ বিশেষভাৱে ভৱেৰ-
বেগো চিত্ৰস্থুল হৈছে—চৰা চৰিৰকৈ বহি থকা চাৰিটা হৰিণ—
ষাৰ মৰ মাৰ একটাই; নাচি থকা ছগৰাকী নৰ্তকী—ষাৰ মাৰ
ছৰখন হাতহে দৃষ্টিগোচৰ হয়; প্ৰসাধনৰতা এগৰাকী বানী—ষাৰ
ভিত্তিৰ অসংকাৰ টৰ পোহৰত স'চা অসংকাৰ দেন হৈ জিনিকি উঠে;
বাজপ্রাদানৰ সমুথত হাতত ভিক্ষাপাত্ৰ লৈ দণ্ডাষ্টমান বুৰলৈ চাই
থকা পঢ়ী দশোধৰা আৰু পুত্ৰ বাছল ইত্যাদি।

৩ষ্টপুৰ্ব হই শতিকাতে সৰ্ব'প্ৰথমে নিশ্চিত হোৱা বুলি ধাৰণা
কৰা ১০ নং গুহাটোলৈকে আমাক গোনতে লৈ যোৱা হৈছিল। ৩১ টা
আঁটকোনীঝা স্তৰৰে এই চৈত্য বা উপাসনা গৃহটিত এটি বিশাল
বৌদ্ধস্তুপ আছে। দেইকালত বৌদ্ধমূর্তি সজাৰ ধাৰণাই প্ৰচলিত
হোৱা নাছিল। কাৰ্ত্ত কৰা কাৰু-কাৰ্য্যৰ আহিবে কাটি উলিদ্বা
ইউৰ বিৱাগোৱ শিলৰ চালখন চালে বিস্ময়াভিভূত নহৈ নোৱাৰি।
১২ নং গুহাটো ভিক্ষুনীকৰণৰ বাসস্থান আছিল বুলি অনুমান হয়।
মূল গুহাটোক আৱৰি ১২ টা সংলগ্ন সৰু সৰু কোঠা আছে। তাৰে
হৃষ্টা কোঠাত শিলৰ গালু সহ শৈল বিচনা কেইখন দেখিলে বৰ্ণনক
বাগৰিবলৈ সকলোৰে হাবিবাস হয়। প্ৰথম শ্ৰীষ্টাকৃত নিশ্চিত ১৬নং
গুহাটোৰ দুৰ্বাৰমুখত এহাল নতজাহু শিলৰ হাতীয়ে আমাক আদ-
বণি জনালে। ইতিমধ্যে ভাস্কৰ্য্য শিলই অগ্ৰগতি লাভ কৰাৰ চিন
সৰুপে এই গুহাত স'চীস্তুপৰ পৰিবৰ্ত্তে শিক্ষাদানৰ ভংগীত বহি থকা
এক বিশাল বৌদ্ধমূর্তি আমি দেখিবলৈ পালো।

১৭ নং গুহাটোই অজন্তাৰ চিত্ৰকলাই চৰম উৎকৰ্ষ' জাভ কৰা দেখা

যায়। পঞ্চম শতিকার শেষবর্ষপিনে নির্মিত বুলি অনুমান করা এই গুহার বেৰত গৌতম বুদ্ধৰ জীৱন আৰু তেওঁৰ আধ্যাত্মিক উত্তৰণৰ স্তৰ পর্যায়ক্রমে দেখুৱা হৈছে। আনন্দাতে তাত সেইকালৰ আড়ম্বৰপূৰ্ণ ৰাজকীয় জীৱন, আনকি সৈন্যসকলৰ যুদ্ধ-যাত্ৰাৰ ছবিও দাঙি ধৰা হৈছে। বিশেষ কাৰুকাৰ্য্যবিহীন প্রাচীন গুহাবোৰৰ বিপৰীতে ২ আৰু ৩ নং গুহাত উৎকৃষ্ট চিত্ৰ-শৈলীৰ নমুনা দেখিবলৈ গোৱা যায়। বেৰত হৰিণা, ঘয়ুৰ, বান্দৰ, হাতী আদি জন্মৰ ছবিব ওপৰিও গৌতমে হেলাবঙে ত্যাগ কৰি যোৱা ৰাজপ্রসাদৰ বিলাসী জীৱনৰ ছবিও সজীৱতাবে অংকিত হৈছে। ভাবিলে আচৰিত লাগে, বুদ্ধ আৰু বোধিসত্ত্ব আধ্যাত্মিক গবিমা, সমাহিত ৰূপ নিপুনতাৰে ফুটাই তোলা চিত্ৰকৰ আৰু কাৰুশিল্পী সকলে একেই দক্ষতাবে বৰ্ণন্যময়ী নাৰীমূর্তিসমূহৰ দেহ-সৌষ্ঠৱ আৰু সেইসকলৰ আবেগ অনুৰাগ চিত্ৰিত কৰিছে।

ঢুপৰীয়া ডেৱমান বজাত আমাৰ দৰ্শনাৰ্থী দলটোক গুহাৰ পৰা উলিয়াই আনি গাইডে বিদায় ললে। আমি ওচৰে এখন বেষ্টুৰেষ্টুত অজন্ম যাত্ৰীৰ ভিবৰ মাজত সাধাৰণভাৱে মধ্যাহ্নভোজন শেষ কৰি ওচৰে-পাজৰে থকা চকু চাট মাৰি ধৰা নানা বৰণীয়া শিল, পাথৰৰ আ-অলংকাৰ আৰু টুপীৰ দোকানবোৰ ঘূৰি-পকি চাই তিনিবজ্ঞাত বাছেৰে ঔৰংগবাদমুৱা হ'লো।

পিছদিনা বাতিপুৰা ইলোৰা চোৱাৰ মানসেৰে আঁমি পুনৰ বাছত উঠিলো। ইলোৰাৰ গুহাবোৰ আবেলি সময়ত চাবলৈ ভাল; কাৰণ অন্তগামী সূৰ্য্যৰ পোহৰে পশ্চিমমুৱা গুহাবোৰ সেইসময়ত পোহৰাই তোলে। ঔৰংগবাদৰ ওচৰে পাজৰে থকা হই চাৰিটা প্রাচীন কীকৃতি-চিহ্ন চোৱাৰ অন্তত আমাৰ বাছ গৈ ইলোৰাৰ গুহাৰ কাষত ৰ'লগৈ। প্ৰায় ৩ কিঃ মি: ঠাই জুৰি উত্তৰ-দক্ষিণাকৈ থকা পৰ্বতৰ বুকু খালি

উলিওৱা ইলোৰাৰ ৩৪ টা গুহাৰ নিৰ্মাণ কাল ৭ ম শতকাৰ পৰা ১২শ
শতকাৰ ভিতৰত বুলি ঠারুৰ কৰা হৈছে। অজন্তাৰ দৰে ইলো-
ৰাৰ গুহাবোৰ লোকালয়ৰ পৰা বহু আতৰত অৱস্থিত নোহোৱা বাবে
এইবোৰত সদাৰ জনসমাগম আছিল। বিশেষকৈ বাৰিষাকালি আৰু
মহামাঝীৰ সময়ত বহু লোক আহি এই গুহাবোৰত আশ্রয় লৈছিলহি।
ফলত মানুহৰ অত্যাচাৰত ইয়াৰ চাল-বেৰৰ চিৰবোৰ নিশ্চিত হৈ
গ'ল। কিন্তু ভাস্কৰ্য আৰু স্থাপত্য কলাৰ দিশৰ পৰা ইলোৰাৰ গুহা
অজন্তাতকৈ অধিক আকৰ্ষণীয়।

ইলোৰাত থকা একুৰি চৈধ্যটা গুহাৰ প্ৰথম ১২ টা বৌদ্ধধৰ্ম
বিষয়ক, ১৭ টা হিন্দুধৰ্ম আৰু বাকী পঁচোটা জৈন ধৰ্মৰ সৈতে
জড়িত। বৌদ্ধ গুহা কেইটাৰ ভিতৰত শ্ৰীষ্টাৰ ৮ম শতকাত নিৰ্মিত
১০ নং গুহাটোৰ কাৰুকাৰ্য্য অপূৰ্ব সুন্দৰ। কাঠত কটা শিলাৰ আহিত
কাটি উলিওৱা গুহাটিৰ অন্ত গোলাকাৰ চাল আৰু চৈত্য অতি চকুত
লগা। এই গুহাত খোদিত মূর্তিশিলকৰ্মৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা বিশ্ব-
কৰ্ম্মাৰ বুলি বিশ্বাস প্ৰচলিত। ভাৰতত সেইকালত বৌদ্ধধৰ্মৰ ঠাইক
আক্ষণ্য ধৰ্ম্মই গা কৰি উঠাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই গুহাটিত এক মিশ্রিত
ধৰ্ম্মীয় সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱ পৰা যেন অমুমান হয়। এক সুবহৃৎ ছাত্রা-
বাসৰ আহিবে নিৰ্মিত তিনিমহলীয়া ১২নং গুহাটো দেখি আমি আনন্দ
আৰু বিশ্বয়ত পুলকিত হ'লো। ধাৰণা হ'ল, আজিৰ যুগৰ স্থপতি-
বিদ, সকলে আধুনিক ছাত্রাবাসৰ ধাৰণা সেই গুহাৰ নিৰ্মাণ-শৈলীৰ
পৰাই লৈছিল। পঞ্চাশ ফুট ওখ মেই গুহাৰ বাহিৰখন উকা যদিও
ভিতৰৰ কাৰু-কাৰ্য্য অতি সূক্ষ্ম। প্ৰতিটো মহলাতে একোটাকৈ ডাঙৰ
হলয়ৰ আৰু গেলাবী আছে। সমুখভাগৰ চোতালৰ বাওঁকোণত আছু-
তীয়াকৈ থকা বাঙ্কনীঘৰটোৰ ভিতৰত এটা কুঁৰা আৰু পানী ওলাই
য়াৰ পৰাকৈ তলে তলে নলাৰ ব্যৱস্থা আছে। চৈত্য আৰু বিহাৰ

কেইটাত বুদ্ধির উপরিও হিন্দু দেৱ-দেৱীৰ মূর্তি আছে। তাৰ ভিত্তি ৬নং গুহাত থকা সৰস্পতীৰ মূর্তি উল্লেখযোগ্য।

তাৰ পিছত আমি তিন্দুসকলৰ দেৱ-দেৱীৰ মূর্তি থকা গুহাবোৰ চাবলৈ সোমালো। সেইবোৰ গুহাত পূৰ্বৰ বুদ্ধ আৰু বোধিসত্ত্বৰ মূর্তিবোৰকে সামান্য ইফাল-সিফাল কৰি শিৱ, বিষ্ণু আদিৰ ক্রপত দেখুৱা হৈছে। হিমালয়ত বহি শিৱই পাশা খেলা, কেইটিমান শিশুয়ে শিৱৰ বাহন নন্দীৰ নেশ্বত ধৰি টনা আদি শিলামূর্তিয়ে তাত মানুহৰ মন আকৰ্ষিত কৰা দেখা যায়। কিন্তু অজস্তা-ইলোৱাৰ স্থাপত্য শিল্পই চমৎকাৰিতাৰ শীৰ্ষবিন্দু চুইছেগৈ কৈলাশ মন্দিৰ নামে খ্যাত ১৬নং গুহাটোত। মহাভাৰতত বণ্ণিত অৰ্জুনৰ বথৰ আকৃতিত কাটি উলিগুৱা। এই গুহাটোবো পিছৰ অংশ দুমহলীয়া। সচৰাচৰ গুহাবোৰ তলৰ পিনৰ পৰা কাটিবলৈ আৰম্ভ কৰা হয়। কিন্তু এই গুহাটো ওপৰৰ পৰা তলালৈ কাটি উলিওৱা হৈছে। বথখনৰ নিম্নাংশত পৃথিৰীৰ বিভিন্ন প্ৰাণৰ বাস কৰা জৌৱ-জস্ত আৰু কিঞ্চন্দন্তীৰ বীৰসকলৰ যুদ্ধ, চিকাৰ, নৰহত্যা আদি বিভিন্ন ধৰণৰ মূর্তি শিলত কাটি উলিওৱা হৈছে। মন্দিৰৰ দুয়োকাষে দুটি অপকূপ কাককাৰ্য্য খোদিত শিলৰ বিজয়স্তুত আৰু হাতী। দাক্ষিণাত্যৰ বাট্টকুট বংশৰ বজা প্ৰথম জেন কৃষ্ণই অষ্টম শতিকাত আৰম্ভ কৰা এই মন্দিৰ সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ সুন্দীৰ্ঘ সময় লাগিছিল। আন আন গুহাবোৰত ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, গণেশ, মহিষাসুৰমন্দিনী দুর্গা, ঘাইকৈ শিৱলিঙ্গ আৰু শিৱৰ মূর্তি বিবাজমান। ধূনীয়া কাককাৰ্য্য ধচিত সমুখভাগেৰে ২১নং গুহাটোত হৰ-পাৰ্বতীৰ বিহু পৰ্যায়িক্রমে খোদিত হৈছে। আয়ুডেবশ ফুট ওথ ইন্ননং গুহাত সংহাৰৰ প্ৰতীক ভয়ংকৰ অষ্টবাহু শিৱ মূর্তি। আন এঠাইত শিৱ তাতোৱ-নৃত্যৰ ভংগিমাত। এইখিনিতো উল্লেখযোগ্য যোভাৰতীৰ নৃত্যকলাৰ বহু মুদ্ৰা আৰু নৃত্য-ভংগিমা অজস্তা-ইলোৱাৰ মূর্তিসমূহৰ

পৰাই আহৰণ কৰা হৈছে।

সামৰণিত আমি উত্তৰপিনে এক কিলোমিটাৰমান দূৰত অৱস্থিত
জৈন গুহা পঁচোটা চাৰলৈ গ'লো। খষ্টীয় নৱম শতকাৰ পৰা
একাদশ শতকাৰ মাজভাগত নিৰ্মিত এইকেইটা গুহাত পছমফুলৰ
আসনত উপবিষ্ট ভগৱান মহাবীৰ আৰু তীর্থঙ্কৰ সকলৰ মূর্তি দেখি-
বলৈ পোৱা যায়। ইন্দ্ৰসভা নামেৰে জনাজাত ৩২নং গুহাৰ উপৰ
মহলাত থকা বিশাল হলঘৰ আৰু খুটাত হাতীদাঁতৰ কাৰুকাৰ্যৰ
লেখিয়া সূক্ষ্ম শৈল কাৰু-কাৰ্য আন ক'তো দেখা নায়া। ৩৪নং
গুহাৰ ধেনুভিবীয়া দুৱাৰ মুখত জৈন ধৰ্মগুৰু আৰু অনুচৰ সকলৰ
মূর্তি। ইয়াৰ খুটা আৰু বেৰত খোদিত মূর্তি জৈন ভাস্তৰ্যৰ উৎকৃষ্ট
নিৰ্দশন।

অজন্তা-ইলোৰাৰ চিত্ৰকলা আৰু ভাস্তৰ্য-স্থাপত্য শিল্পৰ ভেটিতে
আধুনিক ভাৰতীয় শিল্পকলা গঢ়লৈ উঠিছে। অজন্তাৰ গুহাত অং-
কিত নাৰীমূর্তিসমূহে নাৰীদেহ-সুযমাৰ প্ৰতীকৰণে ভাৰতীয় চিত্ৰকলাত
যুগ যুগ ধৰি স্বীকৃতি পাই আহিছে। সেইদৰে শিৰৰ তাণুৰকে আদি
কৰি ভাৰতীয় নাট্যশাস্ত্ৰৰ ভালেমান নৃত্য-ভংগিমা। অজন্তা-ইলোৰাৰ
শিল্প যুগমীয়া হৈ আছে। তাত খোদিত কিছু শিল্পকৰ্মই চীন কঙ্কা-
ডিয়া। প্ৰত্তি প্ৰাচ্যৰ ভালেমান প্ৰাচীন দেশৰ সৈতে সেইকালৰ ভাৰত-
বৰ্ষৰ সাংস্কৃতিক বিনিময়ৰ ইঙ্গিত দিয়ে। পৃথিৱীৰ আশৰ্চৰ্যজনক বস্তু
বেৰিৰ অন্যতম, অলেখ বিদেশী পৰ্যটকে ভিৰ কৰা সেই গুহাপুৰীত
সুৰি ফুৰোতে এটা অশ্ব বাবে বাবে মনলৈ আহিছিল—কেইবা হাজাৰ
ৰছবীয়া সুসংহত ভাৰতীয় সত্যতা, ভাৰতীয় শিল্পকলা। আজি কোন
মুখে—ই অগ্ৰগতি নে পঞ্চাংগতিৰ পথত ?

ଏହୁ ଅ' ଏହୁ ଶିଶୁଗ୍ରାମଲୈ ଗୈଛିଲୋ

ଗୁରୁତ୍ବାଚ୍ଛାରୀ ଶବ୍ଦୀୟା ଆଶ୍ରମତ ବହୁବି ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରାମୀନ ମହିଳା ଚେତନା
ଜାଗୃତି ଶିବିବର ଶିବିବାରୀ ସକଳର ସୈତେ ଏବାବ ଦଙ୍କିଣ କାମକପର
ଆଜାବାତ ଥକା ଏହୁ ଅ' ଏହୁ ଶିଶୁଗ୍ରାମ ଚୋରାବ ସୌଭାଗ୍ୟ ହୈଛିଲ ।
ପୁରୀ ନ ବଜାତ ବାହେବେ ଗୈ କେଇଟାମାନ ଶିଶୁ ଆକ ନାବୀକଲ୍ୟାଣ କେନ୍ଦ୍ର
ଚୋରାବ ଅନ୍ତତ ତୁପରୀୟା ଡେବ ମାନ ବଜାତ ଆମାର ସିଦିନାର ଭମଗର
ଶେଷ ଲଙ୍ଘା ଶିଶୁଗ୍ରାମତ ଉପସ୍ଥିତ ହ'ଲୋଗୈ । ଆମାର ତାଲେ ଯୋରା
ସମ୍ପର୍କେ ଆଗତୀଙ୍ଗକେ ଶିଶୁଗ୍ରାମ କର୍ତ୍ତ୍ତୁପକ୍ଷକ ଜନାଇ ଥୋରା ହୈଛିଲ ।
ଗୈ ପୋରାତ ଅନୁଷ୍ଠାନର କର୍ମକର୍ତ୍ତାସକଳେ ଆମାକ ସ୍ଵାଗତ ଜନାଲେ । ଶିଶୁ-
ଗ୍ରାମ ଚୌହଦତ ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଯିଟୋ କଥାଟ ଆମାର ମନ ଆକର୍ଷଣ କବିଲେ
ସି ହଲ ଚୌହଦର ସୁନ୍ଦର ଆକ ପରିଷକ୍ଷା-ପରିଚିନ୍ତା ପରିବେଶ । ବିଶାଳ
ଚୌହଦଟୋର ଦାତିଯେ ଦାତିଯେ ଭିନ୍ ଭିନ୍ ପରିଯାଳର ବାବେ ଏକୋଟା
ସବୁ ଅର୍ଥଚ ସୁଦୃଶ୍ୟ ସବ । ଏକୋଟା ସବତ ଏକୋଗରାକୀ ମାତ୍ର ତତ୍ତ୍ଵଧା-
ନତ ଆଠ ଦହୋଟି ଶିଶୁ ବାସ କରେ । ସବବ ସମୁଖତ ବାବେବଣୀୟା ଡାଲିଯା
ଫୁଲର ଶାବୀ । ମାଜେ ମାଜେ ସେଉଜୀୟା ସାହନି । ଚୌହଦତ ସୋମାଯେଇ
ଦେଖିଛିଲୋ ଏଥନ ନାନା ତବହବ ଗୋଲାପର ଚାଲେ ଚକ୍ର ବୋରା ଫୁଲନି ।
ଜକମକାଇ ଫୁଲି ଥକା ଗୋଲାପ ଆକ ଡାଲିଯା ଫୁଲବୋର ଦେଖି ଏନେହେ
ଲାଗିଛିଲ ଯେନ ସେୟା ଫୁଲ ନହୟ, ଶିଶୁର ଏକୋଥନ ହାହି ଭସା ମୁଖରେ ।
ଶିଶୁଗ୍ରାମର ପରିବେଶ ତେତିଯା ନିଜମ ପରି ଆଛିଲ । ଚୌହଦର ଭିତରତେ
ଥକା ପ୍ରାକ୍-ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଲୟର ଶିଶୁକେଇଟାଇ ଲଗଲାଗି ଉମଲି ଆଛିଲ ।

तिनिवजाब पिछतहे शिशुग्रामब निज। वाचेवे तेंडलोक घरैले उभ-
 तिब। अतिथिशालाब पविचालिका गवाकीये आमाक हात-मुख धोराव
 व्यरस्ता करि दिले। एह अ एह, एक आन्तर्जातिक शिशु कल्याण
 संस्था। विश्वब विभिन्न ठाईब शिशुग्रामब कर्मकर्ता वा विषयवशीयासकल
 आहिले सेह अतिथिशालातेह थाके। एथन घरब दुरावमुखत एजनी
 छोरालीब कोलात एटि केचुवा देखा पाहि आमि आगवाटि ग'लो।
 एगवाकी गाभक ओलाई आहि आमाक नमस्काब जनालेहि। तेंवेह
 सेह घरब मातृ नेकि बुलि सोधात गाभकुगवाकीये क'म्हे ये तें
 मातृ नहय, माहीहे। घरथनब मातृगवाकीये अनिवार्य कावणवशतः
 किञ्चुदिनब वाबे ऊटी ल'बलगीया होरात वर्तमान प्रशिक्षण लैले थका
 तेंकेह सामयिकिभाबे शिशुकेहिटीब तदावकव भाब दिया हेहे।
 पवियालटीब सातोटि शिशुब भितवत कनिष्ठ ह'ल कोलात उष्टि थका
 सेह मवम लगा छोरालीटि, नाम ह'ल पुप्पा, बस्स आठमाह। हात
 येलोतेह केचुवाटि हाहि मारि आमाब कोलालै आहिल। ड्रइं
 क्यूलैल सोमाहि गै देखिलो, मातृ आक ल'बा-छोराली केहिटीब
 केहिवाखनो फटो धुनीयाकै सजाई थोरा आहे। एथन पुप्पाब
 अन्नप्राशनब फटो—मोमायेके केचुवाटीब मुखत अम्ह दिहे। शिशुग्रामब
 संघालक आक काउफ्ळेलब—दुयोजन आटाइवोर शिशुब उमेहतीया
 मामा। महिला काउफ्ळेलब एगवाकीब आचे, तें आटाइवे माही।
 एह काउफ्ळेलब दुगवाकीये सकलो समयते पवियाललै आवश्यकीय
 दिहा-प्रामर्श आक सहाय आगवढाय। घरब भितव सोमाहि चालो,
 संलग्न शौचागाब, स्नानागाबबै सेतेते तिनि चारिटा कोऱ्ठाब घर, अति
 पविपाटी आक शुंखलावक्क। प्रतिटो पवियालब जनसंख्या अमुपाते
 शिशुग्राम कर्तृपक्षब द्वावा खाद्यवस्तुब योगान धवा हय। घर-संसा-
 धर यारतीय सकलोबोर काम मातृगवाकीये निजेह करे नेकि।

—আমাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত মাহীয়েকগবাকীয়ে অনালে যে শিশুদ্বামণ উদ্দেশ্যহীন হৈছে শিশুসকলক আৰুজন্মী কৰি ভৱিষ্যতৰ কৰ্ম্মণ্ম, দায়িত্ব-শীল নাগৰিকসকলপে গঢ় দিয়া। সেয়ে শিশুসকলক সকলৰে পৰাই গৃহ-কৰ্ম্মত মাতৃগবাকীক সহায় কৰিবলৈ উৎসাহ দিয়া হয়। মাক আৰু স'বা-ছোৱালী মিলি ঘৰখন চলায়।

পুষ্পাক মাহীয়েকৰ কোলাত দি আমি আন এবৰৰ ছৰাৰম্ভত থিয়ে দিলোগৈ। কোলাত ধূনীয়া কেচুতা এটিবে সৈতে মাতৃ এগ-বাকী বাহিৰতে বহি আছিল। এটি পাতল গোলাপী বঙৰ ঝুকে বগা গোলাপৰ কলি যেন কেচুতাটিৰ মুখখন পোহৰাই তুলিছিল। তাইৰ নাম নৱনীতা। মাকৰ মুখৰ পৰা গম পালো—সেইদিন তাইৰ এবছৰ পূৰা হৈছে। সম্পূৰ্ণ এবছৰ আগতে, জন্মৰ কেইঘট্টামান পিছতে, পথৰ দাঁতিত পেলাই দৈ যোৱা সেই শিশুটিক তালৈ অনা হৈছিল। আমাৰ হাতত জন্মদিনৰ উপহাৰ বুলিবলৈ একো নাছিল। আমি আটায়ে শিশুটিক বুকুৰ মৰম একণকে যাচিলো। নৱনীতাৰ মাকে আমাৰ জনালে, তেওঁৰ স'বা-ছোৱালী নটি, প্ৰথম সন্তান জোনালী নাথ সপুত্ৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰী আৰু কনিষ্ঠা সেই নৱনীতা চৌধুৰী। চৌধুৰী? —আমি প্ৰশ্নপূৰ্চক দৃষ্টিবে মাকৰ মুখলৈ চালো। “এৰা, চৌধুৰী; ইয়াত শিশুসকলৰ পূৰ্বৰ নাম, উপাধি, ধৰ্ম একোকে সমনি কৰা নহয়। কিন্তু পৰিচয়হীন শিশুসকলক মাতৃগবাকীৰ পছন্দ অমু-সৰি নাম আৰু তেওঁৰ উপাধিকে দিয়া হয়। ভৱিযাতে স্কুল-কলেজত ভদ্ৰি হওতেও অভিভাৱক হিচাপে মাতৃৰ নামকে দিয়া হয়। গতিকে মোৰে উপাধি লৈ নৱনীতা চৌধুৰীহ'ল।” তেওঁৰ কথা শুনি কিবা এটা বুজাৰ মোৰাৰা আনন্দত আমাৰ বুকু ভৰি উঠিছিল। আমি দূৰি পকি এইখন ঘৰে চালো। পৰিয়ালটোৱ কেইবাখনো ফটোৰ লগতে সজাই ঘোৱা আছে প্ৰথম সন্তান আমতী জোনালী নাথৰ খেলা-ধূলাত

দেখুওৱা কৃতিত্বৰ প্ৰমাণ পত্ৰ কেইখনমান।

শিশুগ্ৰাম চৌহদৰ সমুথভাগতে এখন প্ৰকাণ্ড খেলপথাৰ। ইমান
পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্ন, কেনিও কাগজৰ টুকুৰা এটি ও পৰি থকা নেদেখিলো।
তাতেই বহি আমি লগত নিয়া খাদ্য সন্তাৰেৰে মধ্যাহ্নভোজন শেষ
কৰিলো। ইতিমধ্যে স্কুল বাছখন আহি পালেহি। বিভিন্ন স্কুলৰ
ইউনিফর্ম পিঙ্কা, স্বাস্থ্যবান, পৰিপাটি সাজ-পোছাকেৰে ল'বা-ছোৱালী
ইঁতক দেখি আমাৰ বৰু ভাল লাগিল। তেওঁলোকৰ কিছুসংখ্যক
কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয়, ডনবস্কৰ দৰে ইংৰাজী শাধ্যমৰ বিদ্যালয়তো পচে।
ল'বা-ছোৱালীইত আহি পোৱাৰ লগে লগে শিশুগ্ৰামলৈ প্ৰাণচাঞ্চল্য
ঘূৰি আহিল।

শিশুগ্ৰামৰ সঞ্চালক ডাঃ মণাল চৌধুৰী আৰু কাউফেলৰ, ছয়ো-
জনৰ সৈতে আমি কথা-বতৰা হ'লো। সঞ্চালক মহোদয়ে এছ অ'
এছ শিশুগ্ৰামৰ উৎপত্তি আৰু বৰ্তমান অৱস্থা সম্পর্কে আমাৰ বহলাই
ক'লো। তেথেতৰ পৰা শুনামতে, ইয়াৰ উৎপত্তিৰ কাহিনীও অন্তৰ
পৰশ। এছ অ' এছৰ জন্মদাতা জার্মান দেশৰ ডঃ হাৰমেন মেইনাৰে
প'চ বছৰ বয়সতে মাকক হেৰুৱায়। ঘৰৰ দহোটি সন্তানৰ প্ৰথম
ছোৱালীটিয়ে মাতৃৰ দায়িত্ব লৈ নাজল নাথল সেই সংসাৰখন আগুৰি
ৰাখিলে; অসীম ত্যাগ আৰু এবুকু মৰমেৰে তেওঁ ভাই-ভনীইতক
মানুহ কৰিলে। বয়স হোৱাত মেইনাৰে নিজৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ
পৰা উপলক্ষি কৰিলে যে মাতৃৰ অবিহনে এই পৃথিৱীত আনৰ পৰা ও
মাতৃস্মূলভ মৰম পাব পাৰি। সেই উপলক্ষিৰে অনাথ শিশুক মাকৰ
মৰম আৰু এখন ঘৰ দিয়াৰ পৰিকল্পনাবে তেওঁ শিশুগ্ৰামৰ শুভাৰস্ত
কৰিলে। ১৯৪৯ চনত অষ্টিমাত বিশ্ব প্ৰথমখন শিশুগ্ৰাম স্থাপিত হ'ল।
ইয়াৰ প্ৰথম শিশুটি হ'ল ডাঃ ষষ্ঠিবিনৰ পৰা বুটলি অনা এটি কেচুৰা—
যি হেলমেট কুটিন নামেৰে জনাজাত হ'ল আৰু ডঃ মেইনাৰৰ

তদাৰকত মানুহ হৈ আজি এই বিশ্বসংস্থাৰ গুৰি ধৰিছে। সম্পত্তি
সমগ্ৰ বিশ্বতে ডেৰহাজাৰৰো ওপৰ শিশুগ্ৰামত ১৩২ খন দেশৰ প্ৰায়
ছয়কোটি অনাথ নিৰাশ্ৰয় শিশুক আশ্ৰয় আৰু শিক্ষা-দীক্ষা দি মানুহ
কৰাৰ দায়িত্ব এছ অ' এছ সংস্থাই হাতত লৈছে। "Save our
Soul" "আমাক ৰক্ষা কৰা" — এই বাক্যাংশটিকে চমুৱাই 'এছ অ'
এছ' বুলি কোৱা হয়। স্বৰ্গার্থত এছ অ' এছ হৈছে এক বিপদৰ
সংকেত, সাগৰত জাহাজ বিপদাপন হ'লে এই সংকেতৰ দ্বাৰা সহায়
বিচৰা হয়। স্বাভাৱিকতে এছ অ' এছ সংসাৰ-সাগৰত দিশহাৰা
শিশুসকলৰ বিশ্বাসীলৈ এক মৰ্ম্মস্পন্দনী আবেদন।

ভাৰতত ১৯৬৪ চনত প্ৰথমখন শিশুগ্ৰাম স্থাপিত হৈছিল। অস-
মত হয় ১৯৮৩ চনত, নেলীৰ অমানুষিক হত্যাকাণ্ডৰ পিছত। মানুহৰ
সেই পৈশাচিক নিৰ্তুৰতাৰ বলি শিশুসকলৰ আশ্ৰয়ৰ বাবে মঙ্গলদৈৰ
ওচৰৰ ভক্তপাৰাত আৰু নগাঞ্জ জিলাৰ হোজাইত পোন প্ৰথমে
শিশুগ্ৰাম স্থাপন কৰা হয়। ১৯৮৯ চনত উন্নত ঘৰ-ছুৱাৰ আৰু অধিক
সা-সুনিধাৰে কামৰূপ জিলাৰ আজাৰাত তৃতীয়খন শিশুগ্ৰাম স্থাপিত
হয়। বৰ্তমান ইয়াত ল'ৰা-ছোৱালীৰ সংখ্যা ১২২ টি। তাৰে ৪৭ জনী
ছোৱালী আৰু ৬৫ টা ল'ৰা। শিশুগ্ৰামৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ
বাবে কোনো সীমাবদ্ধতা নাই। ইচ্ছা, অভিজ্ঞ আৰু মানসিক
সাৰ্মৰ্থ্য অনুযায়ী যিকোনো বিষয়ৰে উচ্চ শিক্ষাৰ পথ তেওঁলোকৰ
বাবে মুকলি। তেওঁলোকক খেলা-ধূলা বা অন্য সাংস্কৃতিক দিশতো
আগবঢ়াৰ সুবিধা দিয়া হয়। চৈধা বছৰ বয়স হ'লে জ'ৰা আৰু
ছোৱালীক বেলেগে বেলেগে ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়।

এছ অ' এছ সংস্থাই ধৰ্মনিৰপেক্ষতা নীতি হিচাপে মানে।
শিশুসকলৰ নৈতিক উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে মানৱ ধৰ্মৰ পাঠহে ইয়াত
শিকোৱা হয়। কিন্তু শিশুসকলৰ পূৰ্বৰ নাম-উপাধিৰে, পূৰ্বৰ ধৰ্মৰে

চলাত কোনো অস্মুবিধি নাই। উৎসরব নামত শিশুগ্রামত কেবল
বিহু, গীত আৰু বৰদিনহে পালন কৰা হয়। ল'ধা-ছোৱালীইতৰ বেণোৰ
আজাৰ হ'লে ক'ত চিকিৎসা কৰে? — আমাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত সঞ্চালক
মহোদয়ে ক'লে যে তেওঁ নিজে এজন চিকিৎসক; বিশেষজ্ঞৰ দৰকাৰ
হ'লে বাহিৰ পৰা অনা হয়। জটিল ৰোগত ভোগা শিশুক অস-
মৰ বাহিৰলৈ পঠোৱাৰ দৃষ্টান্তও আছে। সঞ্চালক মহোদয়ে এটা
কথাই দোহাৰিছিল যে শিশুগ্রামৰ মূল লক্ষ্য হৈছে শিশুক এখন ঘৰ
আৰু এগৰাকৌ মাতৃ দিবা, যাতে সেই শিশুৰে স্বাভাৱিক পৰিবেশত
ডাঙৰ-দৌঘন্ট হৈ ভৱিষ্যতে দেশৰ দায়িত্বশীল নাগৰিকৰ সংখ্যা বৃঢ়াৰ
পাৰে। সেই লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ হ'লে পৰিয়ালৰ মাতৃগৰাকৌ
ধৈৰ্য, ত্যাগ, কৰণা আদি নানান গুণেৰে ভূষিতা, এক বিশেষ ব্যক্তি-
ত্বৰ অধিকাৰিণী হ'ব লাগিব। গতিকে মাতৃসকলক নিযুক্তি দিয়াৰ
আগতে দীৰ্ঘলীয়া প্ৰশিক্ষণ দিবা হয়। এই পদৰ প্ৰার্থীসকল অবি-
বাহিত বা দায়িত্বমুক্ত বিধৰা নতুৰা স্বামী পৰিত্যক্ত হ'ব লাগে।
শিক্ষাগত অহ'তা অন্ততঃ হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰাক্ষাত উত্তীৰ্ণ হোৱা
হ'ব লাগে। শিশুগ্রামত প্ৰাথমিক প্ৰশিক্ষণৰ অন্তত তেওঁলোকক
দিল্লীৰ মাতৃ প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰলৈ দুবছৰীয়া কঠিন প্ৰশিক্ষণৰ বাবে পঠোৱা
হয়। মাতৃসকল নিজ পৰিয়ালৰ পৰা পার্য্যমানে বিচ্ছিন্ন হ'ব লাগে
যাতে তেওঁ একান্তমনে নিজ দায়িত্বত ডাঙৰ হোৱা শিশুকেইটিক প্ৰেম
আৰু সেৱা দিব পাৰে। পৰিয়ালৰ পৰা যদি বিচ্ছিন্ন হ'ব লাগে
তেন্তে বুঢাকালত তেওঁলোকক কোনে চাব? — উত্তৰত সঞ্চালকে
আম্যাক জনালে যে সেইসকলৰ সম্পূৰ্ণ দায়িত্ব এছ অ' এছ সহাৰ।
দিল্লীত থকা এছ, অ' এছৰ বৃক্ষ-নিবাসত নমৰা দিনলৈকে তেওঁলোক
থাকিব পাৰিব। অন্য চাকৰিয়ালৰ দৰে মাতৃসকলৰ ঠাই সলনা-
সলনি হয়নে? — “মাহুহৰ মাক জানো বাবে বাবে সলনি হ'ব পাৰে?”

—মাঝুহজনে ওলোটাই আমাকে প্রশ্ন কৰিলে। শিশুগ্রামত দুটা
বস্তু সলনি নহয়, সেয়া হ'ল শিশুর মাতৃগৰাকী আৰু ঘৰখনৰ।
হুদৈ'বাং যদি কোনোবা মাতৃয়ে কিবা কাৰণত কাম চলাব নোৱাৰা
হয় তেতিয়া তেওঁৰ ঠাইত যি গৰাকী আহে তেওঁ মাতৃৰ সৈতে সমান
দৰমহা বা একে সা-সুবিধা পায় যদিও মাতৃৰ মৰ্যাদা নেপায়, শিশু
সকলে তেওঁক মাহী হিচাপেহে গ্ৰহণ কৰে। শিশুগ্রামৰ ল'বা-
ছোৱালীইত ডাঙৰ দীঘল হৈ উপাঞ্জনক্ষম হ'লে তেওঁলোকৰ মাজত
বিয়া-বাক পাতি দিয়াৰ ব্যৱহাৰ শিশুগ্রামৰ তৰফৰ পৰা হাতত লোৱা
হয়। নাইবা তেওঁলোকে স্বাধীনভাৱে বাহিৰৰ ল'বা-ছোৱালীকো
বিয়া কৰাৰ পাৰে। এইদৰে সংসাৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা বহু ল'বা-ছোৱা-
লীয়ে মৰম আৰু কৃতজ্ঞতাৰে মাতৃগৰাকীৰ সৈতে চিৰজীৱন সম্বন্ধ
অটুট বৰ্থা দেখা যায়।

“কোনোবাই পোধ্যৰপে ল'বলৈ বিচাৰিলে আপোনালোকৰ
অৰ্হুষ্টানৰ পৰা শিশু নিবলৈ অনুমতি দিবনে ?” — “আমি শিশু কাকো
নিদিঁও ; সমাজৰ অনাথ, অনাদৃত, অবাঙ্গিত শিশুসকলক আপোনা-
লোকে আমাৰ অৰ্হুষ্টানলৈ পঠিয়াই দিয়ক, পৃথিৰৌতি কোনো শিশু
যেন আদৰ-যত্নৰ পৰা, সিঁহতৰ স্বাভাৱিক বিকাশৰ সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত
হ'বলগীয়া নহয়” — আবেগ জড়িত কঠো সঞ্চালক মহোদয়ে ক'লে।

সময়ৰ অভাৱত প্ৰতিটো পৰিয়ালকে লগ ধৰা আমাৰ পক্ষে
সন্তুষ্ট নহ'ল। তথাপিতো মাঝুহ গঢ়া সেই মহান অৰ্হুষ্টান নিজ চকুৰে
চাই পৰম তৃণ হ'লো, কৃতাৰ্থ হ'লো। সেই পৰিত্ৰ তৌৰফ্স্ত্ৰৰ
প্ৰতি প্ৰাণৰ প্ৰণাম জনাই যেতিয়া বাছেৰে ঘৰমুৱা হৈছিলো। তেতিয়া
ভাৱিছিলো — কি বিচিত্ৰ এই মানৱ জাতি ! এহাতে ক্ষুদ্ৰ স্বাৰ্থ চৰি-
তাৰ্থৰ বাবে এচাম মাঝুহে ধংসৰ তাণুলীলা চলায়। আনহাতে
এমুঠি মানৱ-প্ৰেমিকৰ ত্যাগ আৰু আন্তৰিক প্ৰচেষ্টাৰ ফলত শিশুগ্রামৰ

দৰে মানৱ কল্যাণমূলক অরুষ্ঠানসমূহ গঢ় লৈ উঠিছে। শিশুগ্রামৰ
মেই অখ্যাত মাতৃসকলে যদি অনাথ মানবশিশু সকলক উদাব, নিষ্পার্থ-
ভাৰে বুকুৰ মৰম দিব পাৰে তেন্তে তেওঁলোকতকৈ মহান ধাৰ্মিক,
মহান দেশপ্ৰেমিক এই পৃথিবীত কোনো হ'ব নোৱাৰে ।

মেইদিনা পুৱা আমি জালুকবাৰী অঞ্চলৰ সুন্দৰবড়িত থকা শিশু-
সদৰ্নতো মোমাই আহিছিলো । মেইখনৰ দাবিদ্যুক্তি অৱস্থা, মলিন
বিবৰণ সাজপাৰেৰে শিশুসকলৰ উৎসাহহীন, উদাস কৰণ মুখবোৰ
দেখি আমি অত্যন্ত ব্যথিত হ'লো : তাত শিশুসকলৰ খাদ্যাৰ মান-
দণ্ড নিয়ন্তাৰ বুলি আমি গম পাইছিলো । তুই চাৰিটি শিশু
ওচৰৰে ক্ষুললৈঅহা যোৱা কৰে যদিও সদৰ্নত শিক্ষাৰ পৰিবেশ নাই
বুলিলেই হয় । ৰাজ্য চৰকাৰৰ অনুদান নিচেই কম আৰু অনিয়মীয়া
হোৱা বাবে সমাজ-সেৱাৰ অরুষ্ঠান তথা ৰাইজৰ সহায়-সহযোগ যথেষ্ট
নোহোৱা বাবেই সেৱামূলক অরুষ্ঠানটিৰ তেনে দুখলগা অৱস্থা বুলি
সঞ্চালিকাই আমাক জনালে । আন্তজ'তিক অরুষ্ঠান এছ' অ' এছ'ৰ
লগত ৰাজ্যিক পৰ্যায়ৰ শিশু-সদনে ফেৰ মাৰিব নোৱাৰে স'চা, কিন্তু
এই দুর্ভগীয়া, অনাথ শিশুসকলৰ প্রতি দায়িত্ব আৰু কস্তৰ্য সম্পৰ্কে
আমাৰ চৰকাৰ আৰু ৰাইজ সচেতন হ'লে, অরুষ্ঠানটিৰ পৰিচালনাৰ
ভাৰ দায়িত্বশীল, বিবেকবান লোকেৰে গঠিত কোনো কমিটীৰ ওপৰত
ন্যস্ত হ'লে শিশুসকলৰ জীৱন-যাত্রাৰ মান উন্নতত হ'ব বুলি নিশ্চয়
আশা কৰিব পাৰি ।

তোমাৰ পৰ্যায়ৰ চৰকাৰ মুক্ত্যাম হৈচি, বিনোদ ঘোষণা কৰিব
নোৱা পৰ্যায় হ্যাতু । তোমাৰ মুক্ত্যাম হ'ল তোমি কৌ-পান্ত্ৰিমীভূত
হ্যাতু । মাছে মুক্তিপোত মুক্তি যুক্তাম মুক্তি চৰাম মুক্তি
মুক্তিপোতি তামক মুক্তিপোত কৌশল কৌশল কুকুৰীভূত তোমি

ଲେଖିକାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏକାଶିତ ପୁଣି—

ମାଟିର ଚାକିର ଶିଖା— (କାବ୍ୟ-ସଂକଳନ)

ହଦସର ଅବଗ୍ୟତ— (" ")

କବିତା ନିଲିଖେ ଆର୍କ— (ହ୍ୟାମ୍ୟ-ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତା)

ଆଥରର ଆଖେ ଲାର୍କ— (ଶିକ୍ଷ-ପଦ୍ୟ)

ମଇନାର ମୌ-ମାତ— (ପଦ୍ୟରେ ଅ-ଆ-କ-ଥ)

ଫରିଡ଼ର ପେং— (ଶିକ୍ଷ ପଦ୍ୟ)

ବେଡ-କ୍ରଚର ଶାଧୁ— (ଅନୁବାଦ ଶିକ୍ଷ ପୁଣି)

ମହୀୟମୀ ବାଣ୍ଡମାତା କଞ୍ଚବ-ବା— (ଜୀବନୀ ପୁଷ୍ଟିକା)

ନିବେଦିତା ସାର ନାମ— (ଜୀବନ କଥା)

ପୁଞ୍ଜଲତା ଦାସ : ତେଓର ଜୀବନ ଆର୍କ ଅନୁଭବ

ସମସ୍ତ-ସନ୍ତ୍ର— (ବିଜ୍ଞାନ ଭିତ୍ତିକ କଳ୍ପ-କାହିନୀ--ଅନୁବାଦ)

ଏ ଜାନି ଟୁ ଦ୍ୟ ଚେଟିବ ଅର୍ଦ୍ୟ ଆର୍ଥ— (" " " ")

ଚିନ୍ତା-ଚଯନ— (ପ୍ରାଚ୍ଛ-ସଂକଳନ)

ଆନନ୍ଦେଶ୍ୱର ଶର୍ମା ବଚନାରଲୀ— (ସମ୍ପାଦିତ)

